

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Církevní dějiny

Renata Černá

KULT SVATÉ ZDISLAVY Z LEMBERKA

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Petr Kubín, Ph.D.

PRAHA 2010

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 12. prosince 2009

.....

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji panu PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce. Zvláště děkuji za jeho cenné rady, připomínky a podněty k zamýšlení nad jejím zpracováním. Dále děkuji panu Mgr. Martinu Aschenbrenneru učiteli gymnázia v České Lípě za pomoc a kontrolou diplomové práce. Mé poděkování patří také rodině a přátelům za jakoukoliv pomoc během vypracovávání této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD

.....
...5

1	Předmluva.....	8
2	Zdislava z Lemberka a její rodina.....	9
3	Dějiny panství Jablonné a Lemberk.....	27
4	Počátky kultu Zdislavy z Lemberka a prokazování úcty.....	47
5	Kult Zdislavy z Lemberka v baroku.....	54
	ZÁVĚR.....	80

	Seznam použitých zdrojů.....	89
	Seznam použité literatury.....	94
	Seznam příloh.....	99

Přílohy

Obrazová část

Anotace—Annotation

Resumé—Résumé

Úvod – Prameny – Literatura

Kdo byla a kým je pro nás dnes Zdislava z Lemberka, nebo „*Paní svatého života*“, jak ji nazval kronikář Dalimil? Přestože k jejímu hrobu v Jablonném v Podještědí stále putují poutníci, jejich povědomí o Zdislavě z Lemberka je mnohdy nejasné a pod vlivem barokní legendy hodně zkreslené. Myslím si, že není přehnané, když řeknu, že o ní běžný člověk mnoho neví.

Zdá se, že pro většinu české společnosti je to postava stále nedostatečně známá. Zná ji hrstka historiků, kteří se zabývají středověkými dějinami, a katoličtí věřící, kteří ji jmenují v litanii k českým světcům. Patrně je to způsobeno tím, že Zdislava z Lemberka, na rozdíl od jiných známých světců, nikdy nehrála významnou roli v politickém a kulturním životě naší země. Navíc církev nevytvořila zdislavský kult natolik jedinečný a strhující a nepředstavila Zdislavu z Lemberka jako výsostnou postavu, která by jako světice byla vážněji přijata celou společností.

Záměrem práce je proto zmapovat, kdy vznikl a jak se vyvíjel neoficiální kult Zdislavy z Lemberka, a přiblížit tak jeden konkrétní úsek dějin církve. Přestože vyčtené téma má slabší heuristický základ a je obtížněji zkoumatelé, pokusím se na základě pramenů a literatury ukázat, že kult svatých patří k velmi pestrým a barvitým fenoménům zasahujícím do širokého spektra společenských sfér a projevů. A to i přesto, že barokní kult Zdislavy z Lemberka úplně nezapadal do standardních kolejí dobové zbožnosti. Dne 28. srpna 1907 byl Římem schválen nepamětný kult Zdislavy z Lemberka a 21. května 1995 byla papežem Janem Pavlem II. kanonizována.

Základní pro práci je druhá kapitola „Zdislava z Lemberk a její rodina,“ která ukazuje Zdislavu výhradně jako historickou osobnost. Zdislava byla manželkou Havla z rodu Markvarticů, který založil také klášter dominikánů a hrad Lemberk v Jablonném v Podještědí. Pozdější tradice a legendy připsaly vedle fundace kláštera Zdislavě z Lemberka také zázračné léčitelské schopnosti a pověst svatého života.

Hlavními prameny k postavě samé a k jejímu životu jsou „*Cronica domus Sarensis - Kronika kláštera žďárského*“ a „*Kronika tak řečeného Dalimila*.“ Dalším pramenem potřebným pro zmapování Zdislaviny rodiny jsou *Codex diplomaticus et epistolaris regni bohemiae* a *Regesta diplomatica nec non epistolaria bohemiae et Moravice*. Z literatury jsou důležité studie regionálních historiků, jako je archivář Miloslav Sovadin, archeolog PhDr. František Gabriel nebo bývalý památkář Okresního úřadu - referátu kultury PhDr. Václav Růžička, vycházející v různých sbornících.

Třetí kapitola „Dějiny panství Jablonné a Lemberk“ je doplněním kapitoly druhé „Zdislava z Lemberk a její rodina,“ a věnuje se dějinám panství Jablonné a Lemberk, které vytvářejí pomyslnou hranici sledovaného prostoru. Sledované období je z jedné strany ohraničeno 13. stoletím, kdy Markvartici započali s kolonizací severních pohraničních hvozdů a koncem působení bratrů dominikánů v Jablonném v roce 1788 z druhé strany. K této kapitole se vztahuje zejména kniha Bertholda Waldstein-Wartenberg „Markvartici“ a kniha Victora Pinkavy „Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen.“ Dalším zdrojem je řada nepublikovatelných „Stavebně historických průzkumů“ a „Dějin objektů“ zpracovaných pro jednotlivé zřizovatele kulturních památek v daném regionu. A v neposlední řadě to jsou archivní fondy ŘA Dominikánů uložené v SÚA Praha, fondy Velkostatků Jablonné a Lemberk uložené v SOA Litoměřice-pobočka Děčín a fond DÚ Jablonné v Podještědí uložený v SOKA Česká Lípa.

Avšak stěžejní pro celou práci je čtvrtá kapitola „Počátky kultu Zdislavy z Lemberka a prokazování úcty“ a pátá kapitola nazvaná „Kult Zdislavy z Lemberka v baroku.“ Základní prací pro tyto dvě kapitoly zabývající se zdislavským kultem jsou knihy prof. Zdeňka Kalisty, který se k postavě Zdislavy z Lemberka celoživotně vracel. Naposledy vyšla jeho kniha „Blahoslavená Zdislava z Lemberka.“ Obdivuhodnou práci zde odvedl bývalý provinciál řádu kazatelů Ambrož Svatoš, který shromáždil veškerou dokumentaci ke kanonizaci. Vedle několika menších prací o tom pojednal v díle „Blahoslavená Zdislava.“ Podobně se opatřením všech náležitostí ke kanonizačnímu procesu, jehož byl pak sám přímým aktérem, zabýval P. Jaroslav Němec. Největším jeho přínosem bylo pojednání „Zdislava z Lemberka. Úcta a svatořečení,“ kde přehledně a fundovaně objasnil církevně-právní pozadí kanonizačního procesu. Kratší samostatnou ikonografickou stat' sepsal Jaroslav Šámal v práci Oldřicha Blažíčka a Pavla Preisse „Dominikánský kostel sv. Vavřince v Jablonném.“

Nejstarší hagiografická pojednání představují sbírky Jiřího Bartholda Pontana z Braitenberka „Hymnorum sacrorum de Beatissima Virginie Maria et S. Patronis S. R. Bohemiae“ a „Bohemia Pia,“ kde je obsažen první životopis Zdislavy z Lemberka. Z dalších hagiografických pojednání lze připomenout „Fama posthuma s. Johannis Nepomuceni“ od Jiřího Plachého, „Vestigium Bohemiae piae seu res quondam memoratu dignae...“ od Albrechta Chanovského, nebo „Miscellanea historica regni Bohemiae“ od Bohuslava Balbína. Za první zdislavskou monografii lze považovat práci P. Reginalda Brauna „Schutz und gnadenvolles Heiligthum der löblichen Gränitz Stadt Jahbel,

Wunderlich-Seeliger Legend Wandel und Kostbaren Todt der Seeligen Zdislavae,“ která vyšla anonymně v roce 1725 v Kolíně nad Rýnem.

Jakýsi heuristický sumář pramenů týkajících se Zdislavy z Lemberka a její úcty představují kompendia zpracovávaná v 19. a 20. století pro informační proces beatifikace a kanonizace: „*Litomericen seu ordinis Praedicatorum confirmationis cultus ab immemorabili tempore praestiti servae Dei Zdislavae Berkianae, Tertii ordinis S. Dominici beatae nuncupatae positio super casu excepto.*“ A „*Summarium in Causa Litomericensi Confirmationis Cultus Beatae Zdislavae.*“ z roku 1907.

Zdislavský kult se výrazněji profiloval předbělohorské a pobělohorské době, která chtěla nejenom poukázat na katolický ráz starších Čech, ale chtěla provést rehabilitaci národa v očích katolického světa. Zcela v duchu barokní doby byl nejpádnejším důkazem vznešenosti poukaz na spříznění národa s nebeským dvorem. Nejen národy, ale také řády a šlechtické rodiny se ozdobily takovým poukazem. U počátku Zdislavina kultu stál vedle sebe zájem katolické církve, český zájem, zájem dominikánského kláštera a zájem majitelů panství Jablonné rodu Berků z Dubé.

Proto jsem se zaměřila na zemskou katolickou religiozitu a pokusila se objasnit, nakolik byly dějiny a krajina Podještědí ovlivňovány a dokresleny kultem „*Paní svatého života*“ s jeho hmatatelnými projevy. V užším pojetí jde o dílčí umělecká díla, která byla jak produktem zbožnosti, tak jejím katalyzátorem, ale především se stala argumentem pro oprávněnost kultu dokládajícím nepamětnou úctu.

Pro práci jsem jako nejvhodnější formu zvolila zasazení zdislavského kultu do rámce širších projevů zbožnosti v barokních českých zemích. Následně jsem si vytyčila časové a prostorové hranice sledovaného fenoménu reprezentující jednak iniciátory a hlavní nositele kultu s jejich projevy a ohlasy. Základní otázky kladené na počátku jsou: Jak se měnil charakter sledovaného zdislavského kultu od středověkých počátků k baroknímu rozkvětu? Nakolik se zdislavský kult se svými specifiky vymykal a zda se vůbec vymykal, v zavedeném úzu vývoje úcty v pobělohorské době? Mám na mysli zapojení kultu do programu katolické obnovy, neboli protireformace. Zda tento aspekt vedl ke shovívavosti církevních autorit vůči neposvěcenému kultu. Kdo byli a jakou úlohu plnili hlavní iniciátoři a nositelé znovu oživené zdislavské památky. Za povšimnutí jistě stojí pevné zapojení kultu do osnov rodové šlechtické reprezentace. A neméně zajímavé bude sledovat, jakou roli v daném regionu hraje konfesijně smíšený charakter obyvatel a úcta prokazována protestanty.

1. Předmluva

České země, které až do konce 12. století byly spíše periferií tehdejší politické, hospodářské i kulturní Evropy, vstoupily ve 13. století do popředí jejího života. Obratná politika přemyslovske dynastie, zvláště pak Přemysla Otakara I. a Václava I., který se rád inspiroval západní dvorskou kulturou, otevřela zemi nejen kolonizačnímu ruchu, ale i bohatým civilizačním myšlenkovým proudům. S novou západní kulturou přišla do Českého království i „nová zbožnost.“

Do země přišly nové řeholní řády – dominikáni, minorité, františkáni a přinesly sebou ideál křesťana, který propojuje duchovní hodnoty s životní realitou v denní praktické věrnosti evangeliu. Novým společenským tužbám a okolnostem se středověká církev přizpůsobila tím, že přijala a začlenila putující bratry kazatele, žijící v absolutní chudobě a pokoře, do městské aglomerace. Hlavním posláním vzdělaných kleriků bylo příkladem a slovem obracet zbloudilé ovečky a věrně napodobovat pozemský život Krista jako tzv. „*imitatio Christi*.“

Bezprostřední niterná zbožnost přestala být díky mendikantským řádům elitářskou záležitostí církevních kruhů a mohla se stát součástí každodennosti prostého angažovaného křesťana.¹ Byl to čas, který v sobě nesl ideál rytířskosti. Tato společnost dávala také novou a respektovanou úlohu ženě, která nesla odpovědnost za výchovu dětí, za domov, soudržnost rodiny, za hrad, dům, majetek, kraj a jeho lid a která tak byla hodna obdivu a úcty pro svou věrnost a spolehlivost.

Hnutí nové zbožnosti zároveň reagovalo na „*náboženský entuziasmus tisíců žen*.“² Vedle společenství bekyň docházely velkého ohlasu mnohé ženy ze společenských špiček oddané asketickým ideálům, jako sv. Alžběta Durynská, sv. Hedvika, sv. Anežka Česká nebo sv. Klára, zakladatelka ženské větve františkánů. Protože pro ženské řády bylo jak kazatelství, tak žebrota nemyslitelné, stala se hlavní oblastí jejich působení charita a špitálnictví. V rozvíjejících se městských aglomeracích byla stejná potřeba špitálů jako pastorační péče. Síť klášterů žebavých řádů brzo zkopírovala síť evropských měst, kde nacházela svou přirozenou odezvu. A právě v této duchovní atmosféře se zrodil profil Zdislavy, nejstarší dcery Přibyslava z Křižanova a jeho manželky Sibylly.

¹ LAWRENCE, Hugh: Dějiny středověkého mnišství. Praha: Vyšehrad, 2001, 245.

² SEIBT, Ferdinand: Lesk a bída středověku. Praha: Mladá fronta, 2000, 176.

2. Zdislava z Lemberka a její rodiny

Nejstarší písemná zpráva o Zdislavě z Lemberka pochází z veršované latinské Kroniky kláštera žďárského, sepsané kolem roku 1300 cisterciáckým mnichem Jindřichem Kameníkem neboli Řezbářem ze Žďáru na Moravě.³ Ten v 21 kapitolách a 1162 verších líčí dějiny kláštera ve Žďáře, založeného v roce 1252. Podrobně se zmiňuje o jeho zakladatelích Sibyle a Přibyslavovi z Křižanova, rodičích Zdislavy. Popisuje je jako velkodušné a zbožné, s náklonností k církevním řádům. Dále pak píše o Zdislavinych sestřích Eufémii a Elišce a jejich rodinách, které jsou také připočítány k zakladatelům kláštera.

O Zdislavě samotné a její rodině se z Kroniky kláštera žďárského dovídáme poměrně málo a jednotlivé zprávy jsou velmi stručné. Pravděpodobně proto, že severočeské město Jablonné, kde po svém sňatku Zdislava žila, bylo od žďárského kláštera dosti vzdáleno. Dalším důvodem může být i ta skutečnost, že Jindřich Kameník – Řezbář psal svou kroniku retrospektivně, a začal ji psát teprve po svém návratu do kláštera v roce 1294, kdy: „(...) *shledal, že zemřeli všichni ti starší (...)*.“⁴ Navíc v roce 1296 zemřela i Zdislavina sestra Eliška, poslední, která mohla ještě poskytnout nějaké svědectví.

Poprvé se autor Kroniky kláštera žďárského o Zdislavě zmiňuje ve druhé kapitole, kde popisuje sňatek Sibyly s Přibyslavem a narození pěti dětí:⁵ „ (...) *z tohoto manželství pak tři dcery překrásné vzešly; kterým v pozdějších letech se dostalo veliké chvály; mimo to manželé tito pak zplodili ještě dvě děti, chlapce, jež nazvali Petrem, a děvče, jež Libuškou zvali. První z oněch tří dcer se Zdislava zvala, ta druhá Eufémie a třetí, té nejmladší ze všech, pak jméno Eliška dali (...)*.“⁶

Druhá zpráva se nachází ve stejné kapitole, ale jiném verši: „ (...) *a pak, když dospělé byly ty dívky, Havel, Boček a Smil si za manželky je vzali. Havel, z Jablonné zvaný,*

³ Originál tohoto rukopisu se nedochoval. Zachoval se pouze pozdější opis této kroniky z počátku 15. století tzv. rukopis Vratislavský, který roku 1853 získala vratislavská univerzitní knihovna, koupí neznámo od koho. Více: *Cronica domus Sarensis* (ed. J. Ludvíkovský–R.Mertlík), Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1964, 5. (dále CDS)

⁴ Autor kroniky o sobě: do Žďáru přišel roku 1257 jako desetiletý chlapec s matkou a otcem, kameníkem Edwardem, aby pomohli stavět zdejší cisterciácký klášter, založený roku 1252 Bočkem z Obřan manželem Eufémie, sestry Zdislavy, na přání nedávno zesnulého tchána Přibyslava z Křižanova. Po otci mu říkali Kameník, ve stáří si přál, aby mu říkali Řezbář. Jako chlapec byl přijat do řádu, roku 1268 z kláštera odešel neznámo kam. V roce 1294 se kajícně vrátil a začal psát své velké dílo – Kroniku kláštera žďárského. Více: CDS, 221 – 225, 159. „ (...) *tunc defunctos omnes reperi seniores (...)*.“

⁵ Sibyla a Přibyslav z Křižanova měli společně pět dětí Zdislavu, Eufémii, Elišku, Petra a Libušku. Poslední dvě děti pravděpodobně zemřely v dětském věku.

⁶ CDS, 163. „ (...) *Hii duo comiuncti tres formosas genuere natas, que multas laudes post hec meruere ; atque duos alios pueros eciam genuerunt, quorum nomina sunt mas Petrus, femina Libisca; quarum prima tamen fuerat Stislawa vocata, Eufemia bona fuit et vocita sekunda, elizabeth junior et tercia nomen habebat (...)*.“

si vyvolil Zdislavu za choť, bez úhony s ním žila a rovněž mu zrodila dítky: Havla /a Jaroslava/ ⁷ – však Havel žil jenom krátce – a pak Markétu dceru, jež krásná a vznešená byla (...).“⁸

Druhá středověká kronika, která se zmiňuje o Zdislavě, je nejstarší rýmovaná, česky psaná Kronika tak řečeného Dalimila z roku 1314.⁹ V kapitole 87 – „O skonu svaté ženy“ Dalimil popisuje smrt a četné zázraky paní Zdislavy: „*Roku tisíc dvě stě padesát a dva po zrození miléného Jezu Krista odešla ze světa Zdislava, paní vzácná, počestná a čistá, jež pomáhat bédným měla dar. Pěti mrtvým dala povstat z már, slepcům kouzlem zrak zpět vracela, maláty uměla docela vyhojit, léčila mrzáky a konala četné zázraky.*“¹⁰

Vzhledem ke skutečnosti, že se nám nedochovaly žádné soudobé listiny, které by Zdislavu přímo zmiňovaly, zůstávají pro nás hlavním zdrojem informací pouze obě zmiňované kroniky – Žďárská a tak řečeného Dalimilova. Na základě četby těchto kronik můžeme říci, že způsob života paní Zdislavy vycházel velmi pravděpodobně z příkladu rodičů a ze způsobu vychování, kterého se jí dostalo. A že zakladatelská činnost a podpora církevních institucí byla ve Zdislavině rodině pevně zakořeněna, což dokazují četné královské listiny jak otce Přibyslava z Křižanova, tak manžela Havla z Jablonné či z Lemberka.¹¹

Zdislava z Lemberka se narodila patrně roku 1220¹² v rodině Přibyslava z Křižanova, kastelána na hradě Veverčí u Brna a v Brně samém a paní Siblyly, dvorní

⁷ Nahlédnutím do fotokopie rukopisu uvedené v Kronice kláštera žďárského zjistíme, že kronika ve skutečnosti zná jen dvě děti – Havla a Markétu. Syna Jaroslava uvedeného v závorce v rukopisu nenajdeme. Ten byl do textu doplněn až pozdějším překladem (1896) vydavatele J. Dietericha. Srov. CDS, op. cit., fotokopie rukopisu 5a.

DURYCH, Jaroslav: Světlo ve tmách. Praha: Vyšehrad, 1991, 71–72. Zde soudí, že místo kde kronikář vložil verš tzv. hexametru „-*však Havel žil jen krátce*-“ ve skutečnosti žádný hexametru není. Naopak se jedná o verš přerušovaný, kusý a nouzově nastavený. Kdyby nebyl kusý, zněl by třeba takto: „*(...) rovněž mu zrodila dítky: Havla a Jaroslava - však Havel žil jen krátce.* -“ Kronikář si prý náhle při psaní uvědomil, že neví jak se další synové jmenují a domníval se, že později jména zjistí a vloží je právě na toto místo, avšak již se tak nestalo.

⁸ CDS, 163. „*(...) has desponsarunt Gallus, Botscho, quoque Zmilo, Gallus de Jablon Stizlawam nomine duxit, que pariens natos sibi post sine crimine vixit, Gallum, /Iarosium/ – Gallus breviter quoque vixit – et Margaretham pulchram satis et generosam (...).*“

⁹ Autor Kroniky tak řečeného Dalimila není dosud znám. Pravděpodobně byl duchovního stavu, ne zvlášť oddán římskému papeži, ale spíše pražskému biskupovi, jak si lze odvodit z jeho vidění událostí popisovaných v kronice. Byl vysloven názor, že autor byl z okruhu severočeské šlechty. A to pro dobrou znalost některých severočeských rodů (Markvartici, Ronovci) a pro odkazy na jisté české pány z těchto rodů (Jana z Vartenberka, Jindřicha z Lipé) pro důvěryhodnost jeho zpráv. Přes mnohá historická bádání však stále jeho osobu s jistotou historicky zařadit nemůžeme.

Srov. Kronika tak řečeného Dalimila (ed. M. Bláhová), Druhé opravné a doplněné vydání, Praha: Paseka, 2005. A srov. EDEL, Tomáš: Příběh johanitského komtura jménem Dalimil. Praha: ISV, 2000, 36–51. Zde autor ztotožňuje komtura Jindřicha z Varnsdorfu, řečeného Letopisec, s Dalimilem.

¹⁰ Kronika tak řečeného Dalimila (ed. M. Bláhová), op. cit., 154.

¹¹ Konkrétní listiny jsou v textu citované později.

¹² Kronika tak řečeného Dalimilova uvádí jako rok úmrtí paní Zdislavy rok 1252. Dle antropologického průzkumu jejich kosterních pozůstatků, který provedl Prof. MUDr. Emanuel Vlček z Národního muzea

dámy královny Kunhuty. Své dětství a útlé mládí prožila Zdislava společně se sourozenci právě na otcových sídlech Křižanově, Veverí a Brně, kde jí byla poskytnuta všestranná výchova.¹³

Odkud a z jakého rodu Přibyslav z Křižanova pocházel, není dosud s jistotou zjištěno, i když historiky bylo proneseno několik domněnek.¹⁴ Z královských listin se dovídáme, že patřil k nejvýznamnějším moravským šlechticům 1. poloviny 13. století. Byl vysokým královským úředníkem, zastávajícím důležité funkce v zemské správě a jistě byl i zdatným mužem v královské družině, čemuž by napovídala sňatek s dvorní dámou.¹⁵

Byl majitelem a kolonizátorem rozsáhlých lesů na moravské straně Vysočiny a východiskem jeho kolonizační činnosti byl jím založený Křižanov, podle kterého se od roku 1239 nazýval.¹⁶ Téhož roku daroval johanitskému klášteru a špitálu sv. Ducha v Brně kostel v Křižanově s desátky ze vsí Loučky, Radenice, Tulešice a Starovičky. Nově založil minoritský klášter v Brně, kde si jej ještě v 15. století řeholníci vděčně připomínali.¹⁷

Avšak největším zakladatelským dílem měl pro Přibyslava být cisterciácký mužský klášter ve Žďáře, pro který dohodou s kolonizátorem Janem z Polné získal rozsáhlé lesní pozemky.¹⁸ Bohužel se vlastního založení kláštera nedočkal, zemřel 16. února 1251, ale ještě před smrtí stačil tento zakladatelský úkol svěřit Bočkovi z Obřan,¹⁹ manželu dcery Eufémie.²⁰

v Praze v roce 1979 zemřela Zdislava ve věku 30-35 let. Narození Zdislavy je dle tohoto průzkumu kladeno k roku 1220.

Srov. VLČEK, Emanuel: Fyzická osobnost blahoslavené Zdislavy, in: Zdislava z Lemberka, (ed. M. Sovadina). Mimoň: Ralsko, 1989, 7–14.

¹³ SVATOŠ, Ambrož: Paní Zdislava. Mimoň: Ralsko, 1990, 9.

¹⁴ Srov. BERAN, Josef: Bl. Zdislava – příbuzná Dalimila?, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých 1 (1938) 14–28. Autor zde srovnává několik hypotéz, které však s jistotou nejsou doloženy.

¹⁵ Srov. KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka. Řím: Křesťanská akademie, 1969, 74.

¹⁶ CDB, I-III, č. 221, s. 296.

¹⁷ CDS, 241, pozn. 335.

¹⁸ Tamtéž, 167–173.

¹⁹ Tamtéž, 173–177. Protože Přibyslav neměl mužské potomky, odevzdal svůj majetek na zbudování kláštera ve Žďáru zeti Bočkovi z Obřan, kastelánu znojemskému a důvěrníku Přemysla Otakara II.

²⁰ Eufémie, druhá narozená dcera z manželství Přibyslava a Sibylly, provdaná za Bočka z Obřan, se kterým měla tři děti Anežku, Smila a Gerharda. Boček z Obřan je na listině z roku 1234 uveden jako královský maršálek a podkomoří brněnský. Od roku 1238 až do své smrti v roce 1255 jako purkrabí znojemský. Pochován byl do nově založeného cisterciáckého klášterního kostela ve Žďáru jako jeho zakladatel. Eufémie po smrti manžela žila společně s ovdovělou matkou na Křižanově a věnovaly se zbožným činům – navštěvovaly a obdarovávaly kláštery hedvábnými mešními rouchy, stříbrnými nádobami, na své náklady nechaly pro klášter žďárský mnichem Rüdigerem z Oseku vypracovat iluminovanou bibli a platily zedníkům, kteří pracovali na budově kostela, mzdu. Po smrti matky žila Eufémie stejně zbožným životem – založila nemocnici, kde sama ošetřovala nemocné, klášterním bratrům o postních dnech věnovala ryby a víno, vyhledávala zbožná cvičení - modlitby, pusty bdění a rozjímání. Zemřela v roce 1279. Nejvíce o jejím životě pojednává Cronica domus Sarensis. Srov. CDS, 237. Také PINKAVA, Victor: Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen, Gabel: Cyrillo-Methodische, 1897, 19–20.

Pochován byl v brněnském minoritském klášteře, protože řehole svatého Františka z Assisi mu byla velmi blízká a také proto, že klášter ve Žďáře tehdy ještě nestál.

Zdislavina matka paní Sibyla pocházela pravděpodobně ze Sicílie²¹ a do Čech přišla jako dvorní dáma v průvodu mladé nevěsty budoucího krále Václava I. Kunhuty z rodu Hohenštaufů.²² Bližší určení původu a rodu, z něhož Sibyla pocházela, neznáme.²³ Stalo se tak kolem roku 1210 a sama Sibyla byla teprve mladičkou dívenkou.

Své mládí paní Sibyla prožila na královských dvorech, nejprve hohenštaufském a pak přemyslovském. V útlém dětství žila snad také na sicilském dvoře byzantské princezny Ireny Marie pozdější manželky Filipa Švábského. Byla proto proniknuta evropskou kulturou, v níž žena zaujímá aktivnější roli, než jak tomu bylo v tehdejších království českém, kam duch gotické doby teprve velmi pomalu pronikal.²⁴

V Čechách se Sibyla provdala celkem třikrát. Prvním manželem byl velmož Bohuslav nazývaný Bohuš, o kterém nemůžeme říci nic bližšího, protože toto jméno s přesnějšími údaji se v listinách nevyskytuje.²⁵ Po jeho předčasné smrti se Sibyla provdala za Přibyslava z Křižanova, stalo se tak krátce před rokem 1220.²⁶ K jejich seznámení došlo s největší pravděpodobností v prostředí pražského královského dvora. Po Přibyslavově smrti se provdala potřetí a to za Jindřicha ze Žitavy,²⁷ purkrabího na Budyšíně, otce Smila z Lichtenburka,²⁸ který byl manželem její dcery Elišky.²⁹ Když i po třetím sňatku ovdověla, zůstala sama a žila se svojí dcerou Eufémií, též od roku 1255 ovdovělou, na Křižanově nedaleko nově založeného cisterciáckého klášteře.³⁰

²¹ Srov. KALISTA: op.cit., 1969, 80. Autor se domnívá, že Sibyla pocházela z království obojí Sicílie, které bylo vybudováno normanskými dobyteli v 11. a 12. století. A kde se také podle jeho zjištění jméno Sibyla často vyskytovalo.

²² CDS, 161.

²³ BERAN, Josef: Bl. Zdislava – příbuzná Dalimila?, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých 1 (1938) 14–28. Zde autor srovnává několik hypotéz, které však s jistotou nejsou doloženy.

²⁴ Srov. SVATOŠ, Ambrož: Historická osobnost a význam Zdislavy z Lemberka, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, (bez editora), Praha: Krystal OP, 1995, 11–22.

²⁵ PINKAVA, Victor: Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen, Gabel: Cyrillo-Methodische, 1897, 17.

²⁶ CDS, 161, pozn. 237.

²⁷ CDS, 177, pozn. 241.

²⁸ Páni z Lichtenburka byli starým českým panským rodem, jednou z větví Ronovců, stejně tak jako páni z Lipé, páni z Ronova a páni z Dubé (později Berkové z Dubé).

²⁹ Eliška, třetí narozená dcera z manželství Přibyslava a Sibylly, provdaná za Smila z Lichtenburka, zakladatele dnešního Havlíčkova Brodu. Eliška byla matkou pěti dětí, Smila, Heřmana, Jindřicha, Oldřicha a Rajmunda. Smil z Lichtenburka jako první z českých šlechticů měl svou vlastní kancelář a vydával listiny s titulaturou „rytíř z Boží milosti“, zastával úřad nejvyššího purkrabí pražského a účastnil se mnoha diplomatických misí. Byl jedním z nejbohatších českých pánů své doby díky objevu stříbra v Železných horách. Svoje bohatství ve značné míře věnoval církevním ústavům – cisterciáckému klášteru v Sedlci, Žďáru a Mnichově Hradišti. Mimo jiné nechal na své náklady zbudovat při žďárském klášteře kapli Panny Marie, kam byl roku 1269 pochován. Eliška se po jeho smrti provdala za Hrabíše ze Švábenic a zemřela v roce 1296. V Cronica domus Sarenensis vystupuje především jako svědek hluboce náboženského života své matky Sibylly. Srov. CDS, 238.

³⁰ PINKAVA: op.cit., 19.

Sibyla zemřela 1. ledna 1262 a pohřbena byla s náležitou úctou ve žďárském klášterním kostele jako jeho zakladatelka.³¹

Z pramenů se dovídáme že manželé společně podporovali řády johanitů, minoritů i dominikánů, a Kronikou kláštera žďárského jsou vyloženi popisováni jako velkodušní a zbožní donátoři. Tím vším byla v dětství Zdislava ovlivněna, tam, v otcových sídlech Křižanově, Veverí a Brně přijímala myšlenky „nové zbožnosti“ a špitálnictví. Tam také mohla poznat horlivého propagátora a šířitele dominikánského řádu sv. Hyacinta, který se při své pouti nepochybně zastavil i na Moravě. Také papežský vyjednaváč Albert Behaim mohl přispět svými názory k formování osobnosti mladičké Zdislavy, když od roku 1239 pobýval v Brně, aby podpořil v Čechách stranu papežskou proti štaufské opozici.³²

Mezi lety 1235 až 1240 se Zdislava pravděpodobně seznámila s Havlem z rodu Markvarticů a provdala se za něj.³³ Pobyt Havla z Lemberka v Brně je prvně doložen na královské darovací listině Václava I. tišnovskému klášteru ze 7. prosince 1240,³⁴ kde je uveden společně s Přibyslavem z Obřan a Bohuslavem z Malešic jako svědek.³⁵ Je tedy možné, že rok 1240 je právě rokem sňatku. Není však vyloučeno, že k němu mohlo dojít i o něco dříve.

Havel z Lemberka pocházel z významného severočeského rodu Markvarticů, z rodu, který je v písemných pramenech doložen od konce 12. století.³⁶ Z dochovaných královských listin se dovídáme, že byl důvěrníkem krále Václava I. u nějž požíval náležitě úcty a důvěry. Postavení u dvora si, ale zřejmě musel postupně zasloužit, proto byl aktivním účastníkem veřejného politického života. Jeho jméno se často vyskytuje na listinách z 30. let 13. století, kde vystupuje jako svědek. Ve větší míře se svědectví týká církevních ústavů z čehož lze předpokládat, že měl blízký vztah k církvi, kde nechyběla oboustranná úcta mezi ním a církevními představiteli.³⁷

³¹ CDS, 197, pozn. 248.

³² Srov. KALISTA: op.cit., 1969, 186–187. K tomu. NOVOTNÝ, Václav: České dějiny I/3 Čechy královské za Přemysla I. a Václava I., Praha: Jan Laichter, 1928, 703–704.

³³ Vycházíme z předpokladu, že Zdislava se narodila kolem roku 1220 a že se tedy její sňatek dle dobových zvyklostí mohl uskutečnit někdy mezi 15 až 20 rokem jejího života.

³⁴ CDB III–2., č. 259. Na listině je uveden jako Gallus, filius Marquardi.

³⁵ CDB III–2., č. 260.

³⁶ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold: Markvartici, Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii, 2000.

³⁷ Např. CDB III–1., č. 30. (V listině král daruje své matce Konstancii několik vesnic na založení špitálu při chrámu sv. Petra na Poříčí. Mezi svědky uveden Havel, syn Markvartův, 6. února 1233). Nebo: CDB III–1, č. 139, č. 176. (Listiny týkající se darování imunit klášteru v Chotěšově roku 1236 a novému klášteru cisterciáček Vallis Sanctae Mariae v Seifersdorfu u Žitavy, 22.2.1238). A také: CDB III–1, č. 183, č. 188. (Dvě listiny krále Václava I. určené pro mužský klášter cisterciáků v Plasích, 19. dubna a 5. května 1238).

Ve dvorských službách si Havel z rodu Markvarticů značně rozšířil i svůj pozemkový majetek. Již před rokem 1237 získal neznámo jakým způsobem újezd Čížkov u Blovic, ale již roku 1237 směnil tento statek s klášteřem kladrubským za újezd Sezemický, zvaný též Vladislavsko, v okolí Mnichova Hradiště.³⁸ Havel tedy směnil vzdálené pozemky za statek ležící v blízkosti starších rodových statků Markvarticů v Pojizeří.

Ve 40. letech 13. století se na listinách jeho jméno objevuje méně, snad je více zaměstnán kolonizací severního pásma země, zvaného Záhvozdí a stavbou rodového sídla Lemberk v blízkosti snad již existující vsi zvané později Jablonné. S predikátem „z Lemberka – de Lewenberch“ vystupuje poprvé na listině Václava I., dané na Křivoklátu v roce 1241 a týkající se ženského dominikánského kláštera Cella Sanctae Mariae v Brně.³⁹ Můžeme se proto domnívat, že právo na založení vlastního sídla si musel nejdříve vysloužit. Lze tedy předpokládat, že k založení hradu Lemberk došlo na přelomu 30. a 40. let 13. století, tedy přibližně se sňatkem s paní Zdislavou. Tuto domněnku můžeme ještě podepřít hypotézou o narození jejich nejstaršího syna Havla, který je poprvé na dochované listině uveden v roce 1254.⁴⁰ Ve středověku bývalo obvyklé, aby mladí synové významných otců svědčili také v listinách, ale jen za předpokladu, že jim je nejméně 14 či 15 let.⁴¹ Tím nám narození prvního dítěte a pochopitelně i svatba připadá na přelom 30. a 40. let 13. století. Do českých dějin Havel z Lemberka nejvýrazněji zasáhl v roce 1248, kdy stál věrně na straně papežem podporovaného legitimního krále Václava I., a v podstatě jeho velkou zásluhou, a zásluhou vojska vedeného Boršem z Rýzmburka, bylo povstání mladého krále Přemysla Otakara II. v bitvě u Mostu poraženo.⁴²

Po této bitvě získal Václav I. dříve ztracené pozice a během roku 1249 začal s Přemyslem Otakarem II. uzavírat mírové dohody.⁴³ Tak se Havel z Lemberka znovu dostal do popředí veřejného a politického života spolu s novou společenskou elitou jako

³⁸ CDB III., č. 172, s. 212; č. 173, s. 213. K tomu: ŠEBÁNEK, Jindřich–DUŠKOVÁ, Saša: Česká listina doby Přemyslovské I., Listina nižších feudálů duchovních. Listina feudálů světských, SAP, 6, 1956, s. 143–144. Naproti tomu jak bylo zjištěno archivářem SOKA Česká Lípa Miloslavem Sovadinou, byla pečeti s opisem „Sigillum Galii de Lewenberc“ listina opatřena dodatečně. Kdy a proč byla listina dodatečně Havlovou pečeti opatřena nebylo zjištěno. Jedná se tedy o první případ, kdy se na přivěšené pečeti objevuje zmínka o hradu Lemberk. Srov. SOVADINA, Miloslav: Rodina Zdislavy z Lemberka, in: Časopis Matice moravské 1 (1993) 217–236.

³⁹ CDB IV–1., č. 11, s. 72. Také další listina obsahující nový Havlův predikát přímo na listině, byla odhalena jako příjemecká falza. Srov. ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Saša: Kritický komentář k moravskému diplomatům. s. 2–4.

⁴⁰ CDB V–1., č. 31. Tento syn Havel je v listině uveden jako Gallus filius Galli de Leumberch.

⁴¹ Srov. RŮŽIČKA, Václav: Paní Zdislava z Lemberka – významná osobnost českého středověku, in: Zdislava z Lemberka, (ed. M. Sovadina). Mímoň: Ralsko, 1989, 15–25.

⁴² Srov. KALISTA, Zdeněk: Zdislava, žena svatého života (květen 1970). Strojopis. Nепublikováno. A srov. Kronika t.ř. Dalimila (ed. M. Bláhová): op.cit., 152–153, kap. 85.

⁴³ K narovnání vztahů mezi Václavem a Přemyslem Otakarem došlo velmi brzy. Přemysl byl jediným Václavovým potomkem a v sázce tak byla nejen budoucnost dynastie, ale i jednota státu. Z tohoto pohledu se tak jeví Přemyslovo povstání jako neuvážený čin, který lze přičítat spíše mladické nerozváženosti a ovlivnění ze strany vysoké šlechty.

byl Ojír z Friedberka, Jaroš ze Slivna, Boreš z Rýzmburka nebo biskup Bruno ze Schauenburka.⁴⁴

Svědčí nám o tom četnost vydaných královských listin právě z doby povstání a krátce po něm. Jednou z nejvýznamnějších listin je ta, která byla vydaná 22. února 1249 na Jablonném olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburka, kde právě pobýval se svým dvorem. Biskup v ní Havlovi postupuje vesnice Chotůň u Českého Brodu, Přítoku u Kutné Hory a desátky ze vsi Lesná.⁴⁵ Listina je důkazem toho, že za své zásluhy a charakter požíval úcty i v církevních kruzích, když ho biskup učinil svým leníkem. Navíc v listině ho biskup Bruno chválí jako: „*muže urozeného, statečného a přísných mravů, kterému se cítí být nakloněn obzvláštním přátelstvím.*“⁴⁶

Toho roku se Jablonné poprvé objevilo v historických pramenech. Jednak jako místo kde byla listina sepsána, jednak jako sídlo nově založeného města „*Jablonna – Gauela*“ Havlem z Lemberka. V listopadu 1249 se jméno Havla objevilo i na listině Přemysla Otakara II., markraběte moravského, takže byly vysloveny domněnky, že Havel byl jedním z mála mužů, kterými král Václav I. obklopil svého syna po jeho definitivní kapitulaci na hradě Týřově.⁴⁷

Havel z Lemberka byl znamenitým bojovníkem a rytířem 13. století a svou věrnost zachovával vždy zákonnému králi. Když se Přemysl Otakar II. stal v roce 1253 králem, byl pochopitelně i na jeho listinách uveden Havel jako svědek⁴⁸, ale zdá se, že listiny byly v tomto roce jeho poslední.

O roce úmrtí pana Havla a místě posledního odpočinku nemáme písemné doklady. Z dochovaných listin lze předpokládat, že zemřel někdy na přelomu roku 1253 až 1254, neboť se od 10. července 1254 objevuje na listinách pouze jeho nejstarší syn Havel.

Velká část listinných dokladů se jménem Havla z Lemberka se týká řeholních řádů. Jedná se především o řád cisterciácký a řády rytířské. Podpora řádu cisterciáckého měla již tradici v rodě Markvarticů, z něhož pan Havel vyšel. Co se týče řádů rytířských, jejich zaměření odpovídalo povahovému založení Havla z Lemberka. Reprezentoval typ západoevropského rytíře,⁴⁹ který myšlenky křesťanského realismu skutečně uváděl do života. A v těchto životních postojích a ve víře se plně setkával i se svou manželkou paní Zdislavou.

⁴⁴ Srov. ŽEMLIČKA, Josef: Století posledních Přemyslovců, Praha: Panorama, 1986, 69–70. Také TŘEŠTÍK, Dušan: Počátky Přemyslovců, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

⁴⁵ CDB IV–1., č. 161.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Srov. ŽEMLIČKA: op.cit., 71.

⁴⁸ CDB IV až V–1. Poslední listiny, kde se prokazatelně vyskytuje Havel z Lemberka, jsou listiny Přemysla Otakara II. z 1. dubna, 6. dubna, 6. září, 14. listopadu, 2. a 7. prosince 1253.

⁴⁹ SVATOŠ: op.cit., 1995, 12.

Z manželství paní Zdislavy a pana Havla se narodily čtyři děti – Havel, o kterém již byla zmínka, Jaroslav, Markéta a Zdislav. Kronika kláštera Žďárského se nezmiňuje o narození synů Jaroslava a Zdislava, přesto jsou v historických pramenech spolehlivě doloženi.

Všichni tři synové se stali důstojnými nástupci svých rodičů a setkáváme se s nimi v písemných pramenech z konce 13. století, jako se svědky na mnohých listinách, kde jsou mimo jiné uváděni i v důležitých královských úřadech. Ačkoliv se rod Markvarticů rozrostl na několik větví,⁵⁰ jeho potomci se často píší dál s predikátem z Lemberka, i když seděli na jiných hradech. V tom směru je pak těžké určit, do jaké míry rodem existovalo společné majetkové držení na panství Jablonné a Lemberk.

Prvorozený syn Havel ml. z Lemberka se poprvé vyskytl na již mnohokrát zmiňované královské listině z roku 1254 jako „Havel, syn Havla z Lemberka“. Další svědectví dokládá listina vydaná 16. července 1258 a stvrzující svobody biskupství olomouckého.⁵¹ Pak několik let není o Havlovi mladším dochovaná žádná zpráva, až v roce 1261⁵² a od tohoto data se začal častěji objevovat na královském dvoře.

Brzy převzal zemský úřad a na listině z 11. července 1265 je poprvé uveden jako nejvyšší královský číšník.⁵³ Nejvyšší číšník pečoval o pití jen při slavnostních příležitostech a jen na královském dvoře. Jedna taková slavnostní příležitost se konala 13. května 1266 v Litoměřicích, kdy při svatbě Alberta z Tyrol mimořádně vykonával svůj úřad Havel osobně.⁵⁴

Na přelomu roku 1267 - 1268 se o Havlovi v královských listinách píše jako o podčeším královském.⁵⁵ Neznáme důvod proč došlo k přeřazení na nižší úřad, nicméně Havlovi se brzy podařilo získat přízeň Přemysla Otakara II., a od 30. prosince 1268 se opět uvádí se starým titulem „*nejvyšší královský číšník*“.⁵⁶

Havel z Lemberka sloužil svému králi Přemyslu Otakaru II. nejvěrněji ze všech Markvarticů. Neúnavně se objevoval v jeho okolí, ať už se král zdržoval v Čechách či na Moravě. Pomáhal králi i ve zbrani při dozírání nad nově podrobenými zeměmi

⁵⁰ Havel mladší z Lemberka, Jaroslav zakladatel rodu pánů z Turnova, Zdislav zakladatel rodu pánů ze Zvířetic.

⁵¹ CDB V-1, č. 84.

⁵² Tamtéž, č. 291.

⁵³ Tamtéž, č. 1343.

⁵⁴ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG: op.cit., 80.

⁵⁵ CDB V-2, V-3.

⁵⁶ CDB V-3, č. 1437.

a pokračoval tak v úspěšné kariéře svého otce Havla. Důkazem toho jsou svědecké listiny z roku 1270, které jsou zároveň listinami posledními se jménem Havla ml.⁵⁷

Lze se proto domnívat, že zemřel koncem roku 1270 ve věku 30 až 34 let. Tím tedy nabývá plného smyslu poznámka žďárského kronikáře: „-*Gallus breviter quoque vixit*-.“ Havel tedy také zemřel mladý, stejně jako jeho matka Zdislava.

Většina královských listinných dokladů, na kterých se Havel mladší z Lemberka vyskytuje jako svědek, patří církevním ústavům, církevnímu kléru klášternímu i světskému a rytířských řádům vybudovaných v rámci církevní organizace. Můžeme tak soudit, že Havel měl živý vztah k církvi a u jejich představitelů se těšil velké důvěře, stejně jako kdysi jeho otec Havel.

O Havlově rodinném životě nejsou dochovány žádné písemné zprávy a vzhledem k majetkovým poměrům na panství Jablonné a sídelním hradě Lemberk se zdá, že neměl žádné potomky,⁵⁸ neboť obě panství i s okolními vesnicemi zdědili společně jeho podstatně mladší bratři Jaroslav a Zdislav. Jaroslav příležitostně užíval predikátu „*de Lewenberch*“ a „*de Turnow*“, podle panství které zdědil po svém otci. A Zdislav, který obdržel nějaké statky v okolí Bakova nad Jizerou, kde si vystavěl hrad Zvířetice, vystupoval jako Zdislav „*de Lewenberch dicti de Zwierzeticz*“.⁵⁹

Jaroslav z Turnova, byl patrně druhorozeným synem pana Havla a paní Zdislavy. V písemných pramenech se začal objevovat od roku 1271, a to většinou jako „Jaroslav z Lemberka“ nebo jako „Jaroslav z Turnova, bratr Havla.“⁶⁰ V následujícím roce 1272 se na královských listinách objevil jen dvakrát, a to 1. května společně s bratrem Zdislavem, kde jsou oba výslovně uvedeni jako bratři Havla a 14. července, kde je uveden sám s predikátem z Turnova.⁶¹

Další listina, kde je mezi svědky Jaroslav uveden, pochází z 20. dubna 1273, kdy král Přemysl Otakar II. schválil postoupení obce Rusdorf klášteru v Marienthalu.⁶² Po tomto roce zprávy o Jaroslavovi na několik let končí.

Opět ho nalézáme, až po smrti Přemysla Otakara II., kdy se aktivně zapojil do odboje části české šlechty proti poručnické vládě braniborského markraběte Oty.⁶³ Spolu

⁵⁷ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG: op.cit., 81. K tomu: CDB V-2, V-3.

⁵⁸ Srov. SEDLÁČEK, August: Hradý, zámky a tvrže království českého, sv.10. Boleslavsko, Praha 1895, 278.

⁵⁹ GABRIEL, František-PANÁČEK, Jaroslav: Hrad Lemberk, jeho vznik a vývoj, in: Castellologica Bohemica 10, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2006, 109–130, 112.

⁶⁰ CDB V-2, č. 637, s. 256.

⁶¹ CDB V-2, č. 658, s. 289; č. 667, s. 302.

⁶² CDB V-2, č. 702, s. 345.

⁶³ Srov. Kronika t.ř. Dalimila (ed. M. Bláhová): op.cit., 163, kap. 93.

s Hynkem z Dubé se stal známým vůdcem ozbrojeného boje proti braniborské okupaci, která se rozhořela v letech 1279 až 1280. Současně s tím, ale vznikla v zemi skupina šlechticů, soustředěných kolem biskupa Tobiáše z Benešova a Purkarta z Janovic, projevující snahu o zastavení dalšího rozvratu země a snažící se o vyřešení sporu cestou dohody.

Ve světle dalších událostí se ale zdá, že Jaroslavův odboj nebyl projevem vyhraněného nesmiřitelného postoje vůči markraběti braniborskému. V průběhu roku 1281 se Jaroslav z Turnova sblížil s přívrženci biskupa Tobiáše z Benešova, mezi něž nepochybně patřil i jeho mladší bratr Zdislav z Lemberka nebo také ze Zvířetic. Oba bratry lze jistě hledat mezi účastníky kolokvia českého panstva, svolaného na 20. a 21. května 1281 do Prahy.⁶⁴

V listopadu roku 1281 se Jaroslav z Turnova pohyboval v okruhu české šlechty zdržující se v blízkosti braniborského markraběte Oty za jeho pobytu v Čechách. Na listině Oty Braniborského vydané 11. – 18. listopadu 1281 v Řepně u Mělníka jsou mezi svědky uvedeni Hynek z Dubé, Heiman z Lichtenburka, Jan z Michalovic, Jaroslav z Lemberka a Beneš z Vartenberka.⁶⁵ Určité sblížení s markrabětem Otou a navázané kontakty posílily pozice biskupa Tobiáše z Benešova a jeho přívrženců a umožnily tak přesun správy země do jejich rukou. Členové této šlechtické skupiny také obsadili po návratu krále Václava II. do Čech roku 1283 místa nejvyšších úředníků. Do funkce purkrabího pražského byl téhož roku uveden i mladší bratr Jaroslava Zdislav z Lemberka⁶⁶ a lze tedy usuzovat, že i on se účinně zapojil do pacifikace poměrů v zemi a přispěl k propuštění krále Václava II.

Na přelomu let 1283 až 1284 se panská skupina soustředěná kolem Tobiáše z Benešova opět dostala do bojů o moc ve státě, a to se šlechtickou skupinou Závíše z Falkenštejna. Jaroslav z Turnova i jeho bratr Zdislav z Lemberka věrně setrvali, až do skončení nepřátelství na straně Tobiáše z Benešova a Zdislava dokonce nalezneme jako spoluvydavatele listin, jimiž byly 24. května 1284 boje skončeny a zneprátelené strany smířeny.⁶⁷

Přechodem moci do rukou Závíše z Falkenštejna a jeho přívrženců se oba bratři stáhli z veřejného života. Přestože se politická situace v zemi v roce 1289 změnila pádem Závíše z Falkenštejna a jeho smrtí roku 1290, žádný z bratrů se již ke dvoru nevrátil.

⁶⁴ Srov. SOVADINA, Miloslav: Rodina Zdislavy z Lemberka, in: Časopis Matice moravské 1 (1993) 217–236.

⁶⁵ RBM, č. 1850, s. 736.

⁶⁶ RBM, č. 1298, s. 560.

⁶⁷ Tamtéž, č. 1316, s. 569; č. 1317, s. 570.

Jaroslav z Turnova se naposledy připomíná jako svědek Hynka z Dubé na listině týkající se prodeje mlýna ze dne 23. května 1289⁶⁸ a je možné, že tento rok je i rokem jeho úmrtí.

Jaroslav z Turnova, zvaný též Hrbatý, rozdělil před smrtí majetkové državy mezi své čtyři syny, kteří se všichni jmenovali Havlové, což je jev zcela zvláštní. Měli jen různé přezdívký, jimiž se rozlišovali. Jeden byl Havel řečený Beran, druhý Havel řečený Ryba, třetí Havel řečený Houba a čtvrtý Havel řečený Kanovník, který se pravděpodobně věnoval duchovní dráze.⁶⁹ Všichni jinak užívali základního rodového přídomku „z Lemberka.“

Vlastním majitelem rodového sídla Lemberk se stal Havel řečený Beran, který měl dva syny Haška a Ješka. Ti byli posledními přímými mužskými potomky v držení panství Lemberk a části panství Jablonné.

V pořadí nejspíše třetím dítětem pana Havla a paní Zdislavy byla nejspíše dcera Markéta, o níž máme nejméně bezpečných dokladů. Jedním z nich je Kronika kláštera žďárského, kde kronikář pouze zapsal, že Markéta byla dcera krásná a vznešená.⁷⁰ Více se dovídáme z literatury, kde se traduje názor, že se Markéta provdala za moravského velmože Idíka (Egidia) ze Švábenic.

Prvním, kdo dal do souvislosti Markétu s Idíkem ze Švábenic, byl editor Kroniky kláštera žďárského Julius Dieterich⁷¹ a po něm tuto domněnku opakovali další autoři.⁷²

Idík ze Švábenic měl skutečně za manželku ženu jménem Markéta, jejíž jméno se objevuje jednak v Idíkově vlastní listině ze 3. dubna 1260, jednak i v listině pražského biskupa Jana z téhož dne.⁷³ Spojení této blíže neurčené Markéty s Markétou, dcerou Havla a Zdislavy, by mohlo být podepřeno vzájemnými vztahy mezi rodinou Přibyslava z Křižanova a pány ze Švábenic.

Roku 1252 byli Idíkovi bratři Milíč a Slavibor svědky na zakládací listině žďárského kláštera.⁷⁴ Koncem 60. let 13. století byly přátelské vztahy utuženy ještě dvěma sňatky. Asi před rokem 1269 se oženil nejmladší Idíkův syn Vítek s Anežkou, ovdovělou dcerou Zdislaviny sestry Eufémie. Krátce po roce 1269 se pak další Idíkův syn Hrabiše oženil s Alžbětou, vdovou po Smilovi z Lichtenburka, Zdislavinou sestrou. Vzhledem

⁶⁸ RBM II, č. 1474, s. 637.

⁶⁹ SEDLÁČEK: op.cit., 270.

⁷⁰ CDS, 163.

⁷¹ DIETERICH, Julius: Monumenta Germaniae historica SS 30, Hannover 1896, 682, pozn. 8.

⁷² SCHLÖSSINGER, Wilhelm: Leben und Verehrung der Sel. Zdislava, Varnsdorf: Drift von Umbr. Opiß, 1909, 21. Srov. CDS, 237, 250.

⁷³ CDB V-1, č. 216, s. 336–337; č. 217, s. 338.

⁷⁴ CDB IV-1, č. 259, s. 440.

k těmto skutečnostem nelze vyloučit, že Idík ze Švábenic se po smrti své první manželky znovu oženil, a to právě se ženou patřící také k širší rodině Přibyslava z Křižanova, paní Markétou. Idík ze Švábenic byl vrstevníkem Markétina otce Havla z Lemberka. Poprvé se v pramenech objevil v roce 1232, kdy byl podčeším markraběte Přemysla Otakara I.⁷⁵ Od tohoto roku se začal objevovat pravidelně, vždy jako svědek na Přemyslových listinách a po jeho smrti i na listinách Václava I. vydaných na Moravě.

Když se stal moravským markrabím mladý Přemysl Otakar II., vyskytovali se často páni ze Švábenic také v jeho okolí. V době povstání proti Václavovi I. se Švábeničtí přimkli k Přemyslovi Otakarovi II., což Idíkovi vyneslo roku 1255 odměnou úřad olomouckého kastelána a snad i zisk rozsáhlého panství úpského a hradu Úsov s okolím.⁷⁶

V úřadě olomouckého kastelána je Idík ze Švábenic doložen ještě roku 1256, ale už v roce 1260 je uveden do úřadu komorníka bitovského, v němž je naposledy zmiňován roku 1268.⁷⁷

Idíkovou první manželkou byla jedna z dcer Všebora z Hrabišiců,⁷⁸ s nímž měl tři syny Všebora, Hrabiše a Víteka. Tento Vítek je patrně omylem pokládán za syna Idíkovy druhé manželky Markéty z Lemberka.⁷⁹

Předpokládáme-li, že sňatek Markétiných rodičů Havla a Zdislavy spadá asi do let 1235 – 1240, že Markéta se jako Idíkova manželka objevuje roku 1260, ale současně se téhož roku poprvé také objevuje Vítek ze Švábenic, pak je tento teoretický předpoklad možný pouze tehdy, budeme-li Markétu považovat za prvorozené dítě paní Zdislavy.

Je však pravděpodobnější, že Vítek byl synem z Idíkova prvního manželství a že z manželství s Markétou již Idík žádné děti neměl, alespoň o nich nemáme žádné zprávy. Idík ze Švábenic žil ještě roku 1274, ale roku 1278 se již o něm mluví jako mrtvém.⁸⁰

Vzhledem k tomu, že roku 1260 byla Markéta již manželkou Idíkovou, musela se narodit asi kolem roku 1245 a byla tedy zřejmě třetím dítětem pana Havla a paní Zdislavy. Povědomí o Markétě z Lemberka mohl žďárský kronikář získat osobním stykem s pány ze Švábenic, kteří byli prostřednictvím svých manželek svázáni se žďárským klášteřem. Vítek ze Švábenic se svými syny a jeho bratr Hrabiše se syny se roku 1283 sešli ve Žďáru spolu s dalšími příbuznými zakladatelů kláštera, pány z Lichtenburka a pány z Kunštátu, aby zde

⁷⁵ CDB III, č. 25, s. 24.

⁷⁶ POKORNÝ, František: Švábenice. Rod pánů ze Švábenic. Příspěvek k dějinám městečka, Brno 1970, 207.

⁷⁷ CDB V-1, č. 216, s. 336; č. 354, s. 526; č. 355, s. 528; č. 395, s. 588. Dále: CDB V-2, č. 544, s. 105.

⁷⁸ POKORNÝ: op.cit., příloha 1: rodokmen pánů ze Švábenic.

⁷⁹ CDS, 250.

⁸⁰ CDB V-2, č. 746, s. 409; č. 857 s. 575.

urovnali spor kláštera s bratry z Přibyslavi.⁸¹ Přes všechny tyto souvislosti a soudy však zůstává životopis Markéty z Lemberka ve stádiu domněnek.

Pravděpodobně nejmladším synem Havla z Lemberka a jeho ženy Zdislavy byl již výše zmiňovaný Zdislav, který se nejčastěji nazýval „*de Lewenberch dicti de Zwierzeticz*“ a který se patrně narodil mezi roky 1250 - 1252. V literatuře tradičně panuje názor, že právě Zdislavovo narození mohlo být příčinou předčasné smrti jeho matky Zdislavy, která byla ženou drobné a slabé tělesné konstituce.⁸²

Zdislav z Lemberka, zakladatel pánů ze Zvířetic se poprvé v dochovaných písemných pramenech objevil společně s bratrem Jaroslavem, jako „*Zdislav de Lewenberch, frater Galli*“ na královské listině z 1. května 1272.⁸³ S bratrem Jaroslavem se vyskytl na listině krále Přemysla Otakara II. ještě jednou, a to téměř o rok později 20. dubna 1273,⁸⁴ aby se následně jako bratr na několik let ztratil z veřejného života.

Po smrti krále Přemysla Otakara II. a v době bezvládní se Zdislav znovu vynořil na politickou scénu a aktivně se zapojil do boje proti braniborské okupaci. Zdislav z Lemberka patrně od samého počátku stál na straně panské skupiny kolem Tobiáše z Benešova, která obklopila mladičkého českého krále Václava II. a za tento postoj si roku 1283 vysloužil vysoký královský úřad, purkrabí Pražského hradu.

Zdá se že Zdislav z Lemberka nezískal jen vysoký královský úřad a politický vliv, nýbrž i odškodnění a navrácení některých markvartických majetků, které byly jemu i příbuzným zabrány Otou Braniborským.⁸⁵

Nicméně jeho politický vliv na mladého krále Václava II. nevydržel dlouho. Teprve dvanáctiletý král si do Čech povolal svoji matku. S ní přišel i Závíš z Falkenštejna, pod jehož vlivem se královna Kunhuta několik posledních let nacházela⁸⁶. Ctižádostivý Závíš brzy pochopil, že musí králi dosud oddané lidi ze dvora odstranit, aby mohl na nejdůležitější místa dosadit své příbuzné. Proto rozdělil pozemky a zemské úřady mezi své příbuzné a ovládl společně s královnou Kunhutou dění v zemi. Tak se stalo, že na místo nejvyššího purkrabího pražského byl místo Zdislava z Lemberka dosazen Hroznata z Hužic.

⁸¹ RBM II, č. 1305, s. 563.

⁸² Dle antropologicko-lékařského průzkumu byla Zdislava gracilní tělesné kostry se slabě vytvořeným svalstvem, proto se někteří badatelé domnívají, že její organismus nemusel vydržet neúměrné tělesné zatížení, způsobené porodem. K tomu VLČEK, Emanuel: Fyzická osobnost Paní Zdislavy, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, (bez editora), Praha: Krystal OP, 1995, 36–74.

⁸³ CDB V-2, č. 658, s. 289.

⁸⁴ CDB V-2, č. 702, s. 345.

⁸⁵ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG: op.cit., 90–93.

⁸⁶ Srov. Tamtéž: op.cit., 90–93.

Zdislav z Lemberka a jeho příbuzní byli vytlačeni ze svých pozic a jedinou jejich útěchou byla správa vlastních statků. Cisterciácký klášter v Mnichově Hradišti ležící na statcích Zdislava z Lemberka a ze Zvířetic měl po těchto válečných událostech v zemi tak špatnou finanční situaci, že musel dát některé své pozemky do zástavy, aby získal potřebné peníze na dokončení stavby.⁸⁷ Markvartici sice podporovali svůj domovský klášter, přesto s penězi nevystačili. A někdy v této době daroval Zdislav z Lemberka a ze Zvířetic klášteru v Mnichově Hradišti patronátní právo k farnímu kostelu sv. Kříže v Jablonném. Stalo se tak za episkopátu pražského biskupa Tobiáše z Benešova někdy v letech 1279 až 1290.⁸⁸ Hradišťští cisterciáci benefícium spravovali jako „*perpetum vicaria*“ s podmínkou, že společně s mnichy bude u fary působit také světský kněz, jak se v listině pražskému biskupství zavázal hradištský opat.⁸⁹

Avšak toto darování a s tím spojené výnosy hradištským cisterciákům z momentálních těžkostí příliš nepomohly. Opat Pavel musel roku 1292 prodat klášteru Sedleckému ves Chleby u Nymburka, aby mohl zrušit již několik let trvající zástavu. Naproti tomu se Zdislavovo hospodaření jeví jako dobré, neboť v letech 1284 až 1296 odkoupil od pražského biskupa Tobiáše z Benešova majetky v Mladé Boleslavi. Bylo to osm domů, jeden mlýn a 32 denárů z tržního desátku.⁹⁰

Než se na dlouhý čas vytratil z veřejného i politického života objevil se ještě jako spoluvydavatel na listině z roku 1284, smířující zneprátené strany Tobiáše z Benešova a Závaše z Falkenštejna.⁹¹

Zdislav z Lemberka a ze Zvířetic se po odebrání vysokého královského úřadu, dožil v ústraní vysokého věku, neboť je naposledy doložen na listinách z roku 1318, při sporech mezi jednotlivými větvemi Markvarticů.⁹² V tomto roce sáhl i ještě jednou po zbrani proti synovci Vokovi z Rotštejna, proti němuž se spojila celá šlechtická rodina Markvarticů.⁹³

Patrně brzy po těchto událostech Zdislav zemřel, neboť se více v písemných pramenech nenachází. Zanechal po sobě dva syny Heřmana a Markvarta, kteří společně spravovali rodový majetek. Teprve oni jej rozdělili mezi své syny. Část panství Jablonné i

⁸⁷ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG: op.cit., 94.

⁸⁸ FORMULÁŘ BISKUPA TOBIÁŠE Z BECHYNĚ 1279–1296 (ed. J. B. NOVÁK), Praha 1903, č.142, s. 112; č. 143, s. 113; Le II., č.279, s. 152 – listiny nejsou zcela přesně datovány, proto je uvedeno časové rozmezí.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG: op.cit., 95.

⁹¹ RBM II, č. 1316, s. 569; č. 1317, s. 570.

⁹² RTB I, s. 58.

⁹³ Tamtéž s. 56.

s okolními vesnicemi připadla potomkům prvorozeného Heřmana, kteří ve výrazné míře přispěli k rozkvětu města.⁹⁴

Vraťme se však zpět ke Zdislavě z Lemberka. Abychom ji lépe poznali a pochopili, bylo nezbytné seznámit se blíže s její rodinou. Toto poznání rodiny nám do jisté míry nahrazuje přímé informace, kterých se nám jinak k osobě paní Zdislavy nedochovalo mnoho.

Historický rámeček, rodinné a společenské prostředí nám umožňují poznávat Zdislavu jako ženu, která se v něm pohybuje s přiměřeným morálním vystupováním a chováním vůči sobě samé i vůči ostatním. Je to křesťanský způsob života, začleněný do životní role hradní paní, manželky i matky a projevující se obětavou službou všem, kdo pomoc hledali.

Službou člověku jako takovému, která měla pramen v jejím srdci a víru v Boha, jemuž ve svých bližních sloužila. Ve své zcela konkrétní lásce neváhala jít až na hranice svých možností, až na práh své časné smrti. Svědectví o těchto, řekněme ctnostech, nám podává Kronika tak řečeného Dalimila z roku 1314, kde ji kronikář asi šedesát let po smrti nazval „*paní svatého života*“. V Dalimilově chvále zřejmě zaznívá tradice, která se již stala trvalou a jejímž svědkem mohl být i její poslední syn Zdislav, naposledy doložený roku 1318. Kronikář nám v ucelené zprávě podává svědectví nejen o roce Zdislaviny smrti, ale i o jejím charitativním díle a divotvorné moci. Jeho slova jistě nebyla jen náhodným svědectvím, ale živým projevem úcty jablonského lidu.

Kronika tak řečeného Dalimila se o paní Zdislavě v současném vydání vyjadřuje takto: „*roku tisíc dvě stě padesát a dva po zrození milného Jezu Krista odešla ze světa Zdislava, paní vzácná, počestná a čistá, jež pomáhat bédným měla dar. Pěti mrtvým dala povstat z már, slepcům kouzlem zrak zpět vracela, maláty uměla docela vyhojit, léčila mrazáky a konala četné zázraky.*“⁹⁵

Jednotlivé části poslední věty: „*kouzlem zrak zpět navracela (...) maláty uměla docela vyhojit (...) konala četné zázraky*“ mají hodnotu prostředku, jímž se něčeho dosahuje. Zdislaviným prostřednictvím anebo jejím přímým působením byla zajišťována velká úleva, útěcha či posila trpícím anebo žijícím v úzkostech. Z textu přímo vychází bliženská láska, která se u Zdislavy projevovala i zázraky. To vše, ještě umocňuje část první věty: „*(...) pomáhat bédným měla dar,*“ z níž vyplývá, že tento postoj lidumilnosti a milosrdenství byl u ní obvyklý, čili byl důsledkem jejího povahového rysu.

⁹⁴ PINKAVA: op.cit., 24.

⁹⁵ Kronika t.ř. Dalimila (ed. M. Bláhová): op.cit., 154, kap. 87.

Dalimilova kronika chválí Zdislavu jako nadanou léčitelku, vzornou ošetrovatelku nemocných a dobroditelku chudých. Vzkřísila pět mrtvých, vrátila zrak mnoha nevidomým, uzdravila mnoho chromých i malomocných, to vše se nemusí nutně jevit jako mystérium. Spíše tu můžeme spatřit odvahu pustit se do řešení beznadějných případů. Tam, kde bylo málo znalosti o medicíně, se ošetřující mnohdy vzdávali předčasně naděje. Naproti tomu jen poznatky a případná praxe nestačila. Bylo třeba vroucí víry a z ní tryskající touhy pomoci všemi dosažitelnými prostředky, hlavně „Boží mocí.“ A právě zde objevujeme silnou stránku Zdislaviny osobnosti. Pomáhat všem bez rozdílu a nejposlednějším nejvíce. Zdeněk Kalista ve své monografii neváhá tvrdit, že u Zdislavy musíme předpokládat přímo hrdinskou činnost, přesahující obvyklé hranice lidského jednání.⁹⁶

Do okruhu Zdislaviných hrdinských činností můžeme připočítat i její velkorysost a velkodušnost, kterou projevila spolu s manželem Havlem, anebo s jeho podporou, když v letech 1250 až 1252 založila dominikánský klášter v Jablonném.⁹⁷ Dosvědčuje to listina z 2. listopadu 1252 vydaná v Jablonném - „*in Jablona*,“ již Gerard z Pforzheimu, vyslanec kardinála Huga ze Saint-Cher, udělil plnomocné odpustky všem: „*kdo přispějí převoru a bratřím dominikánského kláštera v Jablonném (...) přejícím si zbudovati též svůj klášter s budovami, jejich potřebám přiměřenými.*“⁹⁸ Předpokládá se, že v této době již dominikánský kostel stál, neboť i podle starší doložené tradice byla právě do něj po své smrti v roce 1252 Zdislava pochována. Tuto domněnku dosvědčuje i vydaná listina, kdy vyslanec kardinála vychází vstříc dalším finančním výlohám, jak bylo tehdy zvykem, pomocí odpustků. Stavba již začala a bylo potřeba dílo dokončit.

Na úzké vztahy k dominikánům poukazuje i již zmíněné Havlovo svědectví z roku 1241 a 1244 na královských listinách, udílených klášteru dominikánek Cella Sanctae Mariae v Brně.⁹⁹ Dominikánské kláštery často tvořily součást městského opevnění, jednalo se o typicky městský řád s novým způsobem zbožného prožívání a s novými myšlenkovými postoji. Povolat proto dominikány do Jablonného bylo nejenom prozíravé z hlediska náboženského cítění, ale i z hlediska kulturního, hospodářského a mravního rozkvětu města a kraje. Rozhodnutí pozvat právě dominikány do Jablonného mohlo být

⁹⁶ Srov. KALISTA: op.cit., 1969, 196–198.

⁹⁷ V populárně-naučné literatuře věnované Zdislavě z Lemberka se zpravidla uvádí, že ve stejném roce založila dominikánský klášter také v Turnově. Archeologicky zatím není doložen, ale patrně se jednalo o klášter při kostele Panny Marie, který byl zničen během husitských válek. Přestože toto území patřilo od 13. století Makvarticům, nedochovaly se žádné písemné prameny dokládající přímo zakladatelský čin paní Zdislavy. K tomu: Turnovská vyznání. Sborník k 725. výročí založení města, MÚ Turnov, 1997.

⁹⁸ HAMBURGER, W[...]: Medicinische Topographie und Geschichte der Excel. gräfl. Clam-Gallaschen Herschaft Lämberg und der benachbarten Stadt Gabel, Prag: Druct und Papier von Gottlieb Haaße Söhne, 1837, 117–118, opis listiny.

⁹⁹ CDB IV-1, č.11, s.72; č. 39, s. 123.

Havlovým i Zdislavíným společným rozhodnutím. Tento postoj si mohla Zdislava po vzoru svých rodičů přinést do manželství a snad proto je její jméno zmiňováno v klášterní kronice.¹⁰⁰

Vedle zmíněných skutků křesťanské bliženecké lásky plnila paní Zdislava i své manželské a mateřské povinnosti. Dostatečně to zdůrazňuje „*Cronica domus Sarensis*,“ když popisuje rodokmen potomstva Přibyslava z Křižanova, jejího otce: „(...) *Havel, z Jablonné zvaný, si vyvolil Zdislavu za choť, bez úhony s ním žila (...)*.“¹⁰¹ Tuto větu můžeme chápat jako znamení manželské čistoty, věrnosti, pokory a nerozlučitelnosti. Onen druh bezúhonného života může vyplývat ze Zdislaviny pevné vůle, která chce konat jen dobro. Tu ale nemohla žena a matka Zdislava mít bez Boží milosti a víry.

V kronice se dále pokračuje: „(...) *a rovněž mu zrodila dítky: Havla / a Jaroslava/ – však Havel žil jenom krátce – a pak Markétu dceru, jež krásná a vznešená byla (...)*.“¹⁰² Jestliže byla dcera Markéta označena za krásnou a vznešenou, lze tedy nepřímou i paní Zdislavu označit za krásnou a vznešenou. A vznešeného ducha mohla jistě mít, když její otec, manžel i synové zastávali úřady v královských službách a pohybovali se v ovzduší zbožné úcty a lásky k vlasti. Z dobrého vystupování jejich synů ve zletilém věku můžeme opět nepřímou vyvodit vliv matčiny výchovy, anebo alespoň dobré připomínky, kterou jim po své smrti zanechala. Život paní Zdislavy lze v duchu obou kronik vyložit jako: „život zcela bezúhonný a tedy i zcela svatý.“

Závěrem můžeme říci, že Zdislavu z Lemberka jako historickou osobnost lze najít přímo v pramenech, kde se vyznačují její ctnosti a které zakládají původní projevy úcty: vzorný rodinný život, nezištná pomoc trpícím, mírnění bolesti nešťastných i léčení beznadějně nemocných. Nepřímou se dovídáme o zakládání dominikánského kláštera na panství jejího manžela Havla a o součinnosti s bratry kazateli při péči o potřebné i o spásu jejich duší v duchu tzv. „křesťanského realismu.“

¹⁰⁰ Při své vizitaci kláštera v roce 1628 zaznamenal do klášterní kroniky provinciál P. A. Ribas tuto poznámku: „*Tento konvent založila Paní Zdislava, Manželka nejsvětějšího Pána na Lemberku (...)* a je pochována v kostele tohoto konventu (...).“ NĚMEC, Jaroslav: Zdislava z Lemberka. Úcta a svatořečení, Řím: EsseGiEsse 1988, 21. Srov. Summarium in Causa Litomericensi Confirmationis Cultus Beatae Zdislava, Roma 1907, cit. 131–132, 134. (dále SUMMARIUM).

¹⁰¹ CDS, 163. „(...) *Gallus de Jablon Stizlawam nomine duxit, que pariens natos sibi post sine crimine vixit, Gallum, /Iarosium/ – Gallus breviter quoque vixit – et Margaretham pulchram satis et generosam (...)*.“

¹⁰² CDS, 163. /viz. latinská citace poznámka č. 99/.

3. Dějiny panství Jablonné a Lemberk

Severní okraj českého prostoru byl v nejstarších historických dobách ohraničen neproniknutelným pralesem, hvozdem, a nikterak nesouhlasil se současnými našimi státními hranicemi. Pohraniční prales tvořil přirozenou obrannou hráz.¹⁰³ Krajina severně od pásma hvozdů bývala nazývána Záhvozdí.

Údolím pralesa vedly horskými sedly jen primitivní cesty, směřující ze Záhvozdí do nitra Čech. Při cestách na vymýcených místech vznikaly drobné hraniční útvary. Názvy jako Stráž, Strážicko naznačují, že jejich povinností nebylo jen zajišťovat bezpečnost hranic, ale i poskytovat odpočinek kupeckým karavanám. Jedním takovým hraničním útvarem, většího rozsahu a významu, bylo místo latinsky zvané Gablona, první název pozdějšího města Jablonné. Záhvozdké kupecké cestě, která později zcela převládla nad ostatními cestami v Lužických horách, vděčí Jablonné za svůj vznik a význam.

Počátky Jablonného nejsou dosud dostatečně objasněny. Okolní krajina byla plánovitě kolonizována kolem 13. století, samo Jablonné však mohlo být starší. Je lákavé odvozovat původ jeho jména od latinského „gabella“ – celnice, neboť tuto roli raně středověké Jablonné nepochybně plnilo. Naproti tomu někteří historici původ jména odvozují od kořene českého slova „jabloň“ ve spojitosti s existencí jabloňových porostů v keltských dobách na komunikačně významných místech.¹⁰⁴

Krajina pod Lužickými horami a v Podještědí patřila do 13. století k málo osídleným oblastem, přesto je spojována s příslušníky rodu Markvarticů, které lze v pramenech vysledovat do 12. století. Reprezentantem byl děčínský purkrabí Markvart z Března a Hrušnice a jeho bratr Beneš, zastávající úřad purkrabího v Budyšíně. V této době získali Markvartici určité majetky na Boleslavsku a Benátecku, které se ve 13. století staly základem pro expanzi na sever, do pohraničního hvozdů. Využili k tomu svých úřadů i dobrých vztahů s panovníkem, který jim umožňoval podílet se na kolonizaci dosud řídko osídleného území. Rozhodující postavou při kolonizaci severního pohraničí byl syn výše zmíněného Markvarta z Března a z Hrušnice, Havel později zvaný z Lemberka.¹⁰⁵

Nejstarším letopočtem, vztahujícím se ke sledovanému pohraničnímu území, je rok 1115, kdy Vladislav I. daroval benediktinskému klášteru v Kladrubech západní část

¹⁰³ Pohraniční prales měl charakter smíšeného lesa, jehož skladba se proti dnešnímu pojetí v některých směrech lišila. V Pojizeří se sestával les v nízkých polohách z buků a jedlí, ve vyšších polohách ze smrků. Mezi těmito lesy ležely rozsáhlé bažiny, z nichž se některé dochovaly dodnes.

¹⁰⁴ Srov. KUČA, Karel: Jablonné v Podještědí in: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezku, II. díl, Praha: Libri, 1997, 536–543. Srov. GABRIEL, František–PANÁČEK, Jaroslav: Hrad Lemberk, jeho vznik a vývoj, in: Castellologica Bohemica 10, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2006, 109–130.

¹⁰⁵ Srov. WALDSTEIN–WARTENBERG: op.cit., 60–64.

severního Pojizeří, tzv. Vladislavský újezd.¹⁰⁶ Jeho přesný rozsah neznáme, ze souvislosti je však patrné, že se jednalo o rozsáhlé území, sahající od ústí potoka Mohelky do řeky Jizery, severním směrem, až přibližně k úpatí hory Ještěd. Východní část severního Pojizeří zase získal cisterciácký klášter v Mnichově Hradišti. A právě výše zmiňovanou západní část severního Pojizeří později vyměnil kladrubský opat Reinerus s Havlem z rodu Markvarticů za jeho újezd, nazývaný Čížkov u Blovic, ležící jihovýchodně od Plzně.¹⁰⁷ Ten před rokem 1237 získal neznámo jakým způsobem, ale nejspíše za zásluhy u královského dvora.¹⁰⁸

Havel tedy směnil vzdálené pozemky za statek ležící v blízkosti starších rodových statků Markvarticů v Pojizeří. Zdá se, že zcela plánovitě se Havel snažil rozšířit nejen své majetkové državy, ale zároveň získat kontrolu nad jednou důležitou obchodní cestou, vedoucí z Říše přes Budyšín a Zhořelec do Slezka a dále na východ. Raná trasa této cesty probíhala přes královské území bezděžské vilikace, které sahalo pravděpodobně na severu až k dalšímu královskému hradu se starým slovanským jménem Děvín. Odtud na sever již cesta probíhala územím Markvarticů a je zřejmé, že před přechodem zemské hranice nemohla vynechat Jablonné.

Jablonné těžilo ze své výhodné polohy na hlavní obchodní cestě, přesto neproniknutelnost hvozdu, členitost terénu a špatná kvalita půdy bránily většímu osídlení. Markvartici proto při kolonizaci spolupracovali s původními slovanskými osadami. Slovanské kolonizační osadě pronajali les, aby ho vymýtili a získali tak úrodnou půdu. Nejdříve byly osídleny jižní oblasti od Jablonného, patrně již dříve existující osada Česká Ves a na sever, do hor, pronikly jen vsi Markvartice a Kněžice.

Poněvadž se v pohraničních lesích vyskytovaly slovanské osady jen ojediněle, chyběli pro kolonizaci těchto území majitelům panství další osídlenci. K tomu účelu přicházeli v úvahu jen němečtí sedláci. Aby se takový osídlenec získal, musely mu být nabídnuty lepší podmínky, než jaké měli bezzemci. Přestože byli takovýto lidé nuceni opustit svoji vlast, masově přijímali nabízený nový životní prostor. Tento pohyb národů v průběhu 13. století, podnítil osoby, které s oblibou podnikaly a jimž feudálové nejdříve přidělili půdu k obdělávání. Těmto podnikatelům se říkalo lokátoři. Byla jim vyměřena nová území a uzavřena s nimi smlouva, že do určité doby zajistí osídlení tohoto území. Jakmile toto nastalo, odebral se lokátor do Německa a hledal syny sedláků, kteří chtěli

¹⁰⁶ CDB I, č.390, s. 396.

¹⁰⁷ MACEK, Jaroslav: Blahoslavená Zdislava, dominikánský klášter v Podještědí a úcta bl. Zdislavy, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, (bez editora), Praha: Krystal OP, 1995, 89–98.

¹⁰⁸ SOVADINA, Miloslav: Rodina Zdislavy z Lemberka, in: Časopis Matice moravské 1 (1993) 217–236.

hospodařit na této půdě. Sedláky, kteří osídlili teritorium Markvarticů, získali lokátoři ze Saska a Míšeňska.

Záhy došlo k zahuštění osídlení v okolí Jablonného, kde byly nově založeny vsi Heřmanice, Petrovice, Brniště, Dubnice a Lückendorf. Zároveň bylo osídleno území na východ a severovýchod od Jablonného, kde vznikly vsi Janovice, Rynoltice, Jitrava, Zdislava, Žibřidice a Křižany. Názvy osad prozrazují jména lokátorů, převážně Němců, kteří vtiskli nově založeným vsím svá jména. Janovice, původním jménem Johannesdorf, Žibřidice, původně Seifersdorf od německého křestního jména Siffrid – Siegfried. Petrovice pocházejí z německého Petersdorf, Jitrava z německého Dietrichsdorf a Rynoltice z Reinoldsheim později Ringelsheim.¹⁰⁹

Od poloviny 13. století začalo Jablonné mezi osadami v Podještědí nabývat zvláštního významu a začalo se měnit v město. Mělo pro to dobré předpoklady – výhodnou polohu na zemské odchodní cestě a zemědělské zázemí pro vznik řemeslného a tržního centra. Město bylo pravděpodobně již opevněno hradbami, prostoupenými na jihu bránou Pražskou, na severovýchodě bránou Žitavskou, i když nejstarší dochovaný doklad o městském opevnění pochází až z roku 1399.¹¹⁰ Po určitou dobu fungovala v Jablonném dokonce mincovna, v níž byly raženy brakteáty. Kolem roku 1300 byla mincovna přenesena do Kutné Hory.¹¹¹

První písemná zmínka o Jablonném pochází z listiny olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka vydané 22. února 1249 Havlu z Lemberka na Jablonné – „Gauela.“¹¹²

Ve čtyřicátých letech 13. století patřil Havel z Lemberka k okruhu důvěrníků krále Václava I. a zastával úřad purkrabího v Kladsku, kde se také podílel na kolonizaci. Roku 1248 při pokusu mladého Přemysla Otakara II. o převzetí moci zachoval věrnost Václavovi I. a významně tak přispěl k porážce odbojníků. V únoru 1249 se v Jablonném, sešli spojenci krále Václava I. k rozhodujícímu tažení proti Přemyslovi, znamená to tedy, že ve městě muselo být již postaveno nějaké panské sídlo - tvrz. Ta byla pravděpodobně roku 1468 při obléhání Jablonného Žitavskými vzbouřenci zničena. Nelze tedy vyloučit, že pan Havel krátce v Jablonném i sídlil.¹¹³

S kolonizačními aktivitami Havla z rodu Markvarticů jistě souvisel i plán, zbudovat si v blízkosti Jablonného vlastní sídlo. Jako nejvhodnější místo v blízkém okolí se naskytla

¹⁰⁹ Srov. WALDSTEIN–WARTENBERG: op.cit., 63–73.

¹¹⁰ Srov. GABRIEL, František (a kol.): Městské opevnění, in: Jablonné v Podještědí, Pohledy do minulosti, Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, 1998, 18–19. Autor zde vyslovil názor, že středověké opevnění bylo zbudováno mnohem dříve, než je rok 1399.

¹¹¹ SOVADINA, Miloslav: Jablonné v Podještědí – historický přehled, in: Zdislava z Lemberka, (ed. M. Sovadina). Mimoň: Ralsko, 1989, 39–52.

¹¹² CDB IV–1., č. 161. Také KUČA: op.cit., 536–543.

¹¹³ Srov. MACEK: op.cit., 1995, 91.

ostrožina vybíhající ze severní hrany křídové tabule, strmě spadající do údolí Panenského potoka, zvaná Krutina. Zde tedy nechal Havel v průběhu čtyřicátých let 13. století, zbudovat hrad, který nazval tehdy módním německým jménem Löwenberg. Vedle německého „Berg,“ který je v hradních jménech synonymem pro hrad, vtělil Havel do označení sídla, také své erbovní znamení, totiž kráčejícího markvartického lva, německy „Löwe.“¹¹⁴ Poprvé se objevuje Havel s přídomkem „de Lewenberch“ na listině Václava I. pro klášter dominikánek v Brně, datované 1241. A podruhé na listině Václava I. témuž klášteru ze 7. února 1244.¹¹⁵ Ale jak již bylo řečeno v předešlé třetí kapitole, jsou obě listiny odhaleny jako přijemecká falsa.

Pro stavbu hradu „Löwenberg“ byla vybrána typická ostrožní výšina, ze tří stran chráněna příkrými svahy spadajícími do údolí, a na jižní straně spojena s mírně stoupající šíjí, určenou k předhradí. Velikost a tvar ostrohu předurčil jak rozsah, tak osu gotického hradu, který se velikostí i směrem poněkud lišil od dnešního raně barokního zámku. Jediná přístupová cesta k hradu vedla z jižní strany, kde byla chráněna válcovou věží.¹¹⁶ Věž byla původně o dvě patra nižší než je dnes a v období 13. století byla vystavěna ve dvou etapách. Zdá se, že ke stavbě hradu vedla pana Havla také snaha zapojit ho do bezpečnostní sítě země, střežící důležitou obchodní stezku, procházející nedalekým Jablonným a plnit tak určitou úlohu veřejné odpovědnosti. Někteří historici se domnívají, že příčinou rychlé výstavby hradu Lemberk byla vědomost krále Václava I. o blížícím se vpádu Tatarů, k němuž právě na jaře roku 1241 skutečně došlo.¹¹⁷

Vedle svého vlastního sídla pozvedl Havel z Lemberka i rozrůstající se městskou obec Jablonné. Kolem roku 1250 nechal v jihovýchodní části města zbudovat výstavný farní kostel sv. Kříže a spolu s manželkou Zdislavou uvedl ve stejné době do města také řád dominikánů ke kostelu sv. Vavřince.¹¹⁸

Bývalý farní kostel svými rozměry odrážel velikost města a svou výstavností bohatství měšťanů, kteří se nemalou měrou podíleli na jeho výstavbě. V tomto centru duchovního i kulturního života se setkávali mocní i bezvýznamní, chudí i bohatí, zdraví

¹¹⁴ PANÁČEK, Jaroslav: Hradní nomenklatura na Českolipsku, in: Časopis Acta onomastica 38, (1997), 69–82. V rozporu se všeobecně rozšířeným tvrzením, že Markvartici nesli ve svém erbu lvici, se opravdu jedná o lva, neboť lvice v heraldice neexistuje.

¹¹⁵ CDB IV-1, č. 11, s. 72; č. 39, s. 123.

¹¹⁶ SOUKUPOVÁ, Helena: Státní zámek Lemberk. Stavebně historický průzkum (srpen 1977), Nепublikováno, 20–21. [dále SHP 1977]. Autorka zde soudí, že středověký Lemberk náleží k typu bergfritové dispozice, jejímiž základními prvky jsou palác, bergfrit a hradba. Také DURDÍK, Tomáš: Lemberk in: Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů, Praha: Libri, 2000, 324–325.

¹¹⁷ Srov. WALDSTEIN–WARTENBERG: op.cit., 48–49.

¹¹⁸ GABRIEL, František, ZAHRADNÍK, Pavel: Jablonné v Podještědí. Kostel Narození Panny Marie čp. 10. Stavebně historický průzkum (březen–duben 1993), Nепublikováno, 4. [dále SHP 1993].

i nemocní. Pro polovinu 13. století je rozvržení a dimenze této stavby mimořádným podnikem, který předpokládal existenci významného sídliště, i bohatého donátora.

O dominikánském klášteře v Jablonném máme ze 13. století jen skrovné zmínky. První písemná zpráva pochází z listiny vydané na Jablonném 2. listopadu 1252, kterou byly uděleny odpustky všem dobrodincům klášteře.¹¹⁹ V roce 1269 se v klášteře konala provinční řádová kapitula, což ukazuje, že stavba již byla pravděpodobně dokončena, ale také že byla dostatečně rozsáhlá pro konání tak významné události.¹²⁰ O podobě této stavby bohužel nemáme dochované žádné zprávy.¹²¹

Z manželství se Zdislavou měl Havel syny Havla, Jaroslava, Zdislava a dceru Markétu. Jeho synové pokračovali v úspěšné rodové politice svého otce a snad právě jim chtěl Havel předat ekonomicky i vojensky silné centrum svých držav – město Jablonné a hrad Lemberk.

Zpočátku spravovali majetkové državy všichni tři synové společně a po předčasné smrti Havla ml. už jen jeho podstatně mladší dva bratři Jaroslav a Zdislav. Jaroslav užíval predikátu „z Turnova,“ který zdědil. Zdislav obdržel nějaké statky v okolí Bakova nad Jizerou a vystavěl si na stráni nad Jizerou jihozápadně od Bakova hrad Zvířetice, po němž se začal psát.¹²²

V letech 1270–1280 došlo v majetkovém vlastnictví bratří Markvarticů k důležité změně, totiž k jeho rozdělení, ale stále obě panství patřila Markvarticům. Bratři Jaroslav a Zdislav si mezi sebou rozdělili dosud jednotnou državu na dvě části, takže od těch dob již Jablonné nepatřilo k Lemberku. Spolu s Českou Vsí, Kněžicemi, Petrovicemi, Heřmanicemi a částí Markvartic a Křižan připadlo Jablonné na díl Zdislava ze Zvířetic. Druhá polovina města Jablonné s částí Markvartic a Křižan a vesnicemi Lückendorf, Rynoltice, Žibřidice, Jitrava, Zdislava a Lemberk na Jaroslava z Turnova a jeho potomky.

Rozsah obou panství se v průběhu let neustále proměňoval. Jak Jaroslav, tak i Zdislav se nadále psali „z Lemberka,“ ale zdá se, že v pramenech jsou oni i jejich potomci důsledně rozlišeni. Potomci Jaroslava jsou označeni pouze predikátem „de Lemberg“ a potomci Zdislava nesou predikát „de Lemberg dicti de Zwierzeticz.“ Hrad

¹¹⁹ CDB IV-I, č.251, s. 428-429

¹²⁰ Srov. ČERNUŠÁK, Tomáš – PROKOP, Augustin – NĚMEC, Damián: Historie dominikánů v českých zemích. Původ a rozšíření dominikánů v českých zemích, Praha: KRYSTAL OP, 2001, 26. Více VLČEK, Pavel–SOMMER, Petr–FOLTÝN, Dušan: Jablonné v Podještědí. Konvent dominikánů u chrámu sv. Vavřince in: Encyklopedie českých klášterů, Praha: Libri, 2002, 262–267.

¹²¹ ZAHRADNÍK, Pavel – VLČEK, Pavel: Jablonné v Podještědí. Dominikánský konvent s kostelem sv. Vavřince a sv. Zdislavy. Stavebně historický průzkum (2004), Nепublikováno, 2. [dále SHP 2004].

¹²² Srov. SEDLÁČEK: op.cit., 278.

Lemberk zdědil Jaroslavův prvorozený syn Havel, řečený Beran, který na něm patrně i sídlil.¹²³

Po rozdělení panství, někdy mezi lety 1279 až 1290,¹²⁴ věnoval Zdislav z Lemberka a ze Zvířetic prezenční právo jablonské fary u kostela sv. Kříže mnichovohradištským cisterciákům, kteří na faře měly působit společně se světským knězem. Jelikož regule cisterciáckého řádu byla ve 13. století rozšířena o péči o nemocné, spravovala cisterciácká komunita i místní špitál, který se nacházel za hradbami vedle kaple sv. Wolfganga.¹²⁵ V pramenech se uvádí, že původně šlo o kapli proboštvství mnichovohradištských cisterciáků a posléze až o kapli špitální.¹²⁶ To by mohlo potvrzovat myšlenku Bertholda Waldstein–Wartenberg, že význam cisterciáků byl v tom, že přetvářeli názory benediktinského mnišství, kultivovali půdu a pracovali jako učitelé pro obyvatele v zemědělství a lesnictví, ale nikoliv v péči o duši. Žili vzdáleni od sídlišť, chtěli i nedělní bohoslužby sloužit sami a obyvatelstvo, pokud nepatřilo ke klášteru, odmítali. Tak ale nemohli řešit problémy, které vznikaly při růstu městského obyvatelstva. Tím se musely zabývat nové řády, které zvolily kázání a jako ideál chudobu. V Jablonném se tohoto poslání ujali příslušníci dominikánského řádu.

Pánům z Lemberka patřilo jablonské a leberské panství i ve 14. století. Jablonné bylo v tomto období již rozvinutým městem a důležitou zastávkou na obchodní cestě z Čech do Lužice. Císař a král Karel IV. dal podél této stezky vystavět strážné hrady a listinami z let 1351 a 1361 zakázal kupcům užívat jiných cest než přes Jablonné. Obchodníci tak byli nuceni platit za své zboží clo. Nedodržení tohoto příkazu bylo trestáno ztrátou zboží ve prospěch pánů z Lemberka. Jablonné se tak stalo důležitým celním místem. Z roku 1364 pochází nejstarší městská listina, v níž udělil majitel města Havel z Lemberka¹²⁷ měšťanům právo svobodného odkazu jejich majetku příbuzným, až do pátého kolena. V šedesátých letech 14. století mělo město svoji vlastní samosprávu a vedlo úřední městskou knihu.¹²⁸

Jablonné bylo sídlem děkanátu, do jehož obvodu patřilo čtrnáct far, z nichž jablonský farní kostel platil druhý nejvyšší desátek na území děkanátu. I tato skutečnost

¹²³ Tamtéž: op. cit., 278.

¹²⁴ FORMULÁŘ BISKUPA TOBIÁŠE Z BECHYNĚ 1279–1296 (ed. J. B. NOVÁK), Praha 1903, č.142, s. 112; č. 143, s. 113; Le II., č.279, s. 152 – listiny nejsou zcela přesně datovány, proto je uvedeno časové rozmezí.

¹²⁵ Srov. GABRIEL, František (a kol.): Městský špitál s kaplí sv. Wolfganga, in: Jablonné v Podještědí, Pohledy do minulosti, Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, 1998, 70–71.

¹²⁶ KRACÍKOVÁ, Lucie–SMETANA, Jan: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Jablonné v Podještědí. Kaple sv. Wolfganga, Praha: UNICORNIS, 2000, 74.

¹²⁷ Havel z Lemberka je synem Heřmana ze Zvířetic, prvorozeného syna Zdislava z Lemberka a ze Zvířetic. Jedná se tedy o pravnuka Havla a Zdislavy.

¹²⁸ Havel z Lemberka v roce 1368 povolil založit městské knihy a v roce 1399 nechal vydat městský řád.

potvrzuje významné postavení farního kostela sv. Kříže mezi kostely celé oblasti, i když vztahy mezi mnichovohradištskými cisterciáky a světskými knězi jsou napjaté.¹²⁹

O dominikánském klášteře máme dochované jen dvě písemné zprávy, a to až z konce 14. století. V prvním případě se jedná o smlouvu s žitavským měšťanem Peczkem Mollnerem z roku 1389, z níž se dovídáme, že v klášteře tehdy žilo kromě převora přinejmenším deset dalších kněží.¹³⁰ Druhá zpráva hovoří o tom, že v roce 1396 daroval Hašek z Lemberka klášteru v Jablonném půl druhého lánu polí, na čemž později byla vystavěna ves Lada. Klášteru dal zároveň povolení, odebírat z janovického lesa dřevo a přenechal jim jednu desetinu obilí, kterou sám odebíral od obyvatel dolního předměstí.¹³¹

Konec 14. století znamenal pro dosud jednotnou markvartickou državu důležitý mezník. V roce 1383 získal Jablonné s vesnicemi Česká Ves, Postřelná, Kněžice, Petrovice a Heřmanice a částmi vsí Markvartice a Křižany Jindřich Berka z Dubé a z Housky. Lemberk s vesnicemi Lückendorf, Rynoltice, Janovice, Žibřidice a s částmi vsí Markvartice a Křižany držel Hašek z Lemberka.

Držitele hradu Lemberk ve 2. polovině 14. století známe prakticky pouze díky výkonu jejich prezentačního práva ke kostelům na panství. Víme tak, že Havel řečený Beran měl dva syny, Haška a Ješka. Oba v roce 1364 vykonávali podací právo k rynoltickému kostelu. Od roku 1370 podává už je sám Hašek z Lemberka a téměř do konce 14. století je jediným majitelem Lemberka. Sám prezentoval kněze na faru do Žibřidic v letech 1370 až 1397 a spolu s tehdejším majitelem jablonského panství, Zdislavovým vnukem Havlem ze Zvířetic, v letech 1378 a 1379 faráře do Křižan.

Hašek z Lemberka hrál důležitou roli ve veřejném a politickém životě. Zastával hodnost císařského dvorského sudího a dvakrát doprovázel císaře Karla IV. na jeho cestách. Na vlastním panství však nechvalně proslul svými spory se zhořeleckými a žitavskými měšťany tím, že kupcům neoprávněně zabavoval zboží na obchodní stezce kolem Jablonného, ale i se sousedem, svým příbuzným Janem z Vartenberka. Ten nechal posléze hrad Lemberk dobýt, Haška zajmout a vsadit do věže.¹³² V průběhu těchto událostí Hašek zemřel, aniž by zanechal mužského potomka. Hašek z Lemberka byl tedy posledním přímým majitelem hradu z rodu pánů z Lemberka. Po jeho smrti, tedy krátce po roce 1397,

¹²⁹ Srov. GABRIEL–ZAHRADNÍK: op.cit., SHP 1993, 6–7. Rozpory byla zejména v tom, že se světští bratři nechtěli dělit o faru a představitelé kláštera včas nezajišťovali duchovní správu. Jednou se spor dostal až před papeže Řehoře XI., který roku 1378 nařídil pražskému arcibiskupovi věc prošetřit.

¹³⁰ SCHLÖSSINGER, Wilhelm: Geschichte der böhmischen Dominikanerordensprovinz, Praha, 1916, 63.

¹³¹ Srov. BÜRGER, Josef: Geschichte von Lämberg und Chronik von Ringelshain, Reichenberg: Drift von Gebrüder Stiepel, 1886, 8.

¹³² Srov. Tamtéž: 5–6, 9. Zpráva bohužel neříká nic bližšího o sporech mezi Haškem z Lemberka a Janem z Vartenberka.

přešel Lemberk do rukou Jarka ze Železnice a Jana z Vartenberka, tedy členů jiné větve Markvarticů.¹³³

Jarek ze Železnice nechal v roce 1402 za Haška z Lemberka sloužit zádušní mši a zároveň dominikánskému klášteru v Jablonném udělit právo: „*sekati dříví ve velikém lese Janovickém, a tu také dobytky pásiti.*“¹³⁴ V roce 1411 „*na záduši Haškovo*“ ještě témuž klášteru přidal úroky ze dvou vsí: „*na pečení, pivo, šatstvo a na opravu kaple, kam byl Hašek pochován.*“¹³⁵ Načež se klášter zavázal modlit se za veškerý rod lemberský.

V následujícím období, těsně předhusitském a husitském se majitelé Lemberka často střídali, převážně z řad českolužické a saské nižší šlechty. K nejvýznamnějším patřili Vartenberkové, Berkové z Dubé nebo saský rytíř Hanuš z Elsnic. Na panství Jablonné došlo také na počátku 15. století k rodovému střídání. Beneš z Vartenberka koupil roku 1418 od Berky z Dubé část panství Jablonné, totiž polovinu města a části Markvartic a Křižan.

Za husitských válek kraj trpěl vzhledem ke své poloze při zemské cestě častými průtahy vojsk. Navíc většina severočeské šlechty, včetně Berků z Dubé i Vartenberků, zůstala věrná císaři Zikmundovi. Proto již od počátku válek směřovaly pravidelně husitské nájezdy do severních Čech s cílem předejít vytvoření pevného protihusitského spojení, o než se zdejší šlechta marně snažila na četných sjezdech. Současně se husité snažili získat v severních Čechách opěrné body, aby pak ovládli oblast sahající od České Lípy přes Český Dub a Turnov po Mnichovo Hradiště.

Poprvé ohrozili Jablonné a Lemberk roku 1424, avšak jejich úder směřoval zejména proti Žitavě a proto krajem pouze prošli. V letech 1425 a 1426 se nájezdy opakovaly a řada severočeských měst byla dobyta nebo popleněna. V tomto období bylo také vypáleno Jablonné velké škody utrpěl i dominikánský klášter. Přestože byl klášter vykraden a zničen, nezanikl. Jak vyplývá z pozdější zprávy z roku 1430 Jarek ze Železnice, majitel panství Lemberk, učinil v jeho prospěch odkaz na oděv klášterních bratří a na opravování budov.¹³⁶ Z následujících desetiletí nevíme o jablonském klášteře nic.¹³⁷ Teprve až

¹³³ Proč se nestala dědičkou Lemberka Haškova jediná dcera Kateřina, provdaná za Hynka Berku z Dubé na Milštejně, se v historických pramenech neuvádí.

¹³⁴ Srov. SOUKUPOVÁ: op.cit., SHP 1977, 9. Naproti tomu Pavel Zahradník uvádí, že mše má být sloužena za duši Haška, jeho ženy Marušky, otce Havla, řečeného Beran, syna Havla, dcery Katrušky a bratra Ješka. Kaplí je míněna dodnes dochovaná kaple Nejsvětější Trojice na konci lipové aleje, stojící nedaleko zámku Lemberk. Srov. ZAHRADNÍK, Pavel: Zámek Lemberk. Dějiny objektu (1994), Nepublikováno, 2–3. [dále DO 1994].

¹³⁵ Tamtéž: op. cit., DO 1994, 2–3.

¹³⁶ HAMBURGER: op.cit., 137. Také BUBEN, Milan M.: Jablonné v Podještědí. Konvent s chrámem sv. Vavřince in: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, Praha: Libri, 2006, 94–96.

¹³⁷ Zdeněk Kalista se domnívá, že v souvislosti s šířením husitismu dominikáni z města odešli a že klášter byl znovu osazen až někdy po roce 1500. Srov. KALISTA Zdeněk: Blahoslavená Zdislava, Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1941, 173.

z mladších zpráv se dovídáme, že klášter měl být k roku 1510 „z *gruntu obnoven*,“¹³⁸ přesto se ale jednalo o stavbu „z *hlíny a dřeva*.“¹³⁹

Také farní kostel sv. Kříže s cisterciáckým kláštercem utrpěl v roce 1425 značné škody, které byly ještě znásobeny v následujících letech¹⁴⁰. Názorně nám to dokládá list datovaný dne 18. srpna 1457 v Jablonném a určený měšťanům do Zhořelce.¹⁴¹ Purkmistr, rychtář a městská rada města Jablonného v něm oznamuje: „(...) v *uplynulých létech byly zlymi nevěřícími lidmi v Čechách a bohužel i jinde zničeny, vypáleny a znesvěceny kláštery i kostely, byl mezi nimi také náš kostel, který tak stál po více let (...); my jsme se ho nyní opět jali opravovat a stavět a bude-li to vůle Boží, dáme jej za tři týdny vysvětit ke cti Boha Všemohoucího a svatého Kříže, jehož cti byl zasvěcen i předtím*.“¹⁴²

Ke znovuvysvěcení farního kostela skutečně za tři týdny došlo, stalo se tak 8. září 1457 na svátek Narození Panny Marie. O tomto svátku se pravidelně konávala jablonská pouť a zasvěcení kostela bylo poté, nepochybně z tohoto důvodu, přeneseno z původního sv. Kříže na Narození Panny Marie a toto zasvěcení si kostel nesl až do svého zániku na sklonku 18. století.¹⁴³

Mnozí šlechtici proto nyní přešli na stranu husitů, kontakty s nimi navázal také Jan z Vartenberka, který roku 1428 umožnil vložení husitských posádek do svých hradů Ralsko, Stráž a Lemberk. Z této severní bašty poté podnikala husitská vojska výpady do lužického Záhvozdí. Jablonné v dobách husitských válek poznalo také nepříznivý důsledek své polohy na obchodní cestě. Tato komunikace se za válek stala trasou pro přesun vojska, velká tažení přes Jablonné procházela v letech 1421, 1424, 1425, 1427, 1429, 1431 a 1432.¹⁴⁴ Navíc v roce 1425 bylo město vypáleno a zpusťošeno a pod hradem Lemberk bylo v roce 1428 jakési shromáždění „*Sammenung unter dem Schlosse Lämberg*,“ nepochybně husitského vojska.¹⁴⁵

Na husitské války ve zdejším kraji plynule navázaly války mezi Vartenberky a Šestiměstím, vyprovokované krutou popravou Jana ml. z Ralska v roce 1433 v Žitavě.¹⁴⁶

¹³⁸ MACEK: op.cit., 1995, 93.

¹³⁹ ZAHRADNÍK–VLČEK: SHP 2004, 4.

¹⁴⁰ Z této doby (z let 1420–1431) pochází sbírka zápisků německých kázání a modliteb, pořizená v Jablonném, k níž je připojeno nekrologium jablonského kostela, uvádějící i jména opatů hradištského kláštera. GABRIEL–ZAHRADNÍK: op.cit., SHP 1993, 10.

¹⁴¹ Zhořelec/ Görlitz: město ležící na Lužické Nise, která od roku 1945 tvoří hranici mezi Německem a Polskem. Historicky patřil Zhořelec do Horní Lužice, která do roku 1635 byla součástí Zemí Koruny české.

¹⁴² Srov. RUNGE, Franz: *Der ursprüngliche Name der Deutsch–Gabler Stadtkirche*, in: *Deutsch–Gabel in tausendjähriger Vergangenheit*, Deutsch–Gabel: Stadtamt Deutsch–Gabel, 1926, 53.

¹⁴³ GABRIEL–ZAHRADNÍK: op.cit., SHP 1993, 11.

¹⁴⁴ Srov. ANDĚL, Rudolf: *Husitství v severních Čechách. Průběh husitského revolučního hnutí v severních Čechách*, Liberec: Severočeské krajské nakladatelství v Liberci, 1961, 39–86.

¹⁴⁵ GABRIEL–PANÁČEK: op.cit., *Castellologica Bohemica* 10. 113.

¹⁴⁶ GABRIEL–PANÁČEK: op.cit., *Castellologica Bohemica* 10. 113.

Vartenbersko – lužické války pokračovaly až do 40. let 15. století a uklidnění přinesla až vláda Jiřího z Poděbrad.

Krátce po husitských válkách, roku 1435, získal vartenberskou část Jablonného Chval Berka z Dubé na Kuřívodech a dalšími majetkovými převody uvnitř rodu dostal toto zboží Jindřich Berka z Dubé a z Lipého, manžel sestry Jiřího z Poděbrad. Protože Jindřich byl držitelem také druhé části města, bylo celé panství Jablonné v rukách jedné vrchnosti. Na Jindřichovu přímluvu obnovil Jiří z Poděbrad roku 1466 městu Jablonné všechna privilegia a práva, která získala od dřívějších panovníků, o něž však město přišlo za husitských válek. Současně udělil městu výroční a týdenní trhy a právo výběru cla.

Lemberské panství bylo od roku 1433 také v rukách Berků z Dubé, ale tentokrát Hynka Berky z Dubé z linie hohensteinské.¹⁴⁷ Takže by se mohlo zdát, že se opět rozdělená panství sjednotila, ale nestalo se. Osudy obou berkovských panství byly i nadále na sobě nezávislé.

V následujících padesáti letech se na Lemberku vystřídalo osm majitelů, jejichž posloupnost poznáváme pouze z mladších register svědomí komorního soudu a obnovených vkladů do desek zemských. Z nízké prodejní ceny je zřejmé, že panství se ještě nevzpamatovalo z dlouhého období neustálého plenění a drancování za husitských válek, vartenbersko-lužických válek a náboženských pútek v letech 1465–1478.¹⁴⁸ Součástí panství při prodeji kdy byl: „*zámek Lemberk, poplužní dvůr s poplužím, ves Markvartice pod zámkem a s ní dvory kmetci s platem a krčmou, ves Křižany, ves pustá Rynoltice s podacím kostelním pustým, pustá ves Kunová a pusté vsi Janovice a Kněžice a dvory pusté s platem.*“¹⁴⁹

Vilém z Ilburka, jenž byl od roku 1518 novým majitelem výše uvedeného panství Lemberk, na zámku skutečně bydlel. Z toho je zřejmé, že se tehdy již nejednalo o původní hrad postavený Markvartici, ale nepochybně již o sídlo přestavěné v duchu pozdní gotiky. Z doby jeho panování na Lemberku pochází zpráva, že hrad znovu nechal přestavět, obnovil zpustlé vesnice a založil nebo přikoupil vesnice nové. Také obnovil panské dvory a hospodářská stavení. Jde o první konkrétní zprávu po více než 300 letech existence hradu, tehdy již pravděpodobně renesančního zámku současné dispozice, kdy je řeč o jeho přestavbě.

¹⁴⁷ Tamtéž: op.cit., 114.

¹⁴⁸ Koncem šedesátých let 15. století byl zdánlivý klid opět narušen válečnou bouří. Král Jiří byl dán do klatby a musel čelit jak intervenci sousedních států, tak domácí vzbouřené šlechtě. Jindřich Berka z Dubé, který zůstal Jiřímu věrný, hájil severní hranici proti útokům z Lužice. Roku 1467 vpadl spolu s jinými šlechtickými spojenci do Lužice a o rok později Lužičané nájezd oplatili a poplenili Lemberk, Jablonné a nedaleké Ralsko.

¹⁴⁹ Srov. BÜRGER: op. cit., 16–17.

Jinak je Vilém z Ilburka také znám tím, že v roce 1521 nastoupil do jeho služeb jako zámecký kaplan později známý kronikář Václav Hájek z Libočan. Ten u pána z Ilburka hledal pomoc a ochranu, neboť někdy v této době konvertoval ke katolictví a prosil o ochranu proti pražským mistrům, kteří se ho chtěli zmocnit. Vilému z Ilburka za pomoc učinil slib, že vykoupí pod Ilburkovým patronátem stojící faru „*Chrzin*.“ „*Ale Hájek, jehož silnou vlastností nebyla počestnost,*“¹⁵⁰ tajně po necelém roce uprchl i se svým majetkem. Vilém z Ilburka ho nechal pronásledovat a jeho věci zabavit, a ve čtyřech bednách je nechal uložit do kostela v Charvátcích u Budyšína. Teprve v roce 1540, po smrti Viléma z Ilburka, byly věci Hájkovi vráceny, a to v době, kdy již působil jako děkan na Karlštejně.

Lemberský majetek přešel na manžela dcery Viléma z Ilburka Jindřicha Kurepacha z Trachenberka a na jeho syny Viléma a Jindřicha. Bratři Kurepachové se krátce ocitli ve zlém sporu s králem Ferdinandem I. Habsburským, poněvadž více far, které se nacházely pod jejich patronátem, obsadili luterskými kněžími.¹⁵¹ Poté krátce na příbuzného Jaroslava, purkrabího z Donína a teprve od roku 1561 nastupuje jako majitel Lemberka Jindřich Kurcpach ml. Kolem roku 1570 nechal zámek od základu přestavět, čímž se značně zadlužil a byl nucen zámek prodat majiteli sousedního panství Jablonné Jindřichu Berkovi z Dubé na Lipé a Novém Falkenburku.¹⁵²

Renesanční kamenný zámek Nový Falkenburk si nechal v letech 1565–1572 na místě bývalého dvora Krotenful u Jablonného postavit Jindřich Berka z Dubé. Pojmenoval ho podle starobylého hradu Falkenburk, který stával na nedalekém kopci Sokol a který byl roku 1437 protihusitskými vojsky rozbořen.

V klidném 16. století za Berků z Dubé začalo město opět vzkvétat. Snad to byla i přirozená reakce na předešlé válečné období. Na žádost Berků z Dubé král Ferdinand I. Habsburský potvrdil městu stará privilegia, která se za husitských válek ztratila a také udělil privilegia nová. Město dostalo právo dalších dvou výročních trhů a tří trhů na koně.

Roku 1558 rovněž získalo od panovníka právo na druhý týdenní trh, stanovený na pátek. Obyvatelé města a okolních vsí Markvartice, Česká Ves a Krotenful konali pro vrchnost jen mírné roboty, stanovené pro sedláky s jedním lánem na dva dny orby, jeden den kosení trávy a jeden den žní za rok. Zahradníci měli stanoven jen jeden den roboty ročně při senoseči a zahradník bydlící za hradbami měl vypomocť: „*jeden den s hráběmi.*“¹⁵³

¹⁵⁰ BÜRGER: op. cit., 18.

¹⁵¹ Srov. Tamtéž: op. cit. 21.

¹⁵² ZAHRADNÍK: op. cit., DO 1994, 4–6.

¹⁵³ PINKAVA: op.cit., 25–26.

Roku 1546 získali měšťané právo svobodého odkazu svého majetku testamentem, za což odváděli vrchnosti jeden sud soli. Toto právo bylo roku 1554 rozšířeno i na obyvatele vsí patřících k Jablonnému, totiž Heřmanic, Petrovic, Kněžic, Markvartic a České Vsi.

Z nadace měšťanů nechal Jindřich Berka z Dubé za hradbami města roku 1565 přestavět kapli sv. Wolfganga se špitálem, která byla během husitských válek vykradena a vypálena. Ještě před rokem 1421 musela cisterciácká komunita Jablonné opustit a jejich majetek za války přešel na město, pod nímž už jen chátral.

Roku 1569 povolila vrchnost rozšíření a zdokonalení pivovaru, za to si ale vymínila právo vařit v měšťanském pivovaru pivo pro panské krčmy. Tak vznikly dlouhé spory města s vrchností o vaření piva, neboť vrchnost svého práva plně využívala a poškozovala tím město, které přicházelo o zisky. Spor byl ukončen roku 1583 smlouvou, podle níž se měšťané zavázali platit 200 kop míšenských na postavení vrchnostenského pivovaru.

Na konci 16. století obdrželo město výsadu, že na vesnicích v okolí nesměli pracovat řemeslníci, aby neškodili zájmům cechovních řemesel. Město si v této době pořídilo novou radnici, která byla osvobozena od všech platů vrchnosti a takto získané peníze měly být určeny na údržbu hradeb. Měšťané dostali právo svobodného stěhování, městská rada disponovala dvěma městskými pečeti a vysoká míra samosprávy byla završena tím, že město vedlo správu sirotčích peněz. Od roku 1598 mělo Jablonné i svou školu.¹⁵⁴

Od poloviny 16. století se většina obyvatel města i vsí hlásila k protestantskému náboženství. Mezi luterskými pastory vynikl zejména Martin Tectander, působící v Jablonném v letech 1580–1601. Jeho syn Jiří, narozený roku 1581 v Jablonném, se zúčastnil jako tajemník poselstva, které vyslal roku 1602 císař Rudolf II. perskému šáhovi.¹⁵⁵

Do ostrých náboženských půtek se ve druhé polovině 16. století dostali i bratři dominikáni, kteří v nábožensky odloučeném prostředí města, prožívali další těžká léta. Z dochovaných zpráv vyplývá, že klášter měl velmi napjaté vztahy s obyvateli města i s protestantskou vrchností. Berkové z Dubé, tehdejší majitelé Jablonného, usilovali

¹⁵⁴ Srov. Tamtéž: 26–27. Ke kapli sv. Wolfganga: KRACÍKOVÁ–SMETANA: op.cit., 74–76. Ke škole: MOIBL, Wilhelm: Die Schule in Deutsch–Gabel, in: Deutsch–Gabel in tausendjähriger Vergangenheit, Deutsch–Gabel: Stadtamt Deutsch–Gabel, 1926, 54–57, 54.

¹⁵⁵ Srov. PINKAVA: op.cit., 48. Protestantští pastoři působili na farním kostele Narození Panny Marie, dříve sv. Kříže.

o zánik kláštera mimo jiné i tím, že od roku 1553 nechali v Jablonném působit luterského pastora.¹⁵⁶

Již roku 1575 byl převor kláštera nucen vyslat do Prahy posla, protože Jindřich Berka z Dubé chtěl násilím zabrat klášter. Vzájemné spory byly takového rázu, že císař Rudolf II. byl nucen vydat roku 1589 rozhodnutí, ve kterém vyhovuje některým stížnostem Jindřicha Berky a zároveň kárá nepořádný život v klášteře. Zároveň Berkovi z Dubé klade za povinnost, chránit klášter při vykonávání katolické bohoslužby, zachovávat jeho staré svobody a ochraňovat jeho majetek. Nakonec vzájemné spory vyvrcholily tím, že na rozkaz Jindřicha Berky z Dubé: *„vnikla 2. srpna 1598 s hlučím do kostela horda ozbrojených mužů a krutě ztýrali jednoho kněze, právě ve chvíli, kdy sloužil svatou mši. Na to napadali přítomné, vtrhli do sakristie a uloupili několik cenných předmětů, poté ještě halasně zpívali před chrámem urážlivé vulgární písně právě se modlícím katolíkům. Prevor sice ihned podal žalobu proti tomuto přečinu k císaři Rudolfu II., ale vše bylo bezúspěšné, protože císař kvůli moru opustil Prahu a většina šlechticů a dvorních úředníků smýšlela husitsky nebo luteránsky.“*¹⁵⁷

Přesto, nebo možná právě proto, došlo v této válečné době poprvé ke znovuoživení starých duchovních tradic kláštera. V roce 1594 nastoupil do Jablonného nový převor P. Dominik Stallhofer, bakalář teologie, který v roce 1596 nechal provést generální opravu hrobu svaté Zdislavy. Klášterní pamětní kniha o tom uvádí: *„Zedník (...) posvátný náhrobek blahoslavené Zdislavy poupravil, zámečník vyčistil železné mřížoví, truhlář neboli výrobce nábytku postavil kolem dokola hrazení a natřel je červenou barvou a malíř vymaloval náhrobní kámen blahoslavené Zdislavy i tabuli almužen.“*¹⁵⁸ Dá se předpokládat, že šlo o restaurování původního zařízení. Je zřejmé a zároveň překvapivé, že přes všechna válečná plenění, jež klášter kdy zasáhla, zůstal hrob se svými doplňky výrazněji neporušen. Na druhé straně nám tato skutečnost ukazuje, že nejen ve městě, ale i v klášteře došlo k úpadku „zdislavského kultu.“

Jindřich Berka z Dubé se záhy dostal do finančních obtíží a roku 1599 byl nucen prodat jablonské panství Markétě Hoslauerové z Liběchova. Již roku 1601 přešlo panství na čerstvě ovdovělého Václava Hoslauer z Hoslau, tentokrátě uvědomělého utrakvistu. Náboženské rozpory v Jablonném proto pokračovaly. Nová vrchnost se chovala velmi nespravedlivě a nekřesťánsky ke svým poddaným. Neustále prý nechávala střílet ze zámku do města a jednou dokonce nechala založit požár.¹⁵⁹ Jindy zase nechala svými ozbrojenci

¹⁵⁶ PINKAVA: op.cit., 47.

¹⁵⁷ Srov. HAMBURGER: op.cit., 135, 148–150. Také srov. PINKAVA: op.cit.43.

¹⁵⁸ KALISTA: op.cit., 1941, 91–92.

¹⁵⁹ PINKAVA: op.cit., 46.

na otevřené silnici uloupit klášteru koně a vozy. Převor konventu si opět stěžoval a císař Rudolf II. jmenoval roku 1609 zvláštního komisaře k nastolení klidu a pořádku ve městě.¹⁶⁰ Na počátku 17. století vyvstal mezi jablonskými měšťany odpor proti nové vrchnosti, který záhy přerostl v otevřené povstání. Pastor David Suorius ze Schlaggenwalden, jenž v tísní pomáhal také bratrům dominikánům (!) a založil roku 1602 matriku pokřtěných, do zápisu téhož roku uvedl, jak nabádal z kazatelny poddané k pokoře a poslušnosti, a nakonec sám byl vzápětí terčem útoků a ohrožován na životě.¹⁶¹

Klidné období pro klášter nastalo, až v roce 1610 kdy panství Jablonné koupil císařský rada a komoří Ladislav Berka z Dubé.¹⁶² Jako zbožný katolík se ale setkával s nejrůznějšími nepřátelskými postoji svých lutersky smýšlejících poddaných, a tak panství raději propachtoval.¹⁶³ Město tak mělo vlastně štěstí v neštěstí. Po stavovském povstání nebylo Jablonné patřící tentokrát katolické větvi rodu Berků z Dubé postiženo konfiskacemi.

Zcela jiná situace byla na panství Lemberk, které mezitím syn Jindřicha Berky z Dubé, na Lipé a Novém Falkenburku, Wolf Berka, prodal Vratislavovi purkrabímu z Donína. Vratislav z Donína byl maltézským rytířem a proslavil se svou cestou do Persie, kterou vykonal jako císařský posel roku 1604 a na níž asi roku 1606 zemřel.

Po jeho smrti zdědili leberské statky tři pozůstalí bratři, z nich Jan z Donína nechal roku 1612 pořídit na věžičku kaple Nejsvětější Trojice nový zvon se svým jménem a nápisem: „*in honorem beatissimae Virginis Mariae et sanctae Zdislavae.*“¹⁶⁴ Jde o první případ, kdy se na leberském panství setkáváme s projevy „zdislavské úcty.“

Po bitvě na Bílé hoře a po smrti Jana z Donína roku 1620 byl leberský majetek zkonfiskován a roku 1623 prodán Albrechtu z Valdštejna. Ten jej začlenil do frýdlantského vévodství a propůjčoval jej v léno svým důstojníkům. Tak získal Lemberk roku 1633 plukovník Jan Rudolf z Bredy, původem z Nizozemí. Po zavraždění Albrechta z Valdštejna roku 1634 mu byl statek ponechán a roku 1640 zapsán do zemských desek jako dědičný majetek.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž.

¹⁶¹ Srov. KALISTA: op.cit., 1941, 91. Historie dominikánského kláštera v Jablonném o tomto protestantském pastoru mluví velmi pochvalně, a dokonce ho vyzdvihuje za to, že bratřím v jejich nouzi poskytnul obilí.

¹⁶² Ladislav Berka z Dubé byl bratrem pozdějšího pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé, hlavního iniciátora a tvůrce zdislavského kultu.

¹⁶³ Jedním nájemcem byl také příbuzný Wolf Berka z Dubé, majitel sousedního leberského panství, který se v roce 1627 dostal do sporu s vedením kláštera o patronátní právo ke kostelu sv. Vavřince. Spor byl urovnán opět až zásahem komisaře císaře Ferdinanda III.

¹⁶⁴ Srov. ZAHRADNÍK: op. cit., DO 1994, 11. Kaple Nejsvětější Trojice je pohřební kaple na konci lipové aleje, nedaleko zámku Lemberk, v níž byl pochován Hašek z Lemberka.

¹⁶⁵ Srov. SOUKUPOVÁ: op. cit., SHP 1977, 15–18.

Za Albrechta z Valdštejna proběhla na leberském panství reformace. Poddaní, kteří nechtěli přestoupit na katolickou víru, museli během šesti měsíců své statky prodat a království opustit. Na leberském panství: „stejně jako jinde děla se protireformace podobným způsobem. Nejprve byla snaha obrátit na katolictví vážené osoby místa, rychtáře, písaře apod. i pod vlivem utrpení a věznění. Když bylo u špiček obce obrácení zdařilé, následovali brzy další. (...) U mnohých však byla víra silnější než láska k majetku a vlasti a s těžkým srdcem se chopili poutnické hole, aby v sousedních zemích, zejména v blízkém Sasku, hledali azyl. (...) Z leberského panství odešlo do exilu celkem 134 osob z 11 selských statků, 21 velkých a malých zahradnických hospodářství, majitelé s manželkami, dětmi i čeledí (...). Tím byla protireformace ve velké úplnosti skončena a provedena, ale spořádané kostelní poměry se nemohly ještě dlouho nastavit, protože střídající se válečné události mnohdy vytvořily opět příznivé klima pro protestantství. S tím nastoupeným povznesením se také na leberské panství vraceli pastoři, kteří byli násilně obrácení obyvateli přijati. (...)“¹⁶⁶ Teprve v roce 1652 dosáhla reformace na panství Lemberk svého konce.

V průběhu třicetileté války utrpěla obě panství, Lemberk i Jablonné, přes své rozdílné osudy, velké škody. Celý kraj byl sužován tažením armád, které bylo nutno zásobovat potravinami. Jablonné opět doplatilo na existenci zemské cesty. Během války dokonce muselo nejednou platit výpalné, aby bylo uchráněno drancování. Obě panství byla popleněna za saského vpádu roku 1631 a znovu v letech 1642–1646, kdy krajem táhla švédská vojska. Po skončení válek roku 1648 zůstaly zpola vyliďněné vesnice. Jen pomalu se zpustlá panství vzpamatovávala z pohrom, způsobených válkou, zato nároky vrchnosti na příjmu od svých poddaných rostly daleko rychleji. Třicetiletá válka umožnila okleštění posledních zbytků práv vesnického obyvatelstva a zvýšení míry vykořisťování až k mezím snesitelnosti. Značné obnosy, ať již v penězích nebo v naturáliích, které mohly být využity ke zlepšení hospodaření poddaných, si přivlastňovaly vrchnosti.

Nový majitel Kryštof Rudolf Breda na leberském panství sice přestavěl kostely v Žibřidicích a Rynolticích,¹⁶⁷ ale na druhé straně se stal za jeho vlády útlak poddaných až příslovečným. Když se roku 1680 přidala ke všem strážním poddaných ještě morová epidemie, došlo na řadě míst k povstání. Rebelie propukla i na panství Lemberk a odtud se rozšířila i na sousední jablonské panství. Povstání muselo nakonec být potlačeno vojskem.

V druhé polovině 17. století podnikl hrabě Kryštof Rudolf Breda také radikální přestavbu zřejmě již nevyhovujícího rodového sídla. Zámek Lemberk tehdy dostal svoji

¹⁶⁶ Srov. BÜRGER: op. cit., 28–29.

¹⁶⁷ Srov. Tamtéž, 33.

současnou dispozici i podobu. Zároveň s výstavbou nového paláce byly upraveny i místnosti v přízemí starého renesančního paláce. Úprava spočívala především v osazení nových vstupních portálů, přepažení velkých místností a štukové výzdobě jejich stěn a stropů. Během této přestavby vznikla v přízemí západního křídla, bývalého renesančního paláce, tzv. Zdislavina světnička jako jedna z reprezentativních prostor zámku, vedle rytířského sálu a kaple Seslání Ducha svatého.¹⁶⁸

Zdislavina světnička tak, jak ji známe dnes, je vyzdobena bohatou a umělecky cennou štukaturou. Na stropě je v plastickém rámu vyveden reliéf Sv. Rodiny, doplněný o ženskou polopostavu s korunou na hlavě, vystupující z oblaků, třímající věž a palmovou ratolest. Některá pojednání ji interpretují jako samu sv. Zdislavu¹⁶⁹, s čímž je ale nutno polemizovat. Bude rozhodně vhodnější považovat ji za sv. Barboru, která je spolu se sv. Kateřinou Alexandrijskou vyvedena také po bocích hlavního oltáře zámecké kaple.

O rozsáhlých stavebních pracích nás informují jednak matriky Jablonného¹⁷⁰, kam byl Lemberk přifařen, jednak stížnosti poddaných, v nichž se mimo jiné uvádí, jak: „*museli po 12 let vykonávat všechny služby pro rozličné stavby hraběte.*“¹⁷¹

V roce 1680 vypuklo na lemberském panství selské povstání během kterého hrabě Kryštof Rudolf Breda zemřel. Jeho statky zdědili čtyři synové, přičemž lemberské panství obdržel nejstarší syn Hartvík Mikuláš. Jeho potomci dne 19. srpna 1726 panství včetně poplužního dvora a okrasné zahrady prodali Filipu Josefu Gallasovi, majiteli panství libereckého a frýdlantského. A tak takřka po sto letech přestal Lemberk být majetkem bredovského rodu a přešel do rukou Gallasů, posléze Clam–Gallasů, kterým patřil až do roku 1945.

Mnohem těžší pro poddané byla pobělohorská doba v Jablonném, přestože město nebylo konfiskováno a zůstalo v majetku katolické větve Berků z Dubé. Jak je vidět z následujícího, ani vzácná náboženská shoda neznamenalala v Jablonném uklidnění napjaté situace mezi klášterem, měšťany a katolickou vrchností. Blízkost hranic totiž nadále usnadňovala zdejším věřícím kdykoli vyhledat konfesně spřízněné pastýře pro duchovní péči v nedaleké Žitavě.

Roku 1623 byla fara v Jablonném svěřena dominikánům a poslední pastor Gregor Roscher musel odejít do Saska, kde pak v nedaleké Žitavě zemřel. Na jeho místo nastoupil

¹⁶⁸ Srov. VLČEK, Pavel: Lemberk in: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha: Libri, 2001, 334–335.

¹⁶⁹ Srov. SOUKUPOVÁ: op.cit., SHP 1977, 53.

¹⁷⁰ Např. 18. dubna 1676 bylo ve farním kostele pokřtěno dítě, narozené na Lemberku, otec uveden jako tamní polír a kameník, kmotrem byl Caesar Biot, tamní stavitel. Dalším příkladem je zápis ze dne 23. listopadu 1677, kdy byli v jablonském kostele oddáni Andreus Zutsch, zednický tovaryš z Českých Budějovic se Sabinou Kochovou ze Židovic, tedy vsi přiléhající k Lemberku. Více ZAHRADNÍK: op. cit., DO 2004, 16–17.

¹⁷¹ Tamtéž: op. cit., 15–16.

„zasloužilý“ převor Dominicus Alanus, který se záhy dostal do náboženské roztržky s obyvateli města.¹⁷² Spor nakonec musel přijet řešit císařský komisař Zdenko z Kolovrat s oddílem vojáků. „Na jeho rozkaz byly v únoru roku 1628 na náměstí spáleny všechny nalezené protestantské knihy a obrazy mistra Jana Husa a Martina Luthera rozbity.“¹⁷³ (...) „Výpraskem a zakováním do želez donutil obyvatele města přejít na katolickou víru.“¹⁷⁴ (...) „Následoval protiúder od žitavských kurfiřtských jezdců, kteří na území Jablonného zničili sedm domů, vyplenili panské sídlo, vypálili dominikánský klášter a převora Alana s řádovým knězem Gregoriem odvedli do zajetí.“¹⁷⁵ Bratrům se podařilo uprchnout, Gregorius pak zastával místo zámeckého kaplana ve Valtinově, vesnici příslušející k panství Jablonné. Prevor Alanus se vrátil domů až na velikonoční svátky, odsloužil bohoslužbu, vyslechl zpovědi a následně byl opět zajat a odvezen do Žitavy.

V této době navštívil klášter v Jablonném provinciál dominikánů P. Antonín Ribas a při své vizitaci v roce 1628 poznamenal do pamětní knihy poznámku o zakladatelce zdejší fundace – „Paní Zdislavě.“¹⁷⁶ Jde o druhý případ, kdy se setkáváme s projevem zdislavské úcty nebo alespoň zmínky.

Za třicetileté války bylo Jablonné několikrát vypleněno nepřátelskými vojsky, nepochybně spolu s městem byl postižen i dominikánský klášter. O tom, jak klášter vypadal a že byl pro řeholníky téměř neobyvatelný, nás informují dvě neúplně pozdější historické poznámky z 18. století.

V roce 1613 provinciál Vincenc Sahier sepsal podrobnou zprávu o stavu české dominikánské provincie, ve které podává několik informací i o jablonském klášteře. Zmiňuje se o hrobu sv. Zdislavy, ohrazeném železným zábradlím, o kostele a klášteře pak dále píše: „Kostel je dosti veliký, s varhanami, ale se střechami, kterými všude protéká voda; nevypadá ani jako klášter a jen jedna místnost asi kdysi byla refektářem.“¹⁷⁷ V druhé zprávě se uvádí: „Kolem roku 1649 za otce převora Petra Rössela byl kostel i se sakristií opět vybil a kolem roku 1662 nákladem nejjasnějšího hraběte z Lichtenštejna v něm byla zřízena nová kaple sv. Otce Dominika s kryptou pro lichtenštejnský rod. Konečně roku 1699 na podzim byl kostel kvůli stavbě nového kostela úplně zbořen.“¹⁷⁸

¹⁷² Srov. PINKAVA: op. cit., 49. Autor zde dále píše, že svobodné vyznání protestantské víry bylo zakázáno, avšak udržovalo se Lutherovo učení ještě několik let mezi obyvatelstvem. Alanus prý od nich mnoho vytrpěl, než se úplně přiklonili ke katolickému náboženství. Jednou byl dokonce příslušníky své náboženské obce téměř utýrán k smrti.

¹⁷³ Srov. PINKAVA: op. cit., 49

¹⁷⁴ Srov. BÜRGER: op. cit., 27.

¹⁷⁵ Srov. PINKAVA: op.cit., 50.

¹⁷⁶ SUMMARIUM: 131–132, 134.

¹⁷⁷ ZAHRADNÍK–VLČEK: op.cit., SHP 2004, 2.

¹⁷⁸ ZAHRADNÍK–VLČEK: op.cit., SHP 2004, 2.

Roku 1699 byla tedy v Jablonném zahájena stavba nového klášterního kostela sv. Vavřince. Majitel panství, hrabě František Antonín Berka, poslední svého rodu, investoval veliké prostředky do velkorysé stavby, která se stala charakteristickou dominantou města. Autorem projektu byl vídeňský architekt Jan Lukáš Hildebrandt, základní kámen novostavby byl položen 18. listopadu 1699. František Antonín Berka se však uskutečnění svého záměru nedožil. Prozatímně byl pohřben do kostelní krypty a následně do opravené hrobky blahoslavené Zdislavy, jak si ještě za svého života přál.¹⁷⁹ Panství dědictvím přešlo na různé příbuzné, Františka Antonína Nostitze, Františku Rozálii Kinskou, až je poslední dědic Václav Albrecht z Vrbna roku 1718 prodal Janu Jáchymu Pachtovi z Rájova.

Časté střídání majitelů nepřálo zdárnému postupu stavby,¹⁸⁰ nicméně i další vlastníci pokračovali v započatém díle a roku 1729 byl kostel bez okázalosti a skromně vysvěcen.¹⁸¹ Všechno stavební nadšení dávno vyprchalo a novostavba si žádala nové a nové opravy. O dva roky později byly teprve do nového chrámu sv. Vavřince přeneseny ostatky Zdislavy z Lemberka, vyzvednuté při stavbě kostela roku 1702.

Pachtové z Rájova byli majiteli malého sousedního statku Valtinov, k němuž patřily vsi Postřelná, Hlemýždí, Růžová a Tlustec. Ziskem Jablonného se obě panství spojila v rozsáhlé dominium, jehož hospodářským centrem bylo právě město Jablonné. Kromě stavebních prací na klášterním kostele sv. Vavřince pracovali v letech 1781–1785 i na barokní přestavbě farního kostela Narození Panny Marie. Zároveň si nechali barokně–rokokově upravit zámecké sídlo Nový Falkenburk a zcela nově postavit lovecký zámeček v blízkosti špitální kaple sv. Wolfganga, kde i nadále podporovali městskou nadační činnost.

Od 17. století se značně rozšířila na jablonském panství výroba příze, plátna a bavlněných tkanin. Jen v samotném Jablonném působilo v 18. století čtyřicet tkalců, další textilní odvětví byla zastoupena soukeníky, mezulánky, postřihači sukna, valcháři a barvíři. Ve městě bylo napočítáno 122 různých řemeslníků v pestré paletě profesí. Město získalo již čtyři výroční trhy, dále se každoročně konaly dva trhy na vlnu a tři na koně, každý týden se pořádaly dva trhy na obilí a jeden trh na plátno, len a přízi.

¹⁷⁹ Srov. PINKAVA: op.cit., 54.

¹⁸⁰ Například převor Jiří Schmid se na hraběte z Vrbna několikrát obrátil s prosbou o poskytnutí větší finanční částky na dostavbu kostela. V písemné žádosti z roku 1720 uvádí, že takto nákladný kostel byl řádu hrabětem Berkou takřka vnucen a nabízel Vrbnovi, že umístí jeho erb nad vchodem do kláštera, zatímco Berkův erb bude osazen jen nad hlavním vchodem do kostela. V létě roku 1722 se skutečně započalo s radikálními stavebními pracemi.

¹⁸¹ BLAŽÍČEK, Oldřich—PREISS, Pavel: Dominikánský kostel sv. Vavřince v Jablonném, Olomouc: Edice Krystal, 1948, 13.

O významu města svědčí také skutečnost, že roku 1737 začala fungovat jízdní pošta mezi Jablonným a Žitavou a roku 1751 byla v Jablonném zřízena poštovní stanice.

Slibně se rozvíjející hospodářství v prvních třech desetiletích 18. století bylo přerušeno válkami, které poznamenaly začátek vlády Marie Terezie.

Jablonné bylo opět postiženo průtahy vojsk za druhé slezské války mezi Rakouskem a Pruskem v letech 1744–1745. Za tzv. sedmileté války se pak Jablonné stalo přímo bojištěm. Roku 1757 ustupovala přes severní Čechy pruská armáda, poražená u Kolína a oddíl asi pět tisíc mužů obsadil 14. července 1757 město a opevnil se v něm. Po dva dny bylo Jablonné obléháno a ostřelováno rakouskou armádou, teprve 16. července bylo město po urputném boji dobyto.¹⁸² Na zámku Lemberk a Valtinov byl zřízen válečný lazaret pro raněné od střetnutí u Hochkirku. A oba zámky byly ještě dlouho po této události zpustlé a neobyvatelné. Hospodářský úpadek způsobený dlouhotrvajícími válkami opět nejvíce dolehl na bedra všech obyvatel panství Jablonné i Lemberk.

Na dominikánský klášter v Jablonném, který se intenzivně opravoval dolehla v roce 1785 ještě jiná pohroma. Za josefínských reforem bylo již roku 1785 rozhodnuto, a dvorním dekretem z 21. března 1786 vyhlášeno, že dominikánský klášter sv. Vavřince se stane novým jablonským farním kostelem.¹⁸³ Jako obvykle při rušení klášterů byl i v případě Jablonného dne 3. prosince 1785 pořízen inventář kláštera včetně kostela a hospodářských budov.

Než však mohlo dojít ke skutečnému zrušení kláštera, bylo Jablonné dne 11. května 1788 postiženo ničivým požárem. Během několika hodin lehlo popelem 160 domů, dominikánský klášter s kostelem, farní kostel Narození Panny Marie, radnice, škola, pivovar i panský dům. Škody jen na budovách byly odhadnuty na 114 tisíc zlatých.

Tato událost definitivně rozhodla o osudu dominikánského kláštera. Provinciál P. Jakub Schantl sice dopisem ze dne 14. června 1788 žádal o zachování kláštera, ale pro případ, že by došlo k jeho zrušení, podával zároveň návrh, jak rozdělit řeholníky do zbývajících klášterů.¹⁸⁴ Z tohoto návrhu se dovídáme, že v klášteře žilo 14 řeholníků včetně převora a podpřevora.

Konečné rozhodnutí o zrušení kláštera bylo nakonec vydáno, krátce poté, dne 18. června 1788, načež 1. srpna došlo ke zrušení kláštera přímo na místě. V listopadu ještě proběhla v klášteře veřejná dražba a císařským rozhodnutím byla polovina kláštera prodána jablonské vrchnosti pro potřeby města a druhá polovina kláštera připadla

¹⁸² Srov. PINKAVA: op.cit., 31–33, 57–65.

¹⁸³ ZAHRADNÍK–VLČEK: op.cit., SHP 2004, 10.

¹⁸⁴ Tamtéž: op. cit., 13.

městskému faráři. Bratři zrušeného kláštera ještě několik měsíců bydleli ve městě, kde je občané, kteří s nařízením nesouhlasili, rádi přijali a dne 15. ledna 1789 byl slavnostně městskému faráři P. Conradu Damanovi předán farní kostel sv. Vavřince do užívání.

Zde je na místě ukončit tento základní přehled dějin panství Jablonné a panství Lemberk. Neboť námi časově sledované období důležité pro zdislavský kult odchodem dominikánů z Jablonného končí, zkrátka přesouvá se pro nás na zcela na jinou rovinu.

4. Počátky kultu Zdislavy z Lemberka a prokazování úcty

S nejstarším dokladem úcty se setkáváme v Kronice tzv. Dalimila¹⁸⁵, která je citovaná v předcházející, třetí kapitole. V této kronice je Zdislava nazývána „ženou svatého života“ a jsou v ní popisovány její zázračné skutky. Lze předpokládat, že tato formulace není náhodná, ale že vychází z určitého ohlasu, který Zdislaviny skutky musely ve společnosti z konce 13. století mít. Skutky byly tedy tou dobou již známy, ale možná tomu tak bylo ještě za jejího života.

Pro dnešního člověka je těžké uvěřit v zázraky. Všechno rádi převedeme do roviny racionální a vysvětlitelné: uměla léčit oční choroby, především asi záněty víček a spojivek, dovedla si poradit se zlomeninami a s jejich následky, mrtví asi nebyli mrtví, ale lidé v bezvědomí třeba po pádu z koně. Ale naše neschopnost uvěřit nejen v zázraky, ale i v jejich možnost, ba dokonce ve svobodné tvůrčí projevy Boží, která spočívá na naší omezenosti moderní vědou a která ukazuje na naši malou víru, nemůže být přenesena do dob, kdy víra byla silnou a plnou vírou v Boží moc, jež skrze lidi i bez nich mohla se projevit. Bůh tehdy ještě nebyl umlčeným Bohem. Bůh byl živým partnerem lidí a jeho rozhovor s živě věřícími nepřetržitě trval. Situace, kterým my nerozumíme a musíme je převést na zvláštní případ či výjimku z přírodních zákonů, byly tehdy lidem v přirozeném chápání srozumitelné jako veliké Boží skutky. Zázraky Zdislaviny, i když se náš vědecký rozum zdráhá v ně uvěřit, vypovídají jednoznačně o její víře a připravenosti pro Boží dar, o její modlitbě, která byla trvale navázaným rozhovorem se vždy přítomným Bohem. A tento zvláštní intimní vztah k Bohu a to, že jí Bůh rád dával, oč prosila, vedlo její součastníky k zcela správnému názoru, že ji Bůh miluje, a protože víme, že miluje spravedlivého, nazvali ji „svatou ženou.“ Její svatost byla tedy součastníky rozpoznána a prohlášena svědectví o bezúhonném životě a zázracích ji už natrvalo provázely.

Dokonce se zdá, že tyto skutečnosti kronikáře Dalimila ohromily natolik, že zapomněl ve své drobné zdislavské relaci uvést konkrétnější životopisné údaje. Kde Zdislava žila? Kde Zdislava léčila? Kam byla pochována? ... Nebo snad jejich znalost v kraji předpokládal? Byla už snad v té době prokazována zdislavskému hrobu náležitá úcta?

Mlčením kronikář Dalimil opomenul dominikánský klášter v Jablonném, kam byla v roce 1252 Zdislava z Lemberka pohřbena a jehož existence je v pramenech spolehlivě

¹⁸⁵ „Roku tisíc dvě stě padesát a dva po zrození miléného Jezu Krista odešla ze světa Zdislava, paní vzácná, počestná a čistá, jež pomáhat bédným měla dar. Pěti mrtvým dala povstat z már, slepcům kouzlem zrak zpět vracela, maláty uměla docela vyhojit, léčila mrazáky a konala četné zázraky.“

Kronika t.ř. Dalimila (ed. M. Bláhová): op. cit., 154, kap. 87 „O skonu svaté ženy.“

doložena.¹⁸⁶ Samotný den jejího úmrtí není v písemných pramenech ničím doložený, jen v některých starých životopisech se uvádí 1. leden 1252.¹⁸⁷

Dnešní podoba zdislavského hrobu sice prodělala značné historické změny, avšak jeho podstatná část, kterou tvoří rakev s kosterními pozůstatky, je pečlivě uchována na původním místě.¹⁸⁸ Zprávy o původním hrobu Zdislavy z Lemberka se nedochovaly. Tradice hovoří: „o zahloubeném hrobě do podložního písku a vyloženém kamenným obkladem.“¹⁸⁹ Hrob se tak měl nacházet uprostřed presbytáře gotického klášterního kostela a následně se stát centrem pozdějšího kultu.

Sepětí s dominikánským řádem je vůbec zajímavým momentem v případě Zdislavy z Lemberka, která žila v manželství a řád „pouze“ s manželem Havlem podporovala. Nicméně pozdější církevní tradice z tohoto učinila přednost, když začala Zdislavu těsněji připoutávat k tomuto klášteru a uctívat ji jako dominikánskou terciářku.¹⁹⁰

Jak je z následujícího patrné, shora naznačený Dalimilův „předpoklad“ prokazované úcty se nesplnil. Až do sklonku 16. století se historické prameny o paní Zdislavě nezmiňují, přestože jak vyplývá z pozdějších zpráv, v místě svého působení a pohřbu zapomenuta zcela nebyla. Obecně se v literatuře uvádí, že leckteré doklady úcty byly zničeny spolu s rozsáhlou knihovnou při vyplenění jablonského kláštera husitskými vojsky v roce 1425.¹⁹¹

Na otázku, proč kronikáři, kteří psali o českých dějinách po Dalimilovi, se o paní Zdislavě již nezmiňují, není odpověď jednoduchá. Příčinu ztráty zájmu o paní Zdislavu v kronikách 14. století lze zdůvodňovat různě. Neinformovaností, nevhodností venkovské šlechtičny nebo jen orientací na jiné zájmy. Tato otázka zůstane prozatím nezodpovězena. Je velkou škodou pro tradici zdislavské úcty, že nedošla své oficiality v období vlády Karla IV., v období, které rozmachu církevních záležitostí nesmírně přálo.

Patnácté století bylo obdobím příliš neklidným, než aby přálo šíření zdislavské úcty. Za husitských válek bylo město Jablonné vypáleno a několikrát vypleněno, dominikánský klášter poškozen a vyrabován, přesto nemáme doklad o tom, že by došel újmy i Zdislavin hrob. Pro celé toto období nemáme žádné prameny, které by zdislavskou

¹⁸⁶ HAMBURGER: op.cit., 117-118, opis listiny.

¹⁸⁷ SCHLÖSSINGER: op.cit., 41. Nebo VRATNÝ Bartoloměj: Život bl. Zdislavy, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrby, 1908, 26-27.

¹⁸⁸ Klášter byl v 15. století několikrát vypleněn, ale Zdislavin hrob přesto zůstal nedotčen, což dokládají zprávy jednak z konce 16. století o jeho úpravě, ale i důležitá zpráva o exhumaci ostatků při stavbě nového kostela z počátku 18. století.

¹⁸⁹ VLČEK: op.cit., 1989, 8.

¹⁹⁰ Zdislava z Lemberka nemohla být dominikánskou terciářkou, neboť v Jablonném k roku 1252 je doložena pouze existence mužského dominikánského kláštera.

¹⁹¹ SVATOŠ, Ambrož: Blahoslavená Zdislava, Valašské Meziříčí: Valašská tiskárna, 1948, 120.

úcty dokládaly. A možnost, že by se nějaké dosud neznámé doklady mapující toto mezidobí „objevily,“ je velice nepravděpodobná.

Na tomto místě si pak musíme klást otázky, do jaké míry všechny ty války a luterství šířící se z Lužice měly dopad na život jablonských dominikánů. A mělo vůbec protestantství vyloženě tlumící účinek na zdislavský kult? Nedocházelo v praktické rovině zbožnosti, myšleno lidové, k nesouladu mezi praxí a teorií?

Na základě předešlého historického přehledu panství si můžeme odpovědět, že luterství skutečně hodně ovlivnilo obyvatele města i jeho vrchnost. Jinak smýšlející společnost se nezastavila ani před rabováním, znesvěcováním a podpalováním. Tehdy nebyl ušetřen ani dominikánský klášter ani farní kostel. Jablonné i vesnice byly 14. ledna 1468 vyrabovány a zapáleny. Jen v opevněném farním kostele a obezděném hřbitově k němu příslušejícím se tehdy zachránila hrstka obyvatel. Obléhatelé však kostel obehnali valem a osazenstvo nechali vyhladovět.¹⁹² Zda obyvatelé města upínali v těchto chvílích svou naději k Zdislavě z Lemberka, se už asi nedovíme. Víme jen, že 28. května 1468 bylo mezi jablonskými a hornolužickými uzavřeno příměří a zajatci na obou stranách byli propuštěni.¹⁹³

Jablonné se i přes všechny těžkosti příhraničního města v nastíněné situaci projevilo s obdivuhodnou houževnatostí. Nejinak tomu bylo i u dominikánského kláštera. Již krátce po husitských válkách se bratři pustili do opravy zničeného konventu a k roku 1510 měl být klášter „z gruntu obnoven.“¹⁹⁴ Následně v roce 1539 je jablonský konvent uveden v soupise českých dominikánských klášterů.¹⁹⁵

Prameny svědčící o obnově zdislavské úcty můžeme zachytit až ke konci 16. století. Z tohoto období máme písemně doloženou činnost spojenou s opravou Zdislavina hrobu. Byť jí ještě předchází drobná relace v Kronice české z roku 1541 od Václava Hájka z Libočan,¹⁹⁶ kterou lze považovat spíše za nejednoznačnou, či lehce pomýlenou.

Ve druhé části Kroniky české Hájek z Libočan k roku 945 píše: „*Kněžna Přibyslava, ctná a velmi šlechetná i svatá kněžna, dcera někdy Vratislavova a sestra milého sv. Václava a Boleslava, kteráž v krajině puolnoční české země bydlila a veliké*

¹⁹² PINKAVA: op.cit., 41.

¹⁹³ Tamtéž: op. cit., 41.

¹⁹⁴ MACEK: op.cit., 1995, 93.

¹⁹⁵ RYNEŠ, Václav—SVATOŠ, Ambrož: K počátkům náboženské úcty bl. Zdislavy, Řím: Křesťanská akademie, 1969, 8.

¹⁹⁶ Václav Hájek z Libočan se narodil někdy koncem 15. století a snad pocházel z rodiny drobné šlechty na Žatecku. Původně kališník, po roce 1521 katolický kněz a asi od roku 1524 dlouholetý oblíbený kazatel v tomášském klášteře na Malé Straně v Praze. Z přízně katolické šlechty se mu dostalo i mnoha výnosných církevních úřadů, kterých však byl postupně zbaven pro neplnění povinností, prospěchářství a pletichy. Poslední léta života strávil v klášteře dominikánek na Starém Městě pražském.

*i mnohé divy v svém životě i po smrti činila, jednu ves velikú, kteráž Jablonná Ves slula, vysokú a širokú z přetvrdého kamene zdí kázala byla obehnati. A tu jest odtud' nedaleko svůj život roku tohoto vykonavši umřela a služebnice její tělo vzavše při její modlitebnici, kteráž byla pod horú, kteráž Krutina slula, postavena, pohřbili, kteréž tu za dluhý čas leželo. Při něm se dáli mnozí divové: časy některými rozličná se ukazovala světla, někdy i andělská zpívání tu byla slýchána a skrze takové divy z mnohých ukrutných pohanov dobří a nábožní křesťané sú učiněni. Potom po mnohých letech odtud' nedaleko jeden člověk znamenitý, bohatý a nábožný křesťan, jménem Chotislav, dal klášter ve jméno svatě Přibyslavy postaviti a tu v témž kostele rozkázal poctivě položiti tělo svatě milé Přibyslavy.*¹⁹⁷

V odborné literatuře nebývá pochyb o tom, že co je zde řečeno o sv. Přibyslavě, patří ve skutečnosti Zdislavě z Lemberka. Ovšem na to, že Václav Hájek z Libočan v kraji rok pobýval, působil jako leberský kaplan, stýkal se také s majitelem panství Jablonné a navíc sklonek svého života strávil v pražském klášteře dominikánek u svatě Anny je jeho povědomí o světici z dávných dějin poněkud „zastřené.“ Nabízí se samozřejmě přenesení jména Zdislavina otce Přibyslava z Křižanova na Zdislavu samu, podobně jako znění Chotislav na Zdislav, ale tyto spekulace jasno do problému nakonec nevneseou.

Tento problém se již na konci 19. století pokoušel vyřešit regionální historik Viktor Pinkava, který ve své práci srovnával Kristiánovu legendu o sv. Václavovi s legendou o kněžně Přibyslavě zaznamenanou v Hájkově kronice. Dále k tomu poznamenává, že: „(...)tataž legenda o Přibyslavě, je též obsažena v jednom starém rukopise Pamětihodnosti města Přibyslav, s přesnými údaji o vesnicích a poplužních dvorech, které se v okolí Přibyslavi nacházejí ještě dnes, s jedinou výjimkou kopce Krutina, kterýžto název tam již není znám. Pod Gablona údajným bydlíštěm Přibyslavy, nelze tedy, jak Hájek z Libočan a mnozí další dějepisci mínili, chápat naše dnešní Jablonné, nýbrž místo v jihovýchodních Čechách, které bylo po ní nazváno a stále se jmenuje Přibyslav, zatím co původní označení Gablona – Jabloň zmizelo.“¹⁹⁸ Ovšem ani tak nemůžeme se vším, co Viktor Pinkava uvedl, souhlasit.

Podívejme se na základní kostru Hájkova příběhu uvedeného v Kronice české: žila zde kdysi „ctná a velmi šlechetná“ urozená dáma, činila „mnohé a veliké divy v životě i po smrti,“ založila hradby Jablonného, zemřela nedaleko odsud, byla pohřbena ve své modlitebně pod vrchem Krutina, u jejího hrobu se „dáli mnozí divové,“ tyto zázraky

¹⁹⁷ HÁJEK z Libočan, Václav: Kronika česká II. Zánik pohanství (ed. V. Flajšhans), Praha, 1923, 71–72.

¹⁹⁸ PINKAVA: op.cit., 13.

přiváděly ke křesťanství „*mnohé ukrutné pohany*,“ jakýsi zbožný Chotislav dal na její památku vystavět kostel a klášter, ostatky světičky byly přeneseny do klášterního kostela.

Mnohé z toho by odpovídalo Zdislavě z Lemberka. O tom, že byla „*ctná a vznešená*,“ psal již autor Kroniky kláštera žďárského. O jejích zázracích zase psal tzv. Dalimil. Hradbami bylo město Jablonné obeháno také, patrně již v době Havla a Zdislavy. Zdislava žila a patrně i zemřela na Lemberku, nedaleko města Jablonného. Vrch Krutina je starší pojmenování skalního ostrohu, na němž Lemberk stojí. Modlitebnou je nejspíše míněna pozdně středověká hřbitovní kaple v lesíku na konci aleje vedoucí do Jablonného. Její oficiální patrocinium zní Nejsvětější Trojice, ale v dochovaných zámeckých inventářích z konce 18. století je opakovaně uváděna jako kaple blahoslavené Zdislavy.¹⁹⁹ Každopádně kaple Nejsvětější Trojice – „*modlitebna*“ pod vrchem Krutina byla založena až ke konci 14. století Haškem z Lemberka, který zde byl se svou rodinou také pohřben.²⁰⁰

Zpráva o zázracích u hrobu nás nemusí překvapovat, ale je s podivem, že nenacházíme konkrétnější zmínku o zázračných uzdraveních a léčitelství světičky, kterýžto moment je v jiných dokladech úcty všudypřítomný. Podobně zmínku o obrácení pohanů na víru můžeme chápat dvojím způsobem. Je pravděpodobné, že s kolonizací příhraničí se zakladatelským působením Havla z Lemberka a s dominikánským řádem teprve přichází do zdejšího kraje také „*pravá víra*.“ Tato informace ale asi v 16. století nepatřila do obecnější paměti, a tak je pravděpodobnější, že konvertita Hájek z Libočan cítil potřebu náboženského povznesení v rozjitřeném čase.

Nakonec můžeme konstatovat, že Hájkovo povědomí o „*svatém hrobě*“ v Jablonném rozhodně nebylo zcela pomýlené, ale přinejmenším mlhavé. Je otázkou, odkud své informace čerpal a zda pojednání kompletně odráží obecnou povědomost lidu o světičce, ale v každém případě pokud by byla zdislavská památka v kraji dosti živá, jistě by ji zámecký kaplan zaregistroval přesněji. Snad se jen tradovaným lidovým příběhem v kraji inspiroval.

Za nesporné nositele a iniciátory zdislavského kultu jsou od počátku a po celou dobu považováni jablonští dominikáni. Nejstarším důkazem toho je pamětní kniha kláštera, kde je k roku 1596 zanesen zápis o úpravě ctěného hrobu v Jablonném: „*Zedník poopravil posvátný náhrobek Blahoslavené Zdislavy, zámečník vyčistil železné mřížoví, truhlář neboli výrobce nábytku postavil dokola hrazení a natřel je červenou barvou a malíř*

¹⁹⁹ SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Velkostatek Lemberk, karton 731, inv. č. 1800.

²⁰⁰ Srov. ZAHRADNÍK: op. cit., DO 1994, 2.

vymaloval náhrobní kámen blahoslavené Zdislavy a tabuli almužen.²⁰¹ Úpravu tamního Zdislavina hrobu „*sacrum sepulchrum*“ dal provést P. Dominik Stallhofer, který byl od roku 1594 jablonským převorem a pečoval nejen o povznesení jablonského klášterního hospodářství, ale zvláště i o oživení starých duchovních tradic svěceného konventu.²⁰²

Velmi důležitá je zpráva, že zámečník vyčistil u hrobu „*železné mřížoví*,“ neboť tento údaj ukazuje, že dávný hrob Zdislavy z Lemberka nebyl pro klášter jen hrobem řadovým, nýbrž hrobem uctívaným a chráněným před zneuctěním železnou mříží. S úpravou starého železného mřížoví u Zdislavina hrobu souviselo i vymalování jejího náhrobního kamene od malíře. O tom že se převor nespokojil jen s úpravou dosavadního stavu, svědčí zprávy, že truhlář tehdy postavil kolem hrobu dřevěné hrazení a natřel je červenou barvou, jakož i že malíř vymaloval almužnickou tabulku „*tabella eleemosynaria*.“ Je pravděpodobné, že tato tabulka, ať původní či nová, měla totéž poslání, jaké měly jinde „knihy dobrodiní.“

Z dochované zprávy lze předpokládat, že šlo úpravu – restaurování staršího původního zařízení – mobiliáře u hrobu svěťice. Je zřejmé i překvapivé zároveň, že i přes všechna válečná plenění, jež klášter kdy zasáhla, zůstal hrob se svými doplňky výrazněji neporušen.

Zdá se, že se převoru Dominiku Stallhoferovi²⁰³ zdislavskou památku v Jablonném, skutečně podařilo obnovit. Patrně byl první, který pochopil, že pro obnovu zdislavské úcty je zapotřebí získat významnou jablonskou vrchnost – Berky z Dubé. Pochopil, že musí najít těsnější vazby mezi nimi a klášterem, a získat tak jejich přízeň pro nezbytnou opravu kláštera i kostela sv. Vavřince.

O tom, že se mu to podařilo, svědčí poznámka v pamětní knize kláštera: „*Pán zboží Berka byl mu, jak se zdá, velmi nakloněn (...) Také Jeho Milost arcibiskupa pražského získal si [Stallhofer] více než všichni předešlí Otcové převori (...).*“²⁰⁴ A na jiném místě knihy se uvádí, že v roce 1599 daroval Volf Berka z Dubé²⁰⁵ k Zdislavinu hrobu 15 tolarů. Vzápětí se prý ukázalo, že tato výzva nezůstala bez odezvy.

²⁰¹ SUMMARIUM: op. cit., 121.

²⁰² SÚA Praha, sign. SM-D-33-20-1 z 23.4.1596.

²⁰³ P. Dominik Stallhofer, byl rodem z Mikulova, bakalář teologie, velký pobělohorský reformátor, který s reformou kláštera v Jablonném začal záhy po svém nástupu v roce 1594.

²⁰⁴ KALISTA: op.cit., 1941, 92.

²⁰⁵ Volf Berka z Dubé byl synem horlivého luterána Jindřich Berky z Dubé. On však jevil značné sympatie ke katolictví. Jeho syn se zcela pokatolil a byl jednou z opor nového pobělohorského režimu.

V této souvislosti je nutno si uvědomit, že berkovský vztah ke zdislavské památce neměl na přelomu 16. a 17. století jen náboženský přízvuk, ale že se ke Zdislavě z Lemberka začali hlásit jako ke své „zakladatelce.“²⁰⁶

Pány rodu ostrve nacházíme jako majitele podještědských držav již na sklonku 14. století. Není tedy divu, že v době, kdy se mezi aristokraty v dvorských kruzích „nosí“ mít slavného předka na té správné straně náboženské barikády jako argument odvěké pravověrnosti, hlásí se Berkové z Dubé k dámě svaté pověsti z historických počátků panství, jejíž sláva je právě na vzestupu, jako k pramáti rodu. Odpovídalo to dobovému úzu a vkusu a pro naše téma není nepodstatné, že empiričtí dějepisci počátku 20. století prokázali, že šlo přinejmenším o historický omyl, ne-li o účelovou lež.

S rozkvětem barokního kultu a zároveň s postupem Berků na společenském žebříčku k nejvyšším stupínkům v kruzích císařského dvora se Zdislava z Lemberka stává Zdislavou „Berkovnou.“ Pro rodinu, jejíž jméno bylo zkompromitováno existencí protestantské rodové větve a významným podílem Bohuchvala Berky z Dubé na stavovském povstání, bylo zvláště vhodné se zaštitit vlastní svatou patronkou.

V době, kdy Jablonné ještě náleželo jeho protestantským příbuzným, kteří tak vynalézavě ztrpčovali život jablonskému konventu, usiluje třetí zastance obnoveného postu pražského arcibiskupa, Zbyněk Berka z Dubé, zvolený roku 1592, o oživení dávné zdislavské památky. Hlásí se ke Zdislavě z Lemberka jako k zakladatelce rodu, která dotvrzuje jak legitimitu jeho úřadování, tak odvěkost katolictví v zemích Koruny české. Jistě ne náhodou byl jeho generálním vikářem Jiří Barthold Pontano z Braitenberka,²⁰⁷ onen první zdislavský hagiograf. O pár let později přestala být památka Zdislavy z Lemberka záležitostí jen jablonského kraje, ale stala se záležitostí celé vlasti.

²⁰⁶ Dnes je zcela prokázáno, že Zdislava z Lemberka s Berky z Dubé přímá příbuzná nebyla. Jednalo se o uměle vytvořený příbuzenský vztah, historicky nesprávný. Srov. RŮŽIČKA: op. cit., 1989, 24. Také MAŠEK, Petr: Berka z Dubé in: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezku od Bílé hory do současnosti, díl I., Praha: Kosmas, 2008, 70–71.

²⁰⁷ Jiří Barthold Pontano z Braitenberka, mostecký rodák, kanovník a později probošt u sv. Víta, velký básník a významný katolický reformátor na přelomu 16. a 17. století.

5. Kult Zdislavy z Lemberka v baroku

Z hagiografických pojednání²⁰⁸ patří primát generálnímu vikáři arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé, Jiřímu Bartholdu Pontanovi z Braitenberka, který načrtl základní rysy Zdislavina portrétu. Nejdříve ve sbírce „*Hymnorum sacrorum de Beatissima Virginie Maria et S. Patronis S. R. Bohoemiae, Libri tres*“ vydané roku 1602, kde básní „*De S. Zdislavae*“ oslavil Zdislavu z Lemberka:

„*POSVÁTNYCH HYMNŮ O NEJBLAHOSLAVENĚJŠÍ PANNĚ MARIÍ A SV. OCHRÁNCÍCH S. K[RÁLOVSTVÍ] ČECH* Knihy tři sepsal Důstojný a urozený Pán Georgius Barthold Pontano z Braitenberga, Probošt S. Metropolitního Pražského Kostela. etc. v Praze v dílně Mikuláše Struse, Roku MDCII.

O sv. Zdislavě

Zdislavu svatou opěvujeme ochránkyní

Z rodu Berků, podobou krásnou,

Zářící životem, zásluhami nejlepší,

Smrtí blaženou.

Sedmiletá odejde do přísné poustevny,

Kůži tvrdými zraňuje důtkami,

Vyhýbá se pohledům lidí, a Bohu

Jedině se klaní.

Tiskne kolena ach! zakrvavená na tvrdé

Kameny, sotva se prstem přidrží,

Celá zajisté k nebi hledí, až k samému

Vytržení se modlí.

²⁰⁸ Pontanův trvalý zájem o českou hagiografii je patrný na jeho dílech. Nejdříve vydal roku 1590 sbírku latinských hymnů ke cti Panny Marie, svatých andělů a českých zemských patronů. Z nich Pontan uvedl jen známou šestici – sv. Víta, sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Zikmunda, sv. Prokopa a sv. Ludmilu. Roku 1599 vydal českou a latinskou modlitební knihu s vyobrazením Spirituale Regni Bohoemiae, kde rozšířil šestici zemských patronů o dva české v té době nekanonizované světky sv. Ivana a sv. Jana Nepomuckého. Ještě více se rozrostl jeho sbor zemských patronů v novém vydání latinské sbírky z roku 1602 Hymnorum Sacrorum de Beatissima Virginie Maria et S. Patronis S. R. Bohemiae, Libri tres, kde jsou i nové samostatné hymny ke cti sv. Cyrila a Metoděje, sv. Hroznaty a jeho sestry Vojslavy, sv. Anežky a sv. Zdislavy.

*V drsném šatě, skrovné stravě,
Almužnu dává štědře, umývá sama jak svým
Chudým špínu, pokrývky, a samé
Vředy líže.*

*Ano, souká nit, dobra též uděluje,
Chudých zástup a služebnictvo (o) Kristu
Učí, (že) trpěl, urážky, bičování, smrt,
Všechno ukazuje.*

*Manželku svatou různými manželi
Zatěžuje starostmi, však i ona ranám
Se dříve mnohým podrobuje, manželu
Než nastaví paže.*

*Kazatelů ctihodná snoubenka
Řád přijímá, pánu a Bohu
Připoutanější (jako) snoubenci, a zásluhami září
Milá nebesům.*

*Slýchá učení věčného života,
Zdvihá se, aby klášter převzala sama náklady
Kameny přináší, prchá (před) ubohou
Prázdnou života.*

*Aby jí zbudován byl posvátný náhrobek
Přikázala, když vydechla duši, v důstojném
Pochována hrobě v samém Jablonném
Městě Českém.*

*Když truchlí velice manžel (nad)
Zdislavy smrti, ona v červeném šatě
Stane při něm, a slovy těší, i zůstane (mu)
Část šatu.*

*Uzdravuje ona mladé a staré
I kněze, volá zpět ze smrti,
Těž bolest, k níž nebyla prosbami volána
Zdislava uzdravuje.*

*Pomoz našim, prosíme, námahám,
A když se raduješ nad hvězdami,
Prokaž pomoc nám ubohým,
Zdislavo svatá.*

*Bud' Bohu otci sláva a vláda,
Chvála ti Kriste, tobě duchu svatý,
Bud' tobě vždy svaté Trojici
Sláva nejvyšší.²⁰⁹*

Ve svém dalším dějepisném díle „*Bohemia Pia*“ vydané roku 1608 ve Frankfurtu uvedl Pontan z Braitenberka krátkou prozaickou pasáž o životě bl. Zdislavy – „*Vita B. Zislavae*:“

„*ZBOŽNÉ ČECHY tj. KRÁTKÉ DĚJINY zděděné zbožnosti Čech představil z divů o knížatech a králích, jakož i světcích, biskupech, arcibiskupech a jiných, sebrané v pěti knihách. K tomu jsou ještě připojeny některé události za krále Ludvíka dosud nevydané. Sepsal Nejdůstojnějši Pán Georgius Barthold Pontano z Braitenberka, Probošt S. Metropolitního Pražského kostela, kanovník Olomoucký a Budyšínský, Prot. Apošt. Kniže Palatin &c. S. bohatým soupisem pamětihodných věcí. S laskavostí a posvátnou výsadou Císařské Milosti ve Frankfurtu u Claud[ia] Marnia a dědiců J[ana] Aubria. MDCVIII.*

B. Zislava z rodiny baronů Berků sedmiletá vstoupila do samoty, kde vzdálena pohledu lidí žila blíže Bohu, bičovala se, trýznila se postem, krvavila si kolena na tvrdých kamenech, pokořovala se, oděná drsným šatem.

²⁰⁹ PONTANUS z Braitenberga, Georg Barthold: *Hymnorum Sacrorum de Beatissima Virginie Maria et S. Patronis S. R. Bohemiae, Libri tres. Liber III*, Pragae, 1602, p. 206–208. [NK ORST Pi 15]. Latinský text je součástí přílohy – příloha č. 1.

Překlad z latiny a přebásnění sbírky: P. Radim Jáchym, OFM. Archivováno na SZ Lemberk.

*Později provdána za manžela byla štedrá k chudým, jejichž nohy a špinu umývala,
hnisající rány olizovala, tkala pro jejich potřebu a mnoho podobného dělala,
jen aby unikla tyranii manžela, když dostala dovolení, vstoupila do řádu Kazatelů,
jehož přísnou řeholi nejen bedlivě a ochotně v poslušnosti zachovávala, ale přidala
to (?) i výdaj na stavbu kláštera, a sama přinášela na ramenou kameny,
a konala jiné velmi těžké práce, až pocítila, že umírá,
proto také si nechala udělat náhrobek, v němž v městečku Jablonném
byla rovněž pohřbena a zazářila mnohými zázraky.
Když i manžel těžce želel její smrti, zjevila se mu blažená Zdislava
oděná v červeném rouše, těšila ho a zanechala mu kousíček šatu. “²¹⁰*

Zdislava z Lemberka je těmito Pontanovými sepsáními líčena jako světu unikající bytost. Již jako sedmiletá utíká do samoty lesa, kde v tvrdém postu a neutuchajících modlitbách žije jako poustevnice. Dlouhým klečením zkrvaví svá kolena a dŭtkami krvavě zbarví i svá záda. Násilím je dovedena do otcovského domu, kde pak v nevídané poslušnosti žije v píli a služebné pracovitosti poddána autoritě rodičů. Z poslušnosti a proti své vůli toužící po čirém duchovnu přijme stav manželský, v němž je ovšem nešťastná. Trpí hrubou a vášnivou tělesností svého muže, v kterém spatřuje jedině příležitost k sebe záporu a cestu k pokoře. Z tohoto svého uvěznění uniká proti manželově vůli, aby sloužila chudým a nemocným, které zázračně přivádí ke zdraví. Touha po duchovní a jediné smysluplné oddanosti vede ji přes všechna protivenství k věčnému mystickému snoubenci panen a uvádí ji do rodiny sester oděných rouchem sv. Dominika. V závěru života ji můžeme vidět, jak přemáhá tělesnou slabost tím, že pracuje na stavbě kláštera v Jablonném, aby urychlila jeho stavbu, neboť cítila svůj brzký konec pozemského života. Navíc v díle „*Bohemia Pia*“ je kladen větší důraz na vstup do řádu kazatelů, za kterým je manželovo tyranství. Avšak autor zde následně naznačuje, že manžel těžce želel manželčiny smrti a že jej ona utěšovala, zjevujíc se mu v rudém rouše. Pontanovi bylo tedy jasné, že i při příklonu k řádu kazatelů trvalo Zdislavino manželství dál, a že tudíž nešlo o členství v ženské řádové větvi.

Nevěrohodnost líčení těchto sepsání je prokazatelná též naprostým nedostatkem citu pro opravdovou dobu Zdislavina života. Baroko nerozumělo gotice a zcela nekriticky je současnost spisovatelů přenesena na dobu jim vlastně neznámou. Líčí-li tyto spisy,

²¹⁰ PONTANUS z Braitenberga, Georg Barthold: *Bohemia Pia*. Liber IV De Sanctis Patronis, Francofurti, 1608, p. 52. [VKOL 35270]. Latinský text je součástí přílohy – příloha č. 2. Překlad z latiny: P. Radim Jáchym, OFM. Archivováno na SZ Lemberk.

že malá Zdislava vede život poustevnický, je to krutý omyl, protože v době jejího života je ideál poustevníka úplně zatlačen ideálem řeholní komunity. V líčení hrubého válečníka Havla z Lemberka vidíme zase všechny znaky důstojníka žoldněřských armád třicetileté války, nikoli raně gotického rytíře. Je zjevné že barokní obrazy Zdislavy z Lemberka svědčí o době svého vzniku a otevírají pohled do českého barokního myšlení, ale neukazují pravou tvář světice. Zatímco u našich raných světců musíme vždy znovu poukazovat právě k legendám, abychom obohatili jejich jednostranný, jen historický obraz, zde musíme naopak obohatit obraz legendy, dobrat se ke skutečnosti, v níž Zdislava žila.

Jak již bylo řečeno výše, Pontan z Braitenberka načrtl ve svých dílech základní rysy Zdislavina života a jím namalovaný obraz byl vlastně jen v detailech pozměněn dalšími barokními autory. Také pozdější i zcela moderní zpracování vesměs navázala na jeho podání. Záchytných bodů měli barokní tvůrci Zdislavina životopisu málo. Zchátralost Zdislavina hrobu na konci 16. století²¹¹ dosvědčuje, že Zdislavina úcta značně sešla z mysli a nebylo ani tolik živé lidové tradice, aby se autoři mohli dopracovat autentického obrazu světice. Autoři legendy museli v podstatě Zdislavin život stvořit. Vytvořili ho pochopitelně podle legendistických předloh, vypůjčili si pravidelně opakovaná schémata, citlivěji nebo méně citlivě vybrali ze starších předloh motivy, přesněji nebo méně přesně domysleli hagiografické tendence.

Zatímco u našich světců raného křesťanství jsou životopisy svatých důležitým historickým pramenem, jsou legendy o Zdislavě z Lemberka opravdu jen snůškou uměleckých obrazů, které hodnotu pramene nemají. I naprostý laik si může dovolit legendu usvědčit z nevěrohodnosti. Dlouhodobý pobyt malého dítěte v přírodě třináctého století v našich podmínkách je z důvodů biologického přežití prostě vyloučen. Při zasvěcenější kritice se dozvíme, že tu jde o převzetí určitého motivu ze života sv. Kateřiny Sienské,²¹² jež souvisí s podobným motivem ze života sv. Rozálie, jejíž příběh se ovšem odvíjel v podmínkách Sicílie. Tento motiv je ovšem dosti důležitý, protože ukazuje souvislost Zdislavy z Lemberka s dominikánským řádem. Není jen tak úplnou náhodou, že pisatel legendy si pro předlohu sáhl k textu o nejvýznačnější dominikánské světici 14. století Kateřině Sienské, kanonizované roku 1461.²¹³

A přesto při pečlivější prohlídce Pontanových textů lze dospět k mínění, že v jednom momentu navazovali na starší zdislavskou tradici a že na sklonku 17. století šlo o

²¹¹ SUMMARIUM: op. cit., 121.

²¹² Prvek, který byl zanesen do života Zdislavy z Lemberka od Kateřiny Sienské je: „(...) která prý v sedmi letech učinila slib ustavičné čistoty (...), také sama se bičovala, (...) odchod sedmileté dívky do poustevny.“ Srov. KALISTA: op.cit., 1941, 47.

²¹³ Srov. RYMEŠ—SVATOŠ: op. cit., 1969, 15—17.

obnovu zdislavské památky, nikoliv o zavádění úplné novoty. Zmínkou o vzkříšení mrtvých a uzdravování nemocných všeho druhu se Pontanovo vyprávění řadí do téhož řetězu lidové tradice, na jehož počátku stál kronikář tak řečený Dalimil.

Tento posun od Dalimila k Pontanovi je pro nás velice zajímavý, neboť ve chvíli kdy nemáme téměř žádné záznamy dokladů středověké zdislavské úcty, po staletí trvající odmlce, je barokní posun spíše viditelný, než kdyby existovala jakási kontinuita pramenných dokladů dokumentujících toto dlouhé mezidobí.²¹⁴ Zdá se, že zdislavská památka v kraji přetrvala a nezapadla v úplný nezáměr. Musel tedy existovat její nositel, díky němuž překlenula dobu mezi dvěma vlnami rozkvětu, středověkem a barokem. Troufám si říct, že jejím nositelem byl prostý lid, žijící v Jablonném a okolí a na jejich zachované torzovité lidové tradici vznikla nová zdislavská legenda.

Pamětní kniha kláštera v Jablonném se k roku 1609 zmiňuje o čtyřiceti osmi tabulkách s vyobrazením života a skutků Zdislavy z Lemberka, které byly rozmístěny kolem jejího hrobu.²¹⁵ Tento první cyklus se bohužel nedochoval a ani není známo, jak a kdy zanikl, nicméně se stal předlohou pro nový cyklus obrázků. Ten je dnes považovaný za nejstarší dochované zobrazení legendy a v současné době je zavěšený v kostelní kryptě kolem Zdislavina hrobu.

Jedná se o soubor dvaceti čtyř olejomalb na měděných tabulkách o rozměrech 36x28 cm vzniklý kolem roku 1660. Zvláštností cyklu je, že každý obrázek zachycuje jako hlavní výjev nějaký zdislavský skutek či zázrak a jako vedlejší výjev je v pozadí namalována nějaká scéna ze života světice. Seznam vyobrazení, jak je uvádějí Akta beatifikačního procesu vydané v Římě roku 1907,²¹⁶ je následný:

1. *Nemocné dítě bylo uzdraveno – již sedmiletá Zdislava vyhledává samotu.*
2. *Chromá paní byla uzdravena – Zdislava jakýmsi sluhou přinucena vrátit se do hradu.*
3. *Chromá kněžna byla uzdravena – dříve než se manžel vrátí, Zdislava se bičuje.*
4. *Chromý kněz byl uzdraven – Zdislava bere pokrm z kláštera podávaný jí členem řádu dominikánů.*
5. *Muž morem stížený byl uzdraven – Zdislava přede a tká sluhům božím a chudým.*
6. *Nemocné dítě bylo uzdraveno – Zdislava učí svoji čeled' o utrpení Kristově.*
7. *Jiné nemocné dítě je uzdraveno – Zdislava ráda přijímá chudé a pomáhá almužnami.*

²¹⁴ Možnost, že by se nějaké dosud neznámé prameny mapující toto mezidobí objevily, je velice nepravděpodobná.

²¹⁵ BLAŽÍČEK—PREISS, op. cit., 23.

Pamětní knihou je míněn dnes bohužel neznámý pramen Liber consiliorum conventus S. Laurentii Martyris [...] inceptus anno 1685 dovedený k roku 1763 a po staletí uchovaný na jablonském děkanství. Pramen naposledy v roce cituje výše uvedený odkaz z roku 1948. ZAHRADNÍK—VLČEK: op.cit., SHP 2004, 3.

²¹⁶ SUMMARIUM: op. cit., 145—147.

8. *Kněz uzdraven z nemoci očí – Zdislava chudým myje nohy a líbá rány.*
9. *Pomatený kněz byl uzdraven – Zdislava nosila žíněnou košili, dokud ji to nebylo manželem zakázáno.*
10. *Jakási žena byla uzdravena z těžké nemoci – Zdislava klečívá na oblázcích před Ukřižovaným.*
11. *Dívka od zimnice uzdravena – Zdislava při modlitbě přicházela do vytržení.*
12. *Jiná žena byla uzdravena z malomocenství – Zdislava modlívala se klečíc se zkříženýma rukama.*
13. *Mrtvé dítě, doporučené bl. Zdislavě, ožilo – při modlitbě zářil obličej Zdislavin jako měsíc a průvodkyně to vidouc, byla jata zbožností.*
14. *Slepá dívka nabyla zraku – Zdislava ošetřovala zajatce a občerstvovala je pokrmem.*
15. *Jiná slepá paní nabyla zraku – Zdislava dávala si do lůžka kopřivy a trny.*
16. *Slepý muž nabyl zraku – Zdislava si přála, aby ji společnice bičovala trny.*
17. *Jiný nemocný muž byl uzdraven – za noci nosívala Zdislava kameny na stavbu kostela a konventu.*
18. *Nemocný kněz byl uzdraven – s radostí přijímala Zdislava otce dominikány, aby jí vypravovali o umučení Páně.*
19. *Zemřelá dívka ožila – Zdislava vstávala v noci od manžela k modlitbě.*
20. *Jakési nemocné dítě bylo uzdraveno – Zdislava vstoupila do řádu sv. Dominika (a přijala se svolením manželovým řádové roucho).*
21. *Člověk hadem uštknutý byl uzdraven – v kostele otců dominikánů v Jablonném dala si Zdislava zřídit hrobku a ji posvětit.*
22. *Zdislava se zjevuje četrným nemocným – umírá a je oplakávána manželem a sestrami.*
23. *Kdosi byl uzdraven po požití země z hrobu bl. Zdislavy – po její smrti manžel mnoho jí želí, převor jej utěšuje.*
24. *Stižený vředy uzdraven – zarmoucenému manželovi se Zdislava zjevila v červené říze, jejíž část dala mu pro útěchu.*

Cyklus obrázků nechal kolem roku 1660 vytvořit Jindřich Henckel, hejtman jablonského panství, za své zachránění od utonutí v řece Jizeře. Ten, když jako kapitán českého pluku v roce 1631 utíkal před saským vojskem a spadl do řeky, slíbil, že za své zachránění a na přímluvu blahoslavené Zdislavy z vděčnosti nechá opravit její hrob.²¹⁷ Oprava hrobu patrně spočívala v tom, že hejtman Jindřich Henckel nechal přenést staré vyobrazení života a zázraků Zdislavy z Lemberka na nové měděné tabulky, a to právě

²¹⁷ Srov. NĚMEC: op. cit., 1988, 39.

tímto dvojdílným způsobem.²¹⁸ Autor tohoto cyklu není znám, malby však nesou naivní rysy spíše řemeslného provedení a dá se proto usuzovat na malíře místního okruhu. Možná i na uměleckou dílnu, vzhledem k podkladovému měděnému materiálu, který vyžadoval specializované zpracování.

Podíváme-li se blíže na jednotlivé motivy zachycené na zdislavském cyklu olejomalb na mědi, zjistíme, že v rovině hlavních výjevů zůstávají, nám již známé, středověké zázraky a skutky uzdravení. Dvakrát se jedná o vzkříšení z mrtvých, třikrát o uzdravení chromých, čtyřikrát o nemocné zrakem, po jednom případě o pomateného, morem postiženého, hadem uštknutého, malomocného, vředy stíženého a v deseti případech o jinak nemocné, dospělé i děti. Náměty jako by byly pozdní ilustrací k Dalimilovu vzrušenému líčení o divotvorné moci „ženy svatého života.“ Zatímco vedlejších výjevy z měděného cyklu jsou věnovány životu Zdislavy z Lemberka a odpovídají spíše duchu nově vzniklé barokní legendy. Dvakrát se jedná o poustevničení a péči o chudé a čeled', čtrnáctkrát o askezi a extázi, čtyřikrát o vztah k bratřím kazatelům, dvakrát o přípravu k smrti a vlastní smrt a poslední dva motivy ukazují posmrtnou oslavu.

Význam výše rozebíraného měděného cyklu je pro zdislavskou ikonografii zásadní, neboť jeho výjevy jsou následně reprodukovány na několika dalších obrazech z druhé poloviny 17. století, které můžeme zařadit do typového souboru „Auxiliatrix.“ Zároveň jsou tyto obrazy dokladem časté provázanosti světeckých kultů s populárním kultem mariánským.²¹⁹

V prvním případě se jedná o velký obraz, olejomalby na plátně v černém dřevěném rámu, který je dnes vystavený v bývalém refektáři dominikánského kláštera v Jablonném v Podještědí. Na obraze jsou zachyceny všechny výše zmíněné výjevy z měděného cyklu, které jsou navíc nově obohaceny větším ústředním motivem, na kterém klečí blahoslavená Zdislava v rouchu třetího řádu sv. Dominika, bosá, se zkříženými nohama a vzhlíží k Panně Marii, která k ní levicí ukazuje. Proti ní stojí v nebesích vzkříšený Ježíš Kristus s křížem a uprostřed nad nimi holubice, jako Duch svatý s Bohem Otcem.

Tento nový ústřední motiv byl ve zjednodušeném provedení, ve druhém případě namalován na menší obraz, olejomalby na dřevě, který je dnes umístěn v soukromé kapli bratří dominikánů v Jablonném v Podještědí. Obraz z druhé poloviny 17. století byl

²¹⁸ Srov. BLAŽÍČEK—PREISS: op.cit., 23. Barokní životopisy sv. Václava (1643) a sv. Vojtěcha (1648) byly zobrazovány podobným dvojitým způsobem.

²¹⁹ V českých zemích se mimo jiné ikonografií sakrálních prostor a kultů svatých zabývala synoda Zbyňka Berky z Dubé roku 1605 v kapitolách „*De Sacris Imaginibus*“ a „*De Ecclesiarum cultu*,“ která nařizuje důstojné a zbožné zobrazení Panny Marie, příslušného svatého patrona a dalšího světce ve farnosti mimořádně uctívaného, přičemž se odvolává na Tridentický koncil.

Srov.ROYT, Jan: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, Praha: Univerzita Karlova, 1999, 17.

původně umístěn v kapli Nejsvětější Trojice u zámku Lemberk, ale zámecké inventáře do konce 19. století o něm mlčí.²²⁰ Výjev na obraze představuje klečící bosou Zdislavu oděnou do dominikánského roucha, před kterou klečí a prosí o pomoc skupinka chudých a nemocných. Zdislava se o pomoc obrací k Panně Marii, ta na Ježíše Krista, ten na Boha Otce a nad všemi se uprostřed vznáší holubice, jako Duch svatý. Malba je doplněna latinskými nápisy: „*Monstra Te esse Matrem, Monstra Te esse Filium, Monstra Te esse Patrem.*“

Dalším případem z druhé poloviny 17. století, reprodukující výjev z měděného cyklu je malý obrázek, olejomalby na plátně v dřevěném mořeném rámečku, původně zavěšený v tzv. Zdislavině světničce. Bohužel pro naše bádání, je spojitost obrázku se světničkou v písemných pramenech prokazatelná až po roce 1945.²²¹ A snad proto se obrázek v současné době nachází v jiné zámecké místnosti, která je však také součástí prohlídkového okruhu. Výjev na obrázku představuje větší ústřední motiv, na kterém Zdislava rozděljuje pečivo chudým, nemocným a vdovám na pozadí menších pěti výjevů ze Zdislavina života.

Na konci 17. století se ve výtvarné umění začal objevovat zcela nový motiv zobrazující Zdislavu z Lemberka. Dosud klečící žebráci, nemocní, vdovy a děti prosící o almužnu, byli zaměněni za model „středověkého“ kostela. První taková vyobrazení dokládá obraz, olejomalba z roku 1695, dnes uložený v dominikánském klášteře v Olomouci. Na obraze nazvaném „Štěpnice dominikánská“ je společně s ostatními „svatými“ dominikánskými bratry a sestrami vyobrazena i blahoslavená Zdislava. Ta je spodobněna na obraze v levém dolním rohu, v rouchu dominikánského řádu držící v ruce model kostela. U ní stojí andílek se svítkem s nápisem: „*Ecce auxiliatrix afflictorum, salus infirmorum, orbis miraculum venerabilis Mater Zdislava...*“²²² Podobný obraz se tehdy také nacházel v olomouckém klášteře dominikánek, později voršilek.²²³

²²⁰ Srov. PINKAVA: op. cit., 11. Jeho místopisné konstatování dokládá pohlednice interiéru kaple vydaná kolem roku 1908 Ateliérem Alfréd Hackel– Deutsch Gabel. Pohlednice se nachází v soukromé sbírce Renaty Černé z Jablonného v Podještědí.

Dochované nejstarší leberské inventáře z konce 18. století (1793,1799), ale i ty mladší, o tomto obraze mlčí. Jmenovitě uvádějí pouze: „*jeden oltář, čtyři obrazy svatých evangelistů a jeden obraz sv. Barbory.*“ Buď byl obraz do kaple dodán později, nebo tím, že šlo o obraz oltářní, nebyl zvlášť zmiňován.

SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Velkostatek Lemberk, karton 731, inv. č. 1800.

²²¹ BLAŽÍČEK–PREISS: op.cit., 25.

²²² Český překlad celého nápisu: „*Hle pomocnice sklíčených, uzdravení nemocných, světa div vznešená matka Zdislava, pohřbena po přesvatém životě v berkovském chrámu sv. Vavřince bratří Kazatelů české provincie. V životě i po smrti proslavena zázraky. Jako patronku svého národa vyzývají tě věřící, která v Jablonném odpočíváš.*“ Obraz zvaný také „Rosa mystica“ je uložen v chóru dominikánského kláštera v Olomouci.

²²³ BLAŽÍČEK–PREISS: op.cit., 26.

Vyobrazení Zdislavy z Lemberka s modelem kostela se následně uplatnilo i v sochařském umění. K nejznámějšímu vyobrazení patří sousoší od Franze Binnerta asi z roku 1711 umístěné na průčelí barokního chrámu sv. Vavřince v Jablonném.²²⁴ Socha Zdislavy drží v ruce model kostela a zároveň obdarovává klečícího žebráka u svých nohou. Sochař Franz Binnert tak poprvé použil oba dosud známé ikonografické motivy.

Neméně zajímavá je také socha pocházející z druhé poloviny 18. století, která původně stála u Pilského rybníka v Jablonném v Podještědí při silnici u berkovského zámku Nový Falkenburk. Ač nepřináší v pojetí žádné nové rysy, stála na starším podstavci se znakem Berků z Dubé, pocházejícího ze 17. století. Zdá se, že socha Zdislavy z Lemberka v 18. století vystřídala nějakou sochu starší, která tam stála společně se sv. Janem Nepomuckým.²²⁵ To, že se mohlo jednat o sochu Zdislavy by bylo bez absence písemných dokladů jen pouhou spekulací.

Z dosud uvedeného ikonografického přehledu Zdislavy z Lemberka vyplývá, že k model kostela, almužny a žebráka začal patřit i znak Berků z Dubé. V hojné míře ho nalezneme na barokních rytinách z přelomu 17. až 18. století, které jsou dnes v kopiích archivovány na zámku Lemberk. Přestože jsou rytiny poměrně samostatným druhem zdislavských zobrazení, vnesli rytci do svého díla jeden nový rys. Doposud byla Zdislava z Lemberka zobrazována jako starší žena, rytci ji pojali nově, jako ženu mladistvou, čímž se přiblížili skutečnosti.²²⁶

K umělecky nejhodnotnějším patří rytiny z první čtvrtiny 18. století od Bohumíra Bernarda Götze a Josefa Šebestiána Klaubera, které jsou dnes ve fotokopiích archivovány také na zámku Lemberk. K nejmámenějším rytinám asi patří ta z roku 1725, která barvitě vyobrazuje, jak Zdislava oblečená v dominikánském rouchu s paprskovitou svatozáří nad hlavou obdarovává šest žebráků. Prvním z nich s holí a stigmaty na rukách je sám Ježíš Kristus. Tomu podává Zdislava peníz z pokladnice, kterou drží v levé ruce. Z nebe padá proud paprsků a nad nimi se vznášá osm andělů, držící znak Berků z Dubé. Model kostela nemá Zdislava tentokrát v ruce, ale u nohou a také už se nejedná o „středověký kostel“ nýbrž o nově vystavený kostel barokní.²²⁷

Z uvedeného vyplývá, že nejstarší dochované ikonografické zobrazení Zdislavy z Lemberka vychází z cyklu votivních olejomalb na mědi z druhé poloviny 17. století,

²²⁴ Dnešní oficiální název jablonského chrámu zní: Bazilika minor sv. Vavřince a sv. Zdislavy.

²²⁵ Srov. BLAŽÍČEK—PREISS: op.cit., 27. Dnes jsou obě sochy nově umístěny na Dominikánském náměstí před Bazilikou minor sv. Vavřince a sv. Zdislavy.

²²⁶ Tamtéž: op. cit., 27.

²²⁷ Srov. BLAŽÍČEK—PREISS: op.cit., 27. Poprvé se tato rytina objevila v díle P. Reginalda Brauna „*Schutz und gnadenvolles Heilighum der löblichen Gränitz Stadt Jahbel, Wunderlich-Seeliger Lebens Wandel und Kostbaren Todt der Seeligen Zdislavae*“ vydané ovšem anonymně roku 1725.

kteřé byly rozmístěny kolem Zdislavina hrobu v Jablonném. Akcentují především její roli charitativní a léčitelskou. Záhy se do řady atributů připojil model kostela, znak Berků z Dubé a v neposlední řadě model nově vystaveného chrámu. Každopádně se všechna vyobrazení inspirovala zdislavskou legendou sepsanou Jiřím Bartholdem Pontanem z Braitenberka, ke kterému se nyní vrátíme.

Pontanovo literární sepsání o životě Zdislavy z Lemberka, třebaže jako celková historická práce byla podrobována kritice, se stalo pramenem, z něhož neúnavně čerpala barokní literatura hagiografická.

V 17. století nejsou ještě Zdislavě z Lemberka věnována samostatná literární díla, proto se, s krátkými statěmi o ní setkáváme jen v knihách širšího zaměření. Například se jedná o spis „*Miraeus*“, Auberta Lemira, vydaný roku 1621 po Bílé hoře v Lyoně, dále je to přívazek „*Postily*“, vydaný Jakubem Vůjkou z Vejcovce u Pavla Sessia v Praze roku 1629, obsahující „*Životy svatých patronů českých*.“ Dále je to kniha „*Dvanáctero řádů rytířů Božích*“, vydaná roku 1630 u J. Z. Fialy Budínského, nejstarší život sv. Jana Nepomuského „*Fama posthuma*“ z roku 1641, „*Koruna Páně*“ z roku 1643, zmínka v latinské básnické sbírce „*Vavříny slávy z ctností sv. patronů království Českého*“ z roku 1652 nebo Tannerův latinský překlad Alberta Chanovského „*Vestigium Bohemiae piaae*“ ze kterého níže citujeme:

„Ctihodného otce ALBERTA CHANOVSKÉHO z Tovaryšstva JEŽÍŠOVA BĀDÁNÍ o zbožných Čechách čili: NĚKTERÉ PAMĚTIHODNÉ VĚCI, které v Čechách, především v kraji Prácheňském a Plzeňském, buď že byly lidmi zbožně vykonány vůči Bohu, nebo od Boha zvláštní příznaní lidem, anebo se také jako trest přihodily. Poznámky objasněné a rozmnožené od P. JANA TANNERA, téhož Tovaryšstva kněze a posvátné teologie doktora. Poprvé v Kolíně [nad Rýnem] roku 1659. Nyní pak znovu vydáno ve Staré Praze ve Velké koleji Karolina tiskem Jiřího Labauna 1689.

*Blažená Zdislava, rodem Berkovna, sedmiletá utekla do poustevny,
aby se věnovala jen Bohu, kde vedla nejpřísnější život v žízni,
postu, ležením na (holé) zemi, a poklekáním na ostré kameny,
až prolévala krev.*

*Přinucena vdát se za tvrdého manžela, sama nejlaskavější, Čeňka z Vartenberka,
(jak ze starých dokladů mohl zjistit) muže v oné době mocného.
V manželství (byla) matkou chudých, pro které potřebné (věci) vlastní rukou (nebát se),
umývala jim nohy, a jejich vředy olizováním zázračně uzdravovala.*

*Nakonec s dovolením svého velmi přísného manžela vstoupila do řehole kazatelů,
a byla velmi horlivá v poslušnosti: vlastníma rukama nosila kameny na stavbu kláštera,
na který sama poskytla výdaje, a podstupovala i jiné tvrdé práce.
Když předvzděla (svou) smrt, připravila si náhrobek v Jablonném,
kde po zesnutí zazářila zázraky, a truchlícímu manželovi se zjevila v červeném šatu,
z něhož kousek u něho pro útěchu zanechala jako nebeský dar.
V Jablonném je uctívána. Žila kolem roku Páně 1240.*²²⁸

Citovaná ukázka jen dosvědčuje součinnost s Pontanovou sepsanou legendou, kterou si autor tu méně, tu více sugestivně upravil. Navíc zde došlo ke zveličení rozdílu mezi tvrdým manželem, jehož spis chybně nazývá Čňkem z Vartenberka²²⁹ a nejlaskavější umírající manželkou Zdislavou. I když jak se ukáže v dalším citovaném spise, i baroko našlo pochopení pro velikost jablonské paní jako věrné manželky.

Ale ještě před rokem 1667 v Aschaffenburgu Zdislavě z Lemberka věnoval svou stať v díle „*Paradisus concionatorum*“ Rafael Dalaminetze. V další práci Dominika Marchese „*Sacro Diario Domenicano*,“ vydané v Neapoli roku 1668 a francouzské anonymní práci „*La manière de se donner à Dieu*“ se o Zdislavě píše jako o příkladné dominikánské „*terciářce*.“ Ve dvou posledních dominikánských spisech je zvláště patrné, jak trvale zakotvuje péče o zdislavský kult v řadě kazatelů.

Z roku 1670 pochází spis P. Jiřího Gruberia „*Sacri pulveres R. Bohemiae*“ a v neposlední řadě dílo „*Miscellanea historica regni Bohemiae*“ z roku 1682 od našeho nejznámějšího hagiografa P. Bohuslava Balbína, který se několikrát k postavě Zdislavy z Lemberka vrátil.

Ve svých „*Miscellanea – Rozmanitostech*“ zařadil do 4. knihy I. dekády věnované zemským světcům také pasáž o bl. Zdislavě z řádu kazatelů. Již ve 3. knize téhož oddílu poznamenává, že: „(...) městečko Jablonné je proslavené svatým tělem blahoslavené Zdislavy, dávné majitelky toho místa (...)“²³⁰ Ve svém díle „*Bohemia Sancta*“ se ke svěťici vyznal těmito slovy:

²²⁸ CHANOVSKÝ, Albert, SJ: *Vestigium Bohemiae Piaae, Caput III, Vetero Pragae 1689 p. 74–75. [NK ORST 51 F 38, VKOL 35182].* Latinský text je součástí přílohy – příloha č.4.

Překlad z latiny: P. Radim Jáchym, OFM. Archivováno na SZ Lemberk.

²²⁹ Chybné uvedení jména manžela Zdislavy z Lemberka jen dosvědčuje, jak malá byla povědomost a nezájem o skutečné historické osobnosti a události.

²³⁰ BALBÍN, Bohuslav: *Krásy a bohatství české země* (ed. Z. Tichá–H. Businská). Praha: Panorama, 1986, 240.

„§. LIII. BLAŽENÁ ZDISLAVA BERKOVNA Z ŘÁDU KAZATELŮ

Starobylý a velmi slavný kmen rodu Berků vydal mnoho mužů a paní významných svatostí i jinými dary; mezi nimi (byla) ne poslední blažená Zdislava, která se souhlasem manžela vstoupila do posvátného kláštera v Jablonném,

*vedla nejsvětější život, a aby vynikla pokorou ducha,
stála na nejnižším stupni služebných sester až do smrti.*

Zmiňuje se o této blažené paní Pontanus, Chanovský, Grugerus.

*Svaté tělo blažené Zdislavy spočívá v Jablonném v kostele Bratří Kazatelů
(v kterémžto klášteře panen kdysi přebývala);*

*kolem náhrobku Zdislavy je vidět namalované nesčetné zázraky,
které se v starých dobách udály, a než by časem upadly v zapomnění,
bylo by vhodné popsat, a potom zbožným dobrodiním oživit novými barvami.*

*Před nemnoha léty jsem náhrobek této Blažené uctil políbením,
a pocítil jsem, že se ve mně rozlévá zvláštní sladkost zbožnosti.*

*Rukopisné knihy, kde toto bylo sepsáno a na které jsem šťastně nedávno přišel,
uvádějí: že bl. Zdislava (jako) sedmiletá dívenka na volání boha utekla do jakési samoty
daleko od rodiny, že vedla velmi přísný život, a svou nevinnost trýznila zíněným šatem,
posty, velmi tvrdým ložem (a) jinými nuznými způsoby,*

*že tak tvrdošijně kameny a skály při modlitbě koleny tiskla, až velmi často skála se
zakrvavěla. Avšak už dospívající na příkaz rodičů (na) nichž po bohu a nebešťanech, jedině
lpěla, přinucena se vdala; za tvrdého manžela, vždy však poslouchala na jeho slovo;
získala právem jméno matky chudých, stále se věnovala zašívání či novému zhotovování
nebo úpravě jejich prádla a oděvů, umývala jim nohy, vředy líbáním a
olizováním*

*(což je u tak jemné paní obdivuhodné!) častěji zázrakem uzdravovala; nakonec se
svolením manžela, kterého nejmilejšími prosbami pohnula a k sobě připoutala, (mezi)
Panny žijící (podle) Řádu Kazatelů (od) sv. Dominika založeného vstoupila, všechny druhé
ostatními ctnostmi překonala, hlavně však poslušností a pokorou v zachování,
Klášter Panen z daru zbudovala, kameny k stavbě vlastníma rukama buď přinášela,
nebo přivalovala, brala na sebe všechny povinnosti služebných.*

*Když pak byla od boha napomenuta o nastávajícím čase smrti, zvolila si za svůj
hrob kostel v Jablonném, a po smrti zazářila velmi četnými zázraky.*

*Pozůstalého manžela truchlicího a snad znepokojujícího se pro tvrdost vůči
nejlaskavější a nejnevinnější manželce, potěšila ve viditelné podobě, a ukázala nebeský
purpur, který pro zásluhy smrtelného života dostala od nebeského Snoubence, a přikázala*

mu, aby netruchlil; kromě toho na znamení zapomenutí všech křivd malý kousek onoho nebeského šatu a purpuru odtrhla, a tomuto Manželovi už radujícím se na památku a útěchu v rukou zanechala. Potud rukopisné knihy.²³¹

Bohuslav Balbín byl první, který roku 1688 sepsal o Zdislavě výše citované samostatné dílko „*De Beata Zdislava, Ordinis Praedicatorum ex familia Berkianum*,“²³² z kterého nelze ještě čerpat skutečné historické poznatky o životě Zdislavy z Lemberka. Přes počáteční snahu je v druhé polovině textu opět zřejmá barokní záliba stavět vše do protikladu, zejména vztah mezi mužem a ženou, tělem a duší. Balbín tak kontinuálně navázal na celou řadu hagiografických pojednání, o kterých se sám zmiňuje a kterým dal vzniknout Pontan z Braitenberka.

Z počátku 18. století pocházejí dvě anonymní práce, které se pohybují mezi hagiografickým a historickým podáním a jsou věnovány výhradně životu Zdislavy z Lemberka. Jsou to „*Böhmisches Kleynod*...“²³³ vydaná roku 1709 v Praze u Vojtěcha J. Koniáše a „*Böhmische Ehren-Blühe*...“²³⁴ z roku 1716. Dále vyšla známá práce P. Reginalda Brauna, vydaná ovšem anonymně roku 1725 v Kolíně nad Rýnem pod názvem „*Schutz und gnadenvolles Heilighum der löblichen Gränitz Stadt Jahbel, Wunderlich-Seeliger Lebens Wandel und Kostbaren Todt der Seeligen Zdislavae*.“

Již v první z těchto publikací jsou otištěny „*Malé hodinky ke cti bl. Zdislavy*,“ jejíž antifony utvořeny z Písma svatého, ukazují, že i někteří barokní autoři dobře pochopili význam Zdislavy jako vzoru křesťanské ženy a manželky: „*Ženu statečnou kdo nalezne? Z daleka a z posledních končin jest cena její. Důvěřuje se v ni srdce muže jejího, a nemá nedostatku*.“²³⁵ Verše a modlitby malých hodinek pak byly v polovině 18. století inspirací k vytvoření „*Osmerkových dvojlistů s modlitbami*,“ z nichž jeden byl tištěn v Litoměřicích u Josefa Klaubera, druhý v Praze u Adama Hladkého a třetí zůstal anonymní.²³⁶

²³¹ BALBINO, Bohuslav, SJ: *Miscelanea historica regni Bohemiae, Decadis I. Liber IV. Hagiographicus, Bohemia Sancta, §LIII. Beata Zdislava Berkiana, Ordinis Praedicatorum, Pragae, 1682, p. 75. [VKOL II 630 133]. Latinský text je součástí přílohy – příloha č. 3.*

Překlad z latiny: P. Radim Jáchym, OFM. Archivováno na SZ Lemberk.

²³² Originál tohoto rukopisu se prý nachází v lochkovické knihovně v Roudnici nad Labem, ve svazku „Berkiana.“ NĚMEC: op.cit., 1988, 33.

²³³ „*Böhmisches Kleynod, das ist: Leben und Wunderwerk der Seeligen Zdislavae. Der driftem Regel des heiligen Vater Dominici, Prague 1709.*“ NĚMEC: op. cit., 1988, 34.

²³⁴ „*Böhmische Ehren-Blühe, das ist: Kurzer Inhalt des Legend der seeligen Zdislavae. Der driftem Regel des heiligen Vatters Dominici, Pratur 1716.*“ NĚMEC: op. cit., 1988, 34.

²³⁵ VRATNÝ, Bartoloměj, OP: op. cit., 1908, 100.

²³⁶ Osmerkové dvojlisty s modlitbami jsou v kopii uloženy v archivu SZ Lemberk.

K horlivým šířitelům kultu Zdislavy z Lemberka patřili na počátku 17. století majitelé panství Jablonné, Berkové z Dubé, a bratři dominikáni z kláštera sv. Vavřince. A skutečně již roku 1606 začal o Zdislavinu beatifikaci usilovat její domnělý příbuzný, pražský arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé, avšak jeho smrt v témže roce překazila tyto snahy. Bez dosažení jakéhokoli postupu byl učiněn další krok až o tři roky později, když z pověření pražské arcidiecéze se začala v Jablonném a okolí shromažďovat potřebná dokumentace.²³⁷ O průběhu a výsledcích její činnosti ale nejsme žádným pramenem zpraveni.²³⁸ Podobně je tomu i roku 1628, kdy arcibiskup pražský Arnošt Albrecht z Harrachu pověřil zvláštní komisi úkolem prozkoumat zázraky na Zdislavinu přímluvu v Jablonném a okolí, ale opět o průběhu činnosti klášterní kronika mlčí.²³⁹

Ke snahám o Zdislavino povýšení ze strany šlechtické rodiny Berků z Dubé se záhy přidali i jablonští dominikáni, byť se potýkali s nelehkou řádovou situací. Roku 1613 provedl holandský provinciál Vincence Sahier vizitaci všech konventů v českých zemích a podal o tom vizitační protokol do Říma, kde ze čtyřiceti mužských členů provincie jmenuje v Jablonném pouze dva bratry.²⁴⁰ Ve zprávě se dále zmiňuje o hrobu bl. Zdislavy, ohrazeném železným zábradlím, o kostele a klášteře do kterého zatéká a nevypadá prý ani jako klášter.²⁴¹ Roku 1628 vizitoval klášter v Jablonném provinciál P. Antonín Ribas a zapsal při té příležitosti do pamětní knihy kláštera poznámku o zakladatelce zdejšího konventu: „*Tento konvent založila Paní Zdislava, manželka nejjasnějšího Pána na Lemberku. Byla členkou Třetího našeho řádu. A je pochována v kostele tohoto konventu. Je uctívána jako blahoslavená a svatá. Skvěla se a skvěje se doposud zřejmými zázraky. S dovolením svého manžela založila tento Konvent.*“²⁴²

Pro nedostatek světského kléru byli dominikáni zapojeni jako misionáři do rekatolizačního procesu. Poté, co se roku 1624 stalo katolictví jediným povoleným náboženstvím, začali k tomu určení komisaři pracovat na vymýcení jiných konfesí v zemi. Jablonské panství v tomto ohledu spadalo do péče řádných delegátů pro Boleslavsko, kdežto sousední panství Lemberk patřící Albrechtu z Valdštejna připadlo zvlášť určené

²³⁷ NĚMEC: op.cit., 1988, 47–48.

²³⁸ Srov. VRATNÝ: op.cit. 41. Autor zde uvádí, že k žádné dokumentaci v roce 1606 nemohlo dojít, neboť protestantská vrchnost v Jablonném zapověděla výpovědi svědků. Teprve od roku 1610 bylo Jablonné v rukách katolíka Ladislava Berky z Dubé.

²³⁹ SUMMARIUM: op. cit., 151. Přestože bylo panství Jablonné v držení katolické větve Berků z Dubé mělo velké neshody s protestantskými měšťany. Je možné, že došlo ke stejné situaci jako v roce 1606, kdy protestantská přesila v Jablonném zapověděla výpovědi svědků.

²⁴⁰ Srov. ČERNUŠÁK–PROKOP–NĚMEC: op.cit., 105–106.

²⁴¹ Srov. ZAHRADNÍK–VLČEK: op.cit. SHP 2004, 2.

²⁴² Srov. SUMMARIUM: op. cit., 131–132, 134.

komisi.²⁴³ V únoru roku 1628 byl jmenován subdelegátem pro katolickou obnovu v Boleslavském kraji P. Václav Teubner, děkan ze Zákup, jehož komise nechala na náměstí v Jablonném spálit nežádoucí knihy zabavené měšťanům.²⁴⁴ Při této příležitosti v Jablonném zkoumal zázraky a živou úctu ke Zdislavě z Lemberka.²⁴⁵ Dalo by se očekávat, že za takových podmínek bude šířící se pověst svatosti Zdislavy z Lemberka cíleně využita k rekatolizaci kraje, nicméně se tak nestalo...

Během třicetileté války roku 1646 se novým provinciálem stal Tomas Sarria, který chtěl postupně navštívit všechny kláštery. Jelikož byla válka v plném proudu, nepodařilo se mu navštívit čtyři konventy, včetně Jablonného, přesto o tamějších poměrech podal tuto zprávu: „*U sv. Vavřince jsou tři členové, převor náleží k německé provincii a je současně farářem, aby měl z čeho žít. Klášter nemohl být vizitován pro blízkost saských hranic. Je vydán častým útokům nepřátel.*“²⁴⁶ Tomas Sarria také pojmenoval nejpalčivější potíže celé provincie, s nimiž je třeba se vypořádat: málo dobrých členů domácího původu, pobožené a chudé kláštery a kostely. Na prvním místě je dle něho nutné zabezpečit nově školený dorost domácího původu. Jím navrženou reformu uvedl do praxe následující provinciál, vážený člen antverpského kláštera Bohumír Marcqius, který v roce 1654 otevřel noviciát v Litoměřicích a zajistil tak přísun nových bratří kazatelů.²⁴⁷

Za třicetileté války bylo Jablonné i klášter dominikánů několikrát vypleněn, jak bylo uvedeno ve třetí kapitole této práce. Stavba kláštera se tak stala pro řeholníky téměř neobyvatelná. Ve druhé polovině 17. století proto bylo přistoupeno k nákladným opravám.²⁴⁸ Tehdy nahradil soubor 48 votivních tabulek u posvátného hrobu nový cyklus maleb na mědi, o němž bylo také pojednáno výše.

V roce 1666 začal nový převor jablonského kláštera P. Alexius Funk zaznamenávat zprávy o zázracích, které se v okolí dějí na přímluvu bl. Zdislavy. Mezi nimi je k roku 1669 zapsáno také zázračné uzdravení jednoho dominikánského otce. Jinou listinou je doloženo uzdravení jablonského občana Valentina Ježka, který nemohl chodit, ale po použití plátna a hlíny z hrobu blahoslavené se zcela uzdravil.²⁴⁹ V roce 1686 bylo přísežně

²⁴³ ČAŇOVÁ, Eliška: Rekatolizace severních Čech, in: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. (ed. Marie Vojtíšková), Praha: TEPS, 1980, 9–49. Také ČECHURA, Jaroslav: Selská rebelie roku 1680, Praha: Libri, 2001.

²⁴⁴ Tamtéž: op. cit., 21. Nebo srov. s kapitolou 3. Dějiny panství Jablonné a Lemberk.

²⁴⁵ Srov. SVATOŠ: op.cit., 1948, 125. Také MACEK: op.cit., 1995, 94–95.

²⁴⁶ ČERNUŠÁK–PROKOP–NĚMEC: op.cit., 108.

²⁴⁷ Tamtéž: op. cit., 109–110.

²⁴⁸ Srov. ZAHRADNÍK–VLČEK: op.cit., SHP 2004, 3.

²⁴⁹ NĚMEC: op.cit., 1988, 39.

potvrzeno od jablonského notáře třicet zázračných uzdravení na přímluvu Zdislavy z Lemberka, která se udála v pěti či šesti předchozích letech.²⁵⁰

Nedílnou součástí reprezentace rodu pánů z Dubé se Zdislava z Lemberka stala až na přelomu 17. a 18. století, v době, kdy byl majitelem panství František Antonín Berka z Dubé. Tento významný šlechtic působil jako císařský vyslanec ve Španělsku, Dánsku, Švédsku, Nizozemí a Benátkách a zároveň zastával funkci nejvyššího zemského maršálka. Svůj okázalý vzestup započal nezbytnou kavalírskou cestou a sňatkem s Marií Lodovicou de Montecuccoli.²⁵¹ Byl vzdělaným, ambiciózním aristokratem a velkým sběratelem umění, což dokládá vypracovaný seznam jeho uměleckých předmětů, určený k prodeji za účelem pokrytí Berkových značných dluhů.²⁵² Vysoké pohledávky byly také příčinou toho, že hrabě dlouho váhal nad objemnější investicí do stavby zcela nového kostela v Jablonném, které bylo centrem rodových držav.

Roku 1671 nechal převor P. Raymund Leberfinger vypracovat plán přestavby starých klášterních stavení na zděnou budovu, na což přispěl František Antonín Berka z Dubé sumou na tři tisíce florénů.²⁵³ O rok později začali dominikáni pomýšlet i na stavbu nového klášterního kostela, ke které také nechali zhotovit plán, ale ke stavbě tehdy ještě nedošlo.²⁵⁴ Klášter byl až do roku 1683 „z hlíny a dřeva“ a teprve od tohoto roku byla stavení kláštera postupně strhávána a obnovována důkladnější stavbou zděnou. Kámen, dřevo, vápno a další stavební materiál věnoval také baron Putz ze sousední Mimoně a hrabě Breda z nedalekého Lemberka. Roku 1696 byl klášter v hrubé stavbě postaven a v následujících dvou letech zcela dokončen.²⁵⁵ Teprve v této době si nechal František Berka z Dubé zaslat plány půdorysu kláštera, kostela a okolních parcel s vyznačením, kterým směrem se má novostavba rozšířit. Převor mu je opatřil s poznámkou, že: „(...) chce-li pěknější dáti navrhnutí, aby to jen po své libosti učiniti ráčil (...),“²⁵⁶ a hrabě skutečně „ráčil.“ Stalo se tak roku 1698, kdy již bylo asi zjevné, že s jeho smrtí zmizí Berkové z Dubé z dějinného jeviště. Ujal se stavby a rozhodl se místo skromného venkovského kostela vystavět velkolepý památník rodu. Návrh nového kostela vypracoval původem italský architekt Jan Lucas Hildebrandt z Vídně a roku 1699 byl slavnostně položen základní kámen. Ohlas takovéto štědrosti byl značný, neboť dřevěný model vypracovaný Hildebrandtem pochvaloval mezi jinými také sám císař, který si jej přál vidět

²⁵⁰ Tamtéž: op. cit., 40.

²⁵¹ ARTIS PICTORIAE AMATORES: Evropa v zrcadlech pražského barokního sběratelství, in: Katalog výstavy (ed. L. Slaviček), Praha: Národní galerie v Praze 1993, 115.

²⁵² Tamtéž: op. cit., 172.

²⁵³ Srov. PINKAVA: op.cit., 52.

²⁵⁴ Srov. ZÁHRADNÍK–VLČEK: op.cit., SHP 2004, 3.

²⁵⁵ Srov. Tamtéž: op.cit., 4.

²⁵⁶ BLAŽÍČEK–PREISS: op.cit., 8.

před odvozem do Jablonného roku 1700.²⁵⁷ Z výše uvedeného je zřejmé, že hrabě Berka z Dubé do stavby kláštera nezasahoval, více méně ani finančně, zato stavba klášterního kostela byla hlavně jeho dílem. Z dochovaných pramenů se nedá vysledovat, zda v jeho prvotním počínu hrála roli i památka Zdislavy z Lemberka.

Při stavbě nového kostela došlo 19. dubna 1702 k nehodě ohrožující hrob Zdislavy z Lemberka a bylo třeba urychleně zabezpečit její ostatky. Podrobnou zprávu o tom v roce 1725 podal P. Reginald Braun ve své monografii: „*Šlechtic pan František Antonín Berka se rozhodl k větší Boží slávě zbourat kostel svatého Vavřince, který kdysi postavila blažená Zdislava. Byl už totiž skoro úplně zchátralý, částečně stářím, částečně vinou požárů. Učinil slib, že zbuduje Nejvyššímu nový, vzácný, skvělý a velkolepý kostel.*“ (...) *Pro tuto nádhernou stavbu bylo zapotřebí vykopat dvacet sedm loktů hluboké základy. A tu se stalo, že se 19. dubna 1702 z tohoto základu, který byl z pouhého pískovce, odtrhla zeď. Tím se mnoho těl zde pochovaných zřítilo do této hluboké jámy. Hrozilo nebezpečí, že také hrob blažené Zdislavy propadne této zkáze. Proto představení konventu požádali bez meškání pražského arcibiskupa a jeho konzistoř o dovolení, aby směli tělo blažené Zdislavy vyzvednout. Jakmile dovolení obdrželi, usnesli se vyzvednout a přenést tělo naší blažené Zdislavy co nejdřív. Byly vykonány všechny možné přípravy, aby obřad byl co nejslavnostnější. Byli pozváni kněží, a rovněž úředníci a vrchnosti jablonského panství, celý magistrát a městští konšelé. K církevním a občanským hodnostářům se přidalo nesmírné množství lidu. Dne 26. dubna asi o osmé hodině ráno se po svaté modlitbě začalo kopat, a pokračovalo se v práci až do desáté hodiny. V té chvíli se k nesmírné radosti objevil kamenný náhrobek v hloubi 1 ¾ lokte. Kostí blahoslavené ležely v něm na holé zemi. Protože pro nedostatek času nebylo po ruce všechno potřebné nářadí k vyzvednutí těla a ostatků naší blažené Zdislavy, byl hrob znovu přikryt a zůstali u něho na stráž tři řeholní kněží, pan hejtman a čtyři konšelé. O jedné hodině po poledni se odebral k hrobu průvod s vlajíci korouhvemi, za hlaholu všech zvonů a za zvuku bubnů a trub. Páni děkani byli oděni v pluviálech, ostatní kněží v rochetách a štolách. Doprovázelo je nevyzpytatelné množství lidu. Hrob byl s náležitou úctou otevřen a svaté kosti, odpočívající v zemi víc než čtyři sta let od prvního pohřbení, byly vyzvednuty a uloženy do nové schránky. Schránka byla pak položena na nosítka a čtyři kněží ji nesli v průvodu přes náměstí za doprovodu velkého zástupu lidí, za nepřetržitého vyzvánění zvonů, za zvuku bubnů a trub, s převelikým jásotem, s útěchou a radostí. Byla odnesena do konventu řádu Kazatelů u sv. Vavřince a umístěna na hlavním oltáři kostela. Nato začal ctihodný děkan *Te Deum laudamus*. Pak bylo tělo blažené Zdislavy přeneseno do*

²⁵⁷ Srov. ZAHRADNÍK–VLČEK: op.cit., SHP 2004, 6.

*připravené malé kaple v ambitu tohoto konventu vedle oltáře svatého Otce Dominika. V přítomnosti magistrátu byla schránka pečlivě zapečetěna městskou pečeti.*²⁵⁸

Zde odpočívaly pozůstatky paní Zdislavy až do roku 1731, kdy byly opět vloženy do znovu sestavené původní hrobky. Zároveň byl prostor krypty propojen s hlavní lodí nového chrámu „oknem ve stropě.“ Tento otvor byl zajištěn dne 19. září 1732 železnou mříží, kterou nechal zhotovit želivský premonstrátský opat Daniel Schindler. Zároveň byla do Říma odeslána petice za Zdislavino svatořečení.²⁵⁹

Je zřejmé, že událost byla opravdu velkou slávou pro celý kraj, na níž se úspěšně podílel klérus řádový i světský, měšťanstvo i vrchnost a lid z okolního venkova. Zároveň exhumace Zdislaviných ostatků ukazuje, že hrob skutečně nebyl v minulosti ničím a nikým porušen. A při projevené radosti, když se objevil kamenný náhrobek, je patrné, že šlo o původní hrob Zdislavy z Lemberka., který byl po celou dobu chován v jisté úctě.

Během stavby kostela zemřel jeho velký donátor František Antonín Berka z Dubé, stalo se tak 24. dubna 1706 ve Vídni. Ve své závěti nařídil, aby byl pohřben v jablonském dominikánském kostele, a svého dědice hraběte Nostitze pověřil dostavěním kostela.²⁶⁰ Bohužel opomněl včas změnit závěť stejně velkodušně, jako přehodnotil projekt klášterního kostela. Jeho dědic zřejmě nehodlal v nákladné stavebním podniku pokračovat, přinejmenším ne tak intenzivně jako jeho předchůdce, záhy uvolnil stavebního inženýra, propustil stavitele i kameníka. Klášterní kronikář o novém majiteli zaznamenal: „*Mnoho jsme od něho doufali pro dobro konventu, ale naděje zklamala, neboť nic významnějšího se za něho neudálo v novém kostele.*“²⁶¹

Teprve jeho nástupkyně Františka Rozálie Kinská, rozená Berková, vzdálená příbuzná Františka Antonína Berky, stavební práce kolem roku 1708 obnovila. Stavba byla tehdy již natolik pokročilá, že se roku 1713 připravovalo slavnostní svěcení, k němuž byly v Kremnici raženy dvě pamětní medaile dle návrhu dvorního modeléra Daniela Warou s námětem sv. Vavřince se sv. Zdislavy a nového chrámu a s námětem hraběnky Kinské a nového chrámu. K obřadu nakonec nedošlo a tak byl alespoň posvěcen základní kámen k hlavnímu oltáři. V lednu 1714 hraběnka Kinská náhle zemřela a celá situace se znovu opakovala. Dědic panství Václav Albert z Vrbna sice stavbu nezastavil, ale výrazně

²⁵⁸ ANONYM [BRAUN, Reginald]: Schutz und gnadenvolles Heilighthum der löblichen Gränitz Stadt Jahbel, Wunderlich-Seeliger Lebens Wandel und Kostbaren Todt der Seeligen Zdislavae, Colloniae 1725, 76–85. Český překlad převzat z Mše a liturgie hodin k památce blahoslavené Zdislavy 30. května – pro českou provincii kazatelského řádu – schváleno kongregací pro bohoslužby, 1980, 6–7.

²⁵⁹ SUMMARIUM: op. cit., 136.

²⁶⁰ Srov. ZÁHRADNÍK–VLČEK: op.cit., SHP 2004, 7.

²⁶¹ Tamtéž: op.cit., 8.

zpomalil její stavební tempo. Dne 4. srpna 1729 byl konečně kostel, jen částečně vybavený mobiliářem, neokázale a skromně vysvěcen.

V následujících letech se pomalu, ale nepřetržitě pokračovalo na výzdobě interiéru kostela a dostavbě dominikánského kláštera. K tomu období převor kláštera poznamenává: „*V těch letech v Jablonném a v okolí chudoba je největší (...) dluhy kláštera sahají k tisíci zlatých, koně skoro všichni třínozí jsou, sýpka se brzy zřítí, také chlév jest pádu blízký, štola farnosti stále se zmenšuje, dobrotivá přízeň panstva k duchovním zmírání (...).*“²⁶² Ani veškeré komplikace ale nemohly zastínit fakt, že kostel sv. Vavřince patří a patří i dnes k nejcennějším barokním stavbám na severu země a opravdu zajistil rodu Berku z Dubé a jeho poslednímu mužskému potomku Františku Antonínovi věčnou slávu, kterou stále ještě umocňuje spojitost jeho jména se jménem svaté Zdislavy z Lemberka.²⁶³ Cílem snah o stylizaci a dokreslení žádoucího obrazu rodu i samého hraběte Berky z Dubé samozřejmě bylo, aby tento pečlivě sestavený obraz přešel do obecnějšího povědomí. Že se tomu opravdu tak stalo, nás přesvědčila výše uvedená ikonografie i jednotlivé názvy literárních děl o Zdislavě z Lemberka.

Na závěr můžeme shrnout, že Berkové z Dubé se sice od konce 16. století trvale prohlašovali za potomky Zdislavy z Lemberka, ale teprve až na konci 17. století se tato cesta reprezentace rodu odrazila v uměleckých objednávkách. Nejvýznamnějším takovým počinem byla stavba nového kostel sv. Vavřince navržená Janem Lucasem Hildebrandtem. Takto nákladná oslava světice byla pro hraběte Berku z Dubé zajisté více investicí do vlastní reprezentace a vlastního zvěčnění, než projevem náboženské horlivosti. Rozkvět zdislavského kultu sám o sobě nebyl Berkům z Dubé nezištným kýženým cílem, nýbrž prostředkem – čím známější pověst svatosti Zdislavy z Lemberka, tím větší sláva vymírajícího rodu.

Z výše nastíněného vyplývá, že i přes všechny útrapy, které dominikánský klášter v Jablonném postihly, zajišťovali jablonští řeholníci kontinuální linii trvání kultu Zdislavy z Lemberka a v příhodných podmínkách iniciovali jeho rozkvět, neboť pouze sami na něj nestačili. Dominikáni se tak ukázali jako skuteční strážci posvátného hrobu a Zdislavina kultu.

Přestavba kostela, otevření zdislavského hrobu, přenesení ostatků světice a vše, co s tím souviselo, vzbudilo pochopitelně větší zájem mezi věřícími lidmi. Ti začali více přicházet do kostela se svými radostmi a zvláště bolestmi, a očekávali ulehčení Boží na

²⁶² BLAŽÍČEK—PREISS: op.cit., 13.

²⁶³ Františka Antonína Berku z Dubé a Františku Rozálii Kinskou připomínají v chrámu kromě erbu nad hlavním vstupem dvě busty osazené na portálech vedoucích na kůr. Busta hraběte byla vytvořena italským mistrem Berniniho školy během jeho pobytu v Benátkách. Busta hraběnky pochází od neznámého českého umělce, usuzuje se na Františka Binnerta.

přímluvu Zdislavy z Lemberka. O této rovině místní lidové zbožnosti v Jablonném a v okolí nás dobře informuje kniha P. Reginalda Brauna z roku 1725, kde autor v opise uvádí dlouhý výčet Zdislaviných zázraků ze 17. a začátku 18. století.²⁶⁴

Všechny dokazují velkou důvěrou a úctou k blahoslavené Zdislavě, připomínají jejich vděčnost a dávají představu o dění kolem posvátného hrobu. Tyto soupisy byly zcela spontánně pořizovány při dominikánském konventu, ale také z iniciativy městské rady. Zde je drobná ukázka zapsaných svědectví:

1. *„Pan Jiří Benedikt Rössler, úředník panství barona Putce v Mimoni obdržel od Boha na přímluvu naší bl. Zdislavy ve své nemoci účinnou pomoc i žádoucí uzdravení, jak vysvítá z jeho vlastního osvědčení, kteréž zní: Já Jiří Benedikt Rössler, toho času úředník na panství barona Putce v Mimoni, vyznávám tímto veřejně a před každým, že jsem r. 1703 tak veliké trháni v lopatkách a v kříži měl, že jsem mnohdykrát nevěděl, co si počítí. Konečně jsem se vnuknutím Božím pevně odhodlal, do Jablonného ke hrobu Blahoslavené Zdislavy putovati. Tento slib vykonal jsem dne 26. prosince 1703, putuje tam i se ženou pěšky. V Jablonném modlil jsem se k Bohu a k blahoslavené Panně Marii i přijal svátost pokání a nejsvětější svátost oltářní. Vykonav svou pobožnost vrátil jsem se opět pěšky domů, a hned jsem milostí Boží i přímluvou blahoslavené Zdislavy pocítil úlevu a nabyl předešlého zdraví. K lepšímu osvědčení prosil jsem zdejšího pana faráře, kterýž předobře o mé nemoci věděl, aby se mimo mne též vlastnoručně podepsal a pečeť svou přitlačil. Dáno v Mimoni dne 23. prosince 1705. Jiří Benedikt Rössler m.p. Že všecko tak jest, jak zde pan Jiří Benedikt Rössler udává, viděl jsem na své oči a stvrzuji podpisem svého jména a svou přitlačenou pečeti. Dáno na faře mimoňské dne 23. prosince 1705. P. Godefried Wielkind, farář v Mimoni, m.p.“*

2. *„(...) Roku 1708 dne 26. května obětovala počestná paní Alžběta Bergmanová, měšťanka a pekařka v Jablonném, u hrobu blahoslavené Zdislavy dvě stříbrné oči, připevněné na černé tabulce a to na znamení, že na přímluvu blahoslavené Zdislavy nabyla opět zdravých očí (...).“*

3. *„(...) Rozina Meisslová z Lemberku byla roku 1714 též silnou zimnicí napadena, jakmile však něco země ze hrobu naší blahoslavené Zdislavy s vodou požila, ucítila se hned uzdravenou (...).“*

²⁶⁴ ANONYM [BRAUN, Reginald]: Schutz und gnadenvolles Heiligthum der löblichen Gränitz Stadt Jahbel, Wunderlich-Seeliger Lebens Wandel und Kostbaren Todt der Seeligen Zdislavae, Colloniae 1725. 85–132.

4. „(...) Roku 1715 dal urozený pan říšský hrabě Václav Breda z vděčnosti, že dosáhl přímluvou a zásluhami blahoslavené Zdislavy uzdravení svých očí, u hrobu této světice dvě stříbrné oči připevniti (...).“

5. „(...) Roku 1716 dne 18. října obětovala poctivá a počestná paní Gürtová ke hrobu blahoslavené Zdislavy dvě stříbrné nohy, aby tím osvědčila svou vděčnost, že na přímluvu blahoslavené naší Zdislavy nabyla zdrav nohou svých (...).“

6. „(...) Roku 1719 dne 21. ledna obětovala urozená paní hraběnka Antonie Pachtová, rozená baronka Schneiderová, voskovou svíci sedmiliberní ke hrobu blahoslavené Zdislavy na poděkování a plníc svůj slib, že totiž měla šťastný porod a že přímluvou naší světice její mladší syn hrabě Arnošt Karel od nemoci osvobozen byl (...).“

7. „(...) Počestná panna Marie Alžběta Schrötterová z Jablonného nenadále ztrácela zrak. I vzala útočiště po Bohu k blahoslavené Zdislavě a dosáhla skutečně přímluvou a zásluhami této světice od Boha milost, o kterouž byla prosila. Proto dne 1. října 1720 přinesla z vděčnosti dvě stříbrné oči ke hrobu naší blahoslavené Zdislavy (...).“

8. „(...) V onom roce připisoval Jan Krištof Neumann, měšťan a řezník zde v Jablonném, osvobození své od silné horečky a úplné uzdravení po Bohu zásluhám naší blahoslavené Zdislavy, a dosvědčil to veřejně zvláštním malovaným obrazem, kterýž u hrobu této naší světice zavěsiti dal (...).“

9. „(...) Roku 1723 byl účastným mocné přímluvy a zásluh naší blahoslavené Zdislavy syn pana Bedřicha Vogta z České Lípy, solního úředníka, kterýž trpěl hlízou hrdelní, a užívaje hedvábí z hrobu téže blahoslavené Zdislavy, kteréž okolo hrdla obvázal, potom šťastně uzdraven byl (...).“²⁶⁵

Sepsané soupisy zázraků a milostí vypovídají o vnímání a praktikování kultu mezi lidmi všech sociálních vrstev z Jablonného a z okolí. Zastoupena jsou i sousední panství Lemberk, Mimoň, Česká Lípa, Velký Valtinov, ale i lužická Žitava, Donneberg, Plattendorf či vzdálenější slezský Velký Hlohov. Zaměříme-li se blíže na sociální skladbu, je předestřená škála také velice pestrá, jsou to především měšťané, úředníci, vojáci i zcela chudí prosební, vedle nichž najdeme také duchovní, řeholníky i aristokraty. Jako vzdávání díky u hrobu tito nejčastěji vedle modliteb nechávali svíce, malby a podepsaná stvrzení

²⁶⁵ VRATNÝ: op.cit., 55–67. Autor zde uvádí do češtiny přeložené soupisy z knihy P. Reginalda Brauna.

o zázraku, prmiční věnce, stříbrné oči, stříbrná prsa, nohy, zuby, zkrátka všechny údy i části těla, které na přimluvu blahoslavené Zdislavy byly uzdraveny. Samozřejmě byly také věnovány peníze na opravu a úpravu hrobních zařízení.

Posvátný hrob v Jablonném byl svědkem a zároveň předmětem barvitého dějiště nečekaných peripetií náboženského života barokního poddanského městečka a blízkého venkova rozkládajících se v konfesně smíšené oblasti. Dokladem toho je zapsaná příhoda z konce 17. století : „*Roku 1695 přišla do kláštera našeho řádu kazatelského sv. Vavřince v Jablonném jistá luteránská paní ze Žitavy v Lužici, kteráž něco hedvábí z hrobu blahoslavené Zdislavy žádala. Když ji zde kostelník odvětil: K čemu vám jest to třeba, vždyť vy, luteráni, na svaté nedržíte?, opakovala svou prosbu, řkouc: Jen mi z toho hedvábí něco dejte, neboť já vím, že by tím se mé nemocné dítě uzdravilo. Obdržela tedy, co žádala. V krátkém čase však vrátila se k onomu kostelníku, vřele mu děkujíc, poněvadž dítě tak rychle se opět uzdravilo.*“²⁶⁶

Tato příhoda je kromě konfesijního aspektu zajímavá i popsanou rituální praktikou, uzdravování nemocných „*hedvábím*“ dotýkaným předtím s náhrobkem Zdislavy z Lemberka. Podobným způsobem se po našich vlastech šířila také „*hlína*“ ze Zdislavina hrobu a oboje pak bylo nejčastěji zaznamenanou léčebnou procedurou.

Tak byl například: „*Jiří Höltzel, měšťan a tkadlec, měl v roce 1682 po tři týdny zimnici, když ale požil něco země z hrobu blahoslavené Zdislavy, zimnice ho opustila.*“²⁶⁷ Nebo: „*Helena Rimplerová byla po dvanáct týdnů zimnicí trápena, jakmile ale užívala země z hrobu blahoslavené Zdislavy, byla uzdravena.*“²⁶⁸ Také v premonstrátském klášteře Želivě byla po desetiletí uctívána v papírové obálce hlína ze Zdislavina hrobu s nápisem: „*Terra e sepulchro B. Zdislavae,*“²⁶⁹ kterou tam přivezl v první třetině 18. století jablonský rodák Daniel Schindler.²⁷⁰ Jmenujme i dalšího jablonského rodáka P. Angela Freislebena z dominikánského řádu, který neúnavně šířil kult Zdislavy z Lemberka pomocí obrázků, modliteb a písní. Z jeho dopisu ze dne 13. května 1740 se dovídáme: „*(...) Lid přichází k jejímu posvátnému hrobu [Zdislavy z Lemberka] ve velkém počtu a žádá si její obrázky nebo modlitbu (...) já sám jsem se postaral zbožnému lidu o obrázky a rozdal jsem jich na dva tisíce (...).*“

²⁶⁶ VRATNÝ: op.cit., 56. Autor zde uvádí do češtiny přeložené soupisy z knihy P. Reginalda Brauna.

²⁶⁷ Tamtéž: op.cit., 55.

²⁶⁸ VRATNÝ: op.cit., 55.

²⁶⁹ RYMEŠ–SVATOŠ: op.cit., 27.

²⁷⁰ Daniel Schindler, premonstrátský opat v Želivě, který nechal roku 1732 z vděčnosti za vyslyšení bl. Zdislavy zhotovit železnou mříž a osadit kolem otvoru nad hrobkou.

Kult Zdislavy z Lemberka stále rostl a její ctnosti byly různými způsoby ustavičně připomínány, a proto je třeba na tomto místě pro úplnost zmapovat, jaká byla památka na sousedním Lemberku, na hradě, jež kdysi sama Zdislava obývala.

Zdá se, že Lemberk hrál v zdislavském kultu roli přirozeného protipólu jablonského klášterního kostela. Nikdy samozřejmě nemohl pouhý svědek minulosti zastínit slávu místa posledního odpočinku Zdislavy z Lemberka. Zatímco Jablonné bylo dějištěm zdislavských zázraků, Lemberk byl její památnou připomínkou, které ani časté střídání majitelů neublížilo.

První dochovaný projev zdislavské úcty pochází z roku 1612, kdy Jan z Donína nehal na věžičku hřbitovní kaple Nejsvětější Trojice osadit zvon s nápisem: „*in honorem beatissimae Virginis Mariae et sanctae Zdislavae.*“²⁷¹ Tuto kapli patrně nazýval kronikář Václav Hájek z Libočan modlitebnou sv. Přibyslavy a některé legendy ji dokonce zaměňují s tzv. Zdislavinou světničkou, která ale byla od 17. století umístěna na zámku Lemberk. Právě do tzv. Zdislavy světničky, malé místnosti v přízemí západního křídla, kde měla dle tradice Zdislava trávit zbožné chvíle rozjímáním a modlitbou, byla koncentrována veškerá pietní úcta věřících. Bohužel se nemůžeme opřít o písemné prameny, neboť jak již bylo řečeno, inventáře i stavební knihy jsou zachovány až z mladšího období, a jsme tudíž odkázáni pouze na výsledky stavebně-historického průzkumu.

Zdislavina světnička, jak ji známe dnes, pochází z raně barokní přestavby zámku, kterou v letech 1660–1680 provedl Jan Rudolf Breda a jeho syn Kryštof Rudolf. Dřívější existenci takto navýsost zajímavé prostory na zámku Lemberk nemůžeme na základě nedostatečných dokladů potvrdit ani vyvrátit. Pokud bylo zřízení „*Zdislaviny světničky*“ originální iniciativou pánů z Bredy, lze jej tedy vykládat jako ohlas a podporu vzkvétajícího kultu i jako součást reprezentačního programu v Čechách nově usazeného rodu. Pro umístění památné prostory byl zvolen starý renesanční palác, patrně s předpokladem jeho návaznosti na středověký hrad, aby památka byla co nejautentičtější.

Zdislavina světnička vznikla raně barokním přepažením jedné větší renesanční místnosti, čímž byly vytvořeny dvě obytné místnosti, předsíň a samotná světnička. Strop světničky tvoří část valené renesanční klenby, pokryté bohatým raně barokním reliéfním štukem s výjevem sv. Rodiny a sv. Barbory.²⁷²

²⁷¹ Srov. ZÁHRADNÍK: op. cit., DO 1994, 11. Kaple Nejsvětější Trojice je pohřební kaple na konci lipové aleje, nedaleko zámku Lemberk, v níž byl pochován Hašek z Lemberka. V inventářích z 18. a 19. století je nesprávně označována za kapli či kostelík blahoslavené Zdislavy, což je ale také projevem kultu.

²⁷² Srov. SOUKUPOVÁ: op.cit., SHP 1977, 85.

O vybavení Zdislaviny světničky nás informují lemberské inventáře dochované od roku 1793.²⁷³ Můžeme však předpokládat, že zařízení dříve nebylo kvůli dodržování tradice razantněji pozměňováno. Nekompletní soupis zámeckého mobiliáře za rok 1793 ve světničce uvádí jedno lůžko s poničenými plátěnými závěsy, lenošku, skříň nahrazující oltář a jeden obraz bez detailnějšího popisu.²⁷⁴ Nejstarší dochovaný inventář, obsahující soupis jednotlivých místností pochází až z roku 1799, kde se uvádí následující: „*Pokoj blahoslavené Zdislavy: jedny dveře starobylé pomalované, čtyřkrídle okno s okenicemi a železnou mříží, jedno velké lůžko z měkkého dřeva, jedna stará lenoška, jedna skříň místo oltářního stolu, dva malované obrazy, jeden obraz klášterní práce.*“²⁷⁵

Dochovaný výčet mobiliáře zrovna neevokuje představu asketické poustevny, ale to ani nebylo na památných svatých místech zvykem, neboť musela být patričně oslavena. Nesporná je proti tomu stylizace lidového ražení, aby světnička působila autentickým dojmem. Pro doplnění tohoto dojmu je třeba dodat, že Zdislavina světnička je s přiléhající předsíní spojena jak dveřmi, tak u země vysekaným malým otvorem pro podávání potravy. Pro úplnost ještě dodejme, že v předsíni se nacházel také mobiliář z 18. století, byť o něm píše až inventáře z 19. století. Jednalo se o velký věšák přidělaný na zdi, vestavěnou čtyřdílnou malovanou skříň a o čtyři klekátka s lavicemi.²⁷⁶

Z počátku 19. století pochází také historicko-topografický popis clamgallasovského panství, ve kterém se nachází pro nás a zdislavský kult 18. století důležitá zpráva: „*(...) v tomto zámku se nachází pokoj, jediný, který nebyl za sedmileté války zničen, který obývala roku 1240 zbožná dáma blahoslavená Zdislava z rodu svobodných pánů Berků či Berkovců, jakožto majitelka.*“²⁷⁷ Památka tedy byla pietně respektována i v době, kdy se zámek Lemberk stal za sedmileté války vojenským lazaretem, a stal se díky tomu dlouhodobě neobyvatelným.²⁷⁸

Zpráva je pro nás opět dokladem toho, že ať docházelo k útrapám, drancování či válkám, zůstala na Lemberku zdislavská památka zachována. Ani časté střídání majitelů na ni nemělo negativní vliv. Naopak se zdá, že uchování zdislavské památky každou novou vrchnost poctilo a zároveň zavázalo k povinnosti chránit a spravovat místo života vznešené světice.

²⁷³ SOA Litoměřice–pobočka Děčín, Velkostatek Lemberk, karton 731, inv. č. 188.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ SOA Litoměřice–pobočka Děčín, Velkostatek Lemberk, karton 731, inv. č. 188.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ SOA Litoměřice – pobočka Děčín, HS Clam–Gallas, karton 528, inv. č. 1917. Topografický popis je z roku 1804.

²⁷⁸ Srov. PINKAVA: op.cit., 60.

Z výše uvedeného vyplývá, jak málo zpráv pochází právě z druhé poloviny 18. století. Vývoj zdislavského kultu se dostal za svůj vrchol a jeho vnější projevy poněkud ustrnuly. Z tohoto období také máme nejméně ikonografických pramenů, méně než z období přelomu 17. a 18. století, které předcházelo, a období 19. a 20. století, které následovalo. Je to pochopitelné, neboť josefínské reformy, rozhodnutí o zrušení jablonského dominikánského kláštera z roku 1785, ničivý požár v roce 1788 a následný odchod bratří dominikánů ve stejném roce definitivně uzavřel jednu epochu dynamického rozkvětu světského kultu.

Závěr

Přes značnou úctu, které se Zdislava z Lemberka v průběhu staletí těšila, se s jejím oficiálním potvrzením nijak nespíchalo. Zdá se, že takový postoj k osobám zemřelým v pověsti svatosti byl na konci středověku jiný než v 17. století, jak dokazují i některé další případy svatých žijících ve 13. století a kanonizovaných až ve 20. století.

Z dosud dochovaných pramenů nelze zjistit, zda byl učiněn nějaký pokus o svatořečení Zdislavy z Lemberka za vlády Karla IV., kdy k tomu byly vhodné podmínky. Později už to nebylo možné, protože nejdříve husitské hnutí a po něm protestantská reformace takovým akcím nepřály.²⁷⁹ Nakonec i v samotné papežské kurii byl probuzen zájem o kultu svatých a tedy také o blahořečení a svatořečení až po Tridentském koncilu. Roku 1588 byla založena Posvátná kongregace obřadů, jíž podléhalo uctívání svatých a která řešila konkrétní žádosti o svatořečení.²⁸⁰

A skutečně již roku 1606 začal také usilovat o Zdislavino blahořečení její domnělý příbuzný, pražský arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé. Avšak jeho smrt v témže roce tyto snahy překazila. O tři roky později byl učiněn další krok v této žádosti, když z pověření pražského ordinariátu začalo shromažďování potřebné dokumentace v Jablonném a okolí. Pokus dopadl stejně neúspěšně jako v roce 1606, přestože se k šlechtické rodině Berků z Dubé přidali jablonští dominikáni.

V letech 1628–1629 vyjádřil pražský kardinál Arnošt Albrecht Harrach přání, aby se v Římě požádalo o Zdislavino oficiální svatořečení. Za tím účelem ustanovil zvláštní komisi k prozkoumávání zázraků na její přímluvu. O tom, jak celá záležitost dopadla, žádné dochované prameny nehovoří.

V roce 1666 se opět celé záležitosti ujal převor jablonského kláštera P. Alexius Funk a zaznamenal do klášterní kroniky „zprávy o zázracích“, které se v okolí dějí na přímluvu bl. Zdislavy.“ O dvacet let později dne 6. února 1686 byly v jablonském klášteře a na radnici města za přítomnosti svědků notářsky zaznamenány a stvrzeny „další zázraky na přímluvu bl. Zdislavy.“

V této době také vznikla potřeba opravy či spíše nové stavby dominikánského kláštera, kde se nacházel „zanedbaný“ Zdislavino hrob. Stavbu nového, velkolepého kostela opět provedla šlechtická rodina Berků z Dubé za přispění jablonských dominikánů a dárců ze sousedních panství, přesto to byla komplikace brzdící plánované Zdislavino

²⁷⁹ NĚMEC: op.cit., 1988, 47. Autor zde míní třeba sv. Alberta Velikého nebo sv. Markétu Uherskou.

²⁸⁰ VLNAS, Vít: Jan Nepomucký. Česká legenda, Praha: Mladá Fronta, 1993, 100.

blahořečení. Stavba kostela, která již byla dříve vzpomenuta, se protáhla až do roku 1729 a po úpravě hrobu a přenesení ostatků v roce 1731 byla následujícího roku znovu odeslána do Říma petice za její blahořečení.

Nová komplikace v podobě josefínských reforem, zrušeného jablonského kostela a následné správy světských duchovních opět na konci 18. století pozastavila veškerá jednání o blahořečení. Trvalo pak skoro dalších sto let, než se znovu začalo hovořit o blahořečení Zdislavy z Lemberka. Litoměřický biskup Bartoloměj Hille napsal v tomto smyslu v roce 1850 na dominikánský generalát do Říma, ale opět nenásledovaly žádné vstřícné kroky.²⁸¹

Na skutečný kanonický proces o potvrzení zdislavské úcty se muselo čekat až do konce 19. století. Důležité je v tomto ohledu upřesnit, že nešlo o normální beatifikační proces, nýbrž o prohlášení či schválení nepamětného kultu dle norem papeže Urbana VIII. z roku 1634.²⁸² V praxi to znamenalo, že pro oficiální schválení neformálního kultu bylo třeba prokázat jeho nepřetržité trvání alespoň sto let před vydáním těchto norem. Obrazy svatých uctívaných neoficiálně neměly být stavěny na oltáře, ovšem pokud tam byly již před vydáním tohoto usnesení, směly tam s ohledem na tradici zůstat.²⁸³

V roce 1898 požádal o potvrzení nepamětného kultu jablonský děkan Josef Tschörch, který tak v podstatě dal impulz k beatifikačnímu procesu. Ve spolupráci s litoměřickým biskupem Janem Schöblem, litoměřickým kanovníkem Josefem Štěrbou a litoměřickým dominikánem Benediktem Kundrátem začal v diecézi vykonávat všechny potřebné práce pro beatifikaci.

Během beatifikačního procesu bylo vyslechnuto celkem deset svědků, jejichž svědectví směřovala především k dokázání nepamětné úcty. Přímé svědectví poskytl i jablonský děkan Josef Tschörch, který dále ve své výpovědi upozornil na zdislavské památky uchované například v knize P. Reginalda Brauna nebo Viktora Pinkavy. Přínosná byla i jeho výpověď, kdy upřesňoval výrazy „*blahoslavená*“ a „*svatá*“, kterými Zdislavu od „*nepaměti věřící oslovovali*.“ K těmto názvům se vrátila také svědkyně Karolína Rothová, která uvedla, že nikdy neslyšela, že by Zdislava byla nazývána jinak než „*blahoslavená*.“²⁸⁴

Všechna svědectví byla zapsána, přeložena do latinského jazyka a připravena k odeslání do Říma. Některé doklady však vyžadovaly ještě další vědecké prozkoumání a odborné potvrzení, a to z jiných míst než jen z litoměřické diecéze. Studovaly se

²⁸¹ Srov. NĚMEC: op.cit., 1988, 47–49.

²⁸² Srov. VLNAS: op.cit., 98.

²⁸³ Tamtéž: op. cit., 99.

²⁸⁴ Srov. NĚMEC: op.cit., 1988, 52.

středověké kroniky a rukopisné svazky uložené v archivech a knihovnách v Praze, Brně a Vídni. Po obdržení požadovaných odpovědí byly i tyto dokumenty přiloženy k procesním spisům a spolu s početnými prosebnými listy, ve kterých se žádá blahoslavení Zdislavy z Lemberka, odeslány do Říma.

V archivu Kongregace pro svatořečení se uchovává, kromě již citovaných žádostí, také prosebný list na pergamenovém papíře z roku 1903, podepsaný rakouským císařem Františkem Josefem I., který dosud nikdy nebyl zveřejněn.²⁸⁵ Císař v dopise prosil papeže Pia X. o tzv. Zdislavino rovnomocné blahořečení.

Dne 10. září 1900 požádal generální postulátor dominikánského řádu P. M. Kaiser o zahájení apoštolského procesu v Římě, téhož roku dne 10. prosince požádal znovu, tentokrát o jmenování kardinála relátora a o revizi latinského překladu veškeré zaslané dokumentace. Čtyři roky nato, dne 5. března 1904, ukončil advokát Martini vypracování tzv. „*Pozice o nepamětném kultu blahoslavené Zdislavy*“ a předal ji tzv. obhájci víry. Ten po dlouhém prostudování v ní objevil některé nesrovnalosti, které následně shrnul do tzv. „*animadversiones*.“ Mezi poznámkami, jsou například uvedeny tyto námitky: „1. nepřesný postup při shromažďování dokumentace. (např. schází notářská ověření), 2. dlouhé období bez důkazů úcty (v celém 15. století není o ní řeč), 3. protiklady v životě (např. členka Třetího řádu), 4. omyly v datování dokumentů (např. na hradě a v hradní kapli), 5. přílišná osobitost některých svědectví (např. v některých kronikách pronášejí autoři příliš osobní úsudky).“²⁸⁶

Advokát Martini odpověděl na tyto a jiné námitky: „1. (...) citované dokumenty se nacházejí ve veřejných archivech a knihovnách a jako takové byly dány k dispozici (...), 2. podobně je možno prokázat, že v době husitských válek nebyly respektovány památky o úctě svatých, (...) nebyl zničen hrob blahoslavené Zdislavy, což je památka nejdůležitější, 3. nic neodporuje tomu, že ctihodná Zdislava mohla žít ve svém rodinném prostředí v duchu řehole sv. Dominika, 4. (...) datování pomníků, staveb, dokumentů je jistě rozdílné (...) což značí že doba jejich původu může být prastará (...) to platí o světničce a kapli blahoslavené Zdislavy, 5. osobní svědectví kronikářů shrnuje určitý všeobecný posudek dané doby (...).“²⁸⁷

Po těchto zasvěcených disputacích prefekt Kongregace pro svatořečení kardinál S. Bretoni schválil dne 27. srpna 1907 rozsudek litoměřického delegovaného soudce o nepamětné úctě Boží služebnice Zdislavy a odevzdal ho ke konečnému potvrzení papeži

²⁸⁵ NĚMEC: op.cit., 1988, 53.

²⁸⁶ Tamtéž: op. cit., 54.

²⁸⁷ NĚMEC: op.cit., 1988, 54–55.

Piu X. Ten následující den 28. srpna 1907 potvrdil nepamětný kult Zdislavy z Lemberka. Dne 11. února 1908 byly schváleny k její počtě a věřícím k útěše také liturgické texty mše svaté a patřičná oficia.

Jako dodatek k beatifikaci byl v témže roce v Římě namalován obraz Aristidem Diesem, zobrazující bl. Zdislavu, jak vychází z hradu a obdarovává chudé. Originál obrazu se dnes nachází na zámku Lemberk a jeho velká kopie v dominikánském klášteře v Olomouci. V reprodukcích byl obraz rozšířen do všech středisek dominikánského řádu.²⁸⁸

Dne 10. března 1908 byl po více než dvou stech letech hrob blahoslavené Zdislavy znovu otevřen, její ostatky byly komisionelně prohlédnuty a sepsány.²⁸⁹ Lebka byla uložena zvlášť, do prosklené schránky, ostatní pozůstatky do dřevěné, na čepy uzavřené rakve opatřené stuhami a pečetěmi. Následovalo slavné trideum ke cti nově blahoslavené Zdislavy, které se konalo od 30. května do 1. června 1908. Při té příležitosti byly z krypty vyzvednuty Zdislaviny ostatky a slavnostně neseny městem a druhý den dokonce až na zámek Lemberk. Zasklená schránka s lebkou blahoslavené Zdislavy byla pak uložena na mariánský oltář v kostele sv. Vavřince, kde je vystavena dodnes. Rakev s ostatními kosterními pozůstatky byla vložena zpět do náhrobku v kryptě. Následná zdislavská úcta a památka byla v Jablonném pravidelně udržována poutní slavností k hrobu blahoslavené Zdislavy, ustanovené od roku 1908 na 30. května.²⁹⁰

Zájem o svatořečení blahoslavené Zdislavy byl opět probuzen asi třicet let po úředním potvrzení nepamětného kultu. V tomto směru začal pracovat v roce 1936 převor dominikánského kláštera v Litoměřicích P. Wilhelm Schlössinger. Ale první skutečná žádost pochází až z 1948, kdy byl litoměřickým biskupem Štěpán Trochta. Ten se obrátil na papeže Pia XII. s prosbou o svatořečení blahoslavené Zdislavy a inspiroval tak bezpočet osob k sepsání prosebních žádostí.

Tomu ale v roce 1945 ještě předcházela návrat bratrů dominikánů do Jablonného, historicky první od zrušení kláštera v roce 1788. Prvním administrátorem byl P. Josef Varaďa, který vytvořil v klášteře malou komunitu bratří kazatelů. Dominikáni se do jablonského kláštera vrátili jako „strážci hrobu blahoslavené Zdislavy“ a šířitelé jejího kultu. Horlivým ctitelem byl především dominikánský provinciál P. Ambrož Svatoš, který

²⁸⁸ Srov. BLAŽÍČEK–PREISS: op.cit., 27.

²⁸⁹ Srov. VLČEK: op.cit., 1995, 43.

²⁹⁰ Srov. FLEGL, Václav: 750. výročí úmrtí sv. Zdislavy, in: Zpravodaj města Jablonné v Podještědí 4 (2002) 1–2.

12. srpna 1945 uspořádal první českou národní pouť k hrobu blahoslavené Zdislavy. Působení a úsilí otců dominikánů však nemělo mít dlouhého trvání.²⁹¹

Začátkem roku 1950 vrcholily přípravy na likvidaci řádů tzv. akce „K“. Součástí této akce a kampaně měl být monstrproces s představenými řádů a po procesu se pozornost státu a veřejnosti měla zaměřit na kláštery. Dominikánský klášter v Jablonném byl přepaden zmocněncem kláštera Oldřichem Pikartem a členy StB v noci 4. května 1950. Klášterní i soukromý majetek byl zabaven a dominikáni převezeni do centralizačního kláštera v Broumově. Na jejich místa nastoupili opět diecézní kněží, kterým byl ponechán státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti.²⁹²

Nové poměry za tzv. pražského jara 1968 umožnily nejen druhý, byť jen krátký návrat bratrů dominikánů do Jablonného, ale i znovu odeslání žádosti dominikánského provinciála P. Ambrože Svatoše o brzké svatořečení blahoslavené Zdislavy nově zvolenému papeži Pavlu VI.

Rok 1970 byl litoměřickým biskupem Štěpánem Trochou prohlášen „*Rokem blahoslavené Zdislavy*“.²⁹³ K tomuto výročí vydal biskup Trochta pastýřský list, v němž Zdislavu představil jako patronku a ochránkyni severních Čech. Spolu s pražským apoštolským administrátorem Františkem Tomáškem, brněnským biskupem Karlem Skoupým a českobudějovickým biskupem Josefem Hlouchem se oficiálně obrátil na Kongregaci obřadů v Římě s prosbou o kanonizaci blahoslavené Zdislavy. Po jejich žádosti následovaly prosby dalších biskupů a ordinářů, ale doba nadcházející normalizace nebyla příznivá pro plnění podmínek kanonizace.²⁹⁴

Dominikánským bratrům v Jablonném byl v 70. letech 20. století odebrán státní souhlas k duchovenské činnosti, byli odvoláni ze svých funkcí, internováni, a donuceni vykonávat civilní zaměstnání. Přesto po celou dobu obětavě pracovali na rozsáhlé rekonstrukci jablonského kostela i kláštera, kde nadále bydleli a udržovali zdislavskou památku v kraji.²⁹⁵

Přes výše nastíněné nepříznivé politické poměry se dne 22. února 1979 uskutečnilo na žádost kapitulního ordinátu v Litoměřicích poslední vyzvednutí Zdislaviných ostatků a byl proveden Prof. MUDr. Emanuelem Vlčkem z Národního muzea v Praze

²⁹¹ Srov. SLABÝ, Jaroslav: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945–1950, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska (ed. M. Benda) 10/2001, Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, Soka Česká Lípa, OVM Česká Lípa, 197–216, 198.

²⁹² Srov. Tamtéž: op. cit., 209.

²⁹³ Jednalo se o připomínku 750. výročí od narození blahoslavené Zdislavy, byť přesný rok není znám. Blíže k tomu pojednává druhá kapitola Životopis Zdislavy z Lemberka a její rodiny.

²⁹⁴ Srov. FLEGL: op. cit., 1–2.

²⁹⁵ Srov. SLABÝ: op. cit., 211.

antropologický výzkum.²⁹⁶ Podle protokolu byl tomuto aktu mimo jiné přítomen litoměřický diecézní kanovník P. Josef Hendrich, kapitulní vikář P. Jaroslav Dostál, provinciál dominikánů P. Ambrož Svatoš, biskupský notář P. Josef Helikar, nebo světský duchovní z Jablonného P. Zdeněk Flejberk. Dle dochovaných fotografií i dva bratři dominikáni, v té době zbaveni státního souhlasu k výkonu kněžské činnosti.²⁹⁷ Ostatky blahoslavené Zdislavy byly po odborném ošetření a vědeckém prozkoumání opět 13. dubna 1979 uloženy na původní místa v kostele sv. Vavřince v Jablonném.

Během 80. let 20. století docházely do Říma k papeži Janu Pavlu II. početné prosebné listy nejen z Čech, ale i ze zahraničí.²⁹⁸ Do roku 1988 došlo celkem třicet šest žádostí ze všech společenských vrstev, od biskupů a ordinářů počínaje, přes kněze, řeholníky, zvláště dominikány, řádové sestry až po nositelky jména Zdislava.

Po změně politických poměrů v listopadu 1989 se do správy jablonského kláštera, do třetice a snad naposledy, vrátili bratři dominikáni. S velkým nasazením se pustili do rozsáhlé stavební rekonstrukce kostela i kláštera, jakou oba objekty ve své historii nezažily. Administrátor P. Jindřich Gajzler, jenž byl „architektem“ generální rekonstrukce a horlivým organizátorem všech významných akcí směřující k podpoře zájmu o blahoslavenou Zdislavu doufal, že svatořečení se uskuteční právě v nově opraveném jablonském kostele.

Každoroční zdislavské poutě počátkem 90. let 20. století patřily k nejnavštěvovanějším a nejpestřejším v litoměřické diecézi. Mezitím byla zpracována „*Pozice o ctnostech blahoslavené Zdislavy*“ P. Jaroslavem Němcem ve spolupráci s dalšími českými a římskými dominikány. V roce 1992 byla „*Pozice*“ v Římě vytištěna a předána historikům, teologům, biskupům, kardinálům a členům kongregace k posouzení. Výsledek byl pozitivní. Všechny komise předloženou dokumentaci schválily a následně byl vypracován dekret „*Super virtutibus*“ k papežské ratifikaci. Papež Jan Pavel II. tak učinil 2. července 1994, ale ke kanonizaci stále chyběl jeden důležitý požadavek, a to zdokumentovaný zázrak.²⁹⁹

Na základě výše napsaného, je potřeba vysvětlit, že dnes při normálním postupu ke svatořečení kteréhokoli blahoslaveného stačí jeden skutečný a zdokumentovaný zázrak.

²⁹⁶ Srov. VLČEK: op.cit., 1995, 44–45.

²⁹⁷ Srov. Tamtéž: op.cit., 44–45. Dále studium fotografií archivovaných na státním zámku Lemberk. Jednalo se o P. Jindřicha Gajzlera a P. Františka Švercla.

²⁹⁸ Jednalo se o Polsko, Německo, Rakousko, Itálii a USA. Z USA například žádali dva čeští biskupové John L. Mořkovský a Daniel St. Kučera.

²⁹⁹ Srov. FLEGL, Václav: 750. výročí úmrtí sv. Zdislavy in: Zpravodaj města Jablonné v Podještědí 5 (2002) 1–2.

V dřívějších dobách se jich požadovalo více, takže nyní je svatořečení poněkud zjednodušeno a urychleno.³⁰⁰

V případě blahoslavené Zdislavy se však nejednalo ani o normální postup, nýbrž o postup mimořádný, poněvadž její kult byl schválen jen úředně, neboli nešlo o rovnocenné blahořečení. Proto podle církevních předpisů, dříve než se začalo vyjednávat svatořečení, bylo třeba vypracovat historickou „*Pozici o životě a hrdinských ctnostech*“, což nebylo nezbytné k potvrzení nepamětného kultu, kde stačilo jen doložit, že kult byl prokazován od nepaměti. Po vypracování „*Pozice o životě a hrdinských ctnostech*“ a po jejím schválení se tedy přikročilo ke studiu případného zázraku a k jeho schválení a zveřejnění.

V případě Zdislavských zázraků uzdravení to nebylo příliš těžké, naznačených případů bylo několik, jen bylo třeba zahájit jeden skutečný proces o zázraku. Jednalo se o čtyřicetidevítiletého lékaře z Nového Města na Moravě MUDr. Františka Straku, který už od mládí trpěl srdečními potížemi. Přestože v roce 1987 podstoupil srdeční operaci a pro dobrý zdravotní stav záhy nastoupil zpět do zaměstnání, dne 18. září 1989 se mu srdce zastavilo úplně. Už od časného rána toho osudného dne ležel pan Straka na reanimačním oddělení. Přístroje pracovaly naprázdno. Žádný oční reflex. Žádný sebemenší poryv tepu. Krevní tlak nulový. Lékaři konstatovali klinickou smrt mozku. Po dvou a půl hodinovém terapeutickém úsilí byli všichni lékaři pro ukončení reanimace, neboť není-li mozek delší dobu prokrvován, bývá těžce poškozen. Těžce poškozen bývá i celkový fyzický a duševní stav pacienta. Jen manželka doktora Straky, zdravotní sestra, naléhavě prosila, aby se přístroje nevypínaly. K prosbě se připojil i rodinný přítel, také lékař.

Reanimační přístroje tedy zůstávají zapnuty, ale běží na prázdno. Odpoledne nastoupila do služby nová zdravotní směna. Také sestra Stanislava Vondálová, která se nedávno vrátila z pouti z Říma a byla plná dojmů z nadcházejícího svatořečení Anežky České, o kterém se všude mluvilo. V této souvislosti si vzpomněla na blahoslavenou Zdislavu a při pohledu na přístroje ji napadlo, začít se modlit ke Zdislavě z Lemberka a prosit ji o pomoc a uzdravení doktora Straky.

Stalo se tak ve 14 hodin, ale to ještě nevěděla, že v té chvíli se ke Zdislavě modlí i jeho manželka, děti, pět spřátelených rodin, farář ze Žďáru nad Sázavou Dr. Učeň a sestry dominikánky s kaplanem P. Ambrožem Svatošem. Dvě minuty po 14. hodině došlo k prvnímu záchvěvu ručiček, rozvlnění se obrazovky a jiskření přístrojů. To vše

³⁰⁰ Srov. NĚMEC: op.cit., 1988, 56.

bylo minutu po minutě znatelnější. Pozdě večer už nebylo po hlubokém, nezvratném bezvědomí doktora Straky ani stopy. Všechny životní orgány byly v plné funkci. MUDr. František Straka nabyt plného vědomí.

Při diecézním procesu v Brně bylo předloženo třináct lékařských svědectví, končících větou: „*Podle dosavadních poznatků lékařské vědy je tento mimořádný případ reanimace nevysvětlitelný.*“ A teologové uzavírají: „*Dostatečný důvod takového jevu vybočuje z mezí lékařské zkušenosti i údajů lékařské literatury.*“³⁰¹ Protože nezasáhla imanentní příčina, měla by být transcendentní. Pro rodinu, přátele i ostatní, kteří se modlili za uzdravení pana Straky, to bylo jasné.

Výše uvedený zázrak na přímluvu blahoslavené Zdislavy musel být pochopitelně velmi přesně lékařsky prošetřený a svědecky podložený, než byl uznán vhodným ke svatořečení.

Nakonec snaha a úcta k blahoslavené Zdislavě pomohla splnit i tento poslední požadavek. Blahoslavená Zdislava z Lemberka byla společně s blahoslaveným Janem Sarkandrem v neděli 21. května 1995 v Olomouci papežem Janem Pavlem II. prohlášena za svatou.

Závěrem bych chtěla stručně formulovat odpovědi na otázky, které jsem položila v úvodní kapitole. Pro celou práci je zásadní to, že šlo o sledování neoficiálního kultu se všemi úskalími a dobovými restrikcemi. Přesto bylo shledáno, že posuny od středověkého prokazování úcty k baroknímu kultu Zdislavy z Lemberka jsou nejvíce patrné na poli hagiografie a ikonografie a plně odpovídají změněným akcentům potridentské katolické religiozity. Při rekatolizaci však zdislavský kult nebyl v regionu výrazněji zúročen, i když polozapomenutá zdislavská památka byla zapojena do programu „svatých Čech.“

Nejstarší dochovaná legendistická podání z pera hagiografa Pontána z Braitenberka, jsou plně poplatná době a účelu svého vzniku, takže barvitě líčí Zdislavino rozmanité trpitelství, až mučednictví. Navíc zdislavská legenda, tak jak byla vytvořena, přejala leckteré motivy z ostatních legendistických schémat a nevytváří tak ani zdánlivý obraz o životě Zdislavy z Lemberka.

Projevy ikonografické byly omezeny na konkrétní prostředí řádu dominikánů, šlechtického rodu Berků z Dubé a daného regionu. V našem případě sledované kooperace dvou panství, Jablonné a Lemberk, a dvou vrchností, Berků z Dubé a pánů z Bredy, coby iniciátorů tzv. Zdislaviny světničky na zámku Lemberk. Doklady této ikonografické souhry

³⁰¹ Srov. NĚMEC, Jaroslav: Zázraky. Ke kanonizaci českých světců, Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2009, 34–37.

jsou dodnes v podještědské krajině čitelné. Všechny tyto barvitě projevy a ohlasy zdislavského kultu byly provázeny nadějí a vytrvalým úsilím o brzké oficiální potvrzení úcty.

Kdo byla a kým je pro nás dnes Zdislava z Lemberka, nebo „*Paní svatého života*“, jak ji nazval kronikář Dalimil? Z předešlého nám vychází, že to byla a zjevně je osobnost fascinující, stále inspirující a zájem vzbuzující. Bez ohledu na předešlé stránky můžeme připustit, že nelze vyloučit reálnou existenci ženy s výjimečným charakterem a schopnostmi. Stejně tak můžeme připustit, že se jednalo o ženu s běžným charakterem a schopnostmi, které časem nabyly fascinujících rozměrů s pověstí světice, podpořené vzniklou barokní legendou.

Seznam použitých zdrojů

PRAMENY

Tištěné

BALBÍN, Bohuslav: Krásy a bohatství české země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého. [Miscellanea historica regni Bohemiae] (ed. Z. Tichá–H. Businská), Praha, 1986.

BALBINO, Bohuslao: Miscellanea historica regni Bohemiae. Decadis I. Liber III., Liber IV., Pragae, 1682.

Berní rula 8–9. Kraj Boleslavský (ed. A. Chalupa–J. Čechura–M. Ryantová), Praha, 2001.

BRAUN, Reginald: Schutz und gnadenvolles Heiligthum der löblichen Gränitz Stadt Jahbel, Wunderlich–Seeliger Lebens–Wandel und Kostbaren Todt der Seeligen Zdislavae, Cöln, 1725, vydáno anonymně.

Codex diplomaticus et epistularis regni Bohemiae I. (ed. G. Fridrich), Praha, 1904–1907.

Codex diplomaticus et epistularis regni Bohemiae II. (ed. G. Fridrich), Praha, 1912.

Codex diplomaticus et epistularis regni Bohemiae III.-1 (ed. G. Fridrich), Praha, 1943.

Codex diplomaticus et epistularis regni Bohemiae III.-2 (ed. G. Fridrich–Z. Kristen), Praha, 1962.

Codex diplomaticus et epistularis regni Bohemiae IV.-1 (ed. J. Šebánek–S. Dušková), Praha, 1962.

Codex diplomaticus et epistularis regni Bohemiae V.-1 (ed. J. Šebánek–S. Dušková), Praha, 1974.

Codex diplomaticus et epistularis regni Bohemiae V.-2 (ed. J. Šebánek–S. Dušková), Praha, 1981.

Cronica domus Sarensis (ed. J. Ludvíkovský–R.Mertlík), Brno, 1964.

DELAMINETZ, Raphael: Paradisus Concionatorum Tetralogie Mystice, Bambergae, 1683.

Fama posthuma Ioannis Nepomuceni, Pragae, 1641. [NK ORST 54 S 126].

Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně 1279–1296 (ed. J. B. Novák), Praha, 1903

HÁJEK z Libočan, Václav: Kronika česká II. Zánik pohanství (ed. V. Flajšhans), Praha, 1923.

HÁJEK z Libočan, Václav: Kronika česká (výběrová edice, ed. J. Kolár), Praha, 1981.

CHANOVSKÝ, Albert: Vestigium Bohemiae Piaae, Vetero Pragae, 1689.

Kronika tak řečeného Dalimila (ed. M. Bláhová), Praha, 2005.

Litomericen.seu ordinis Praedicatorum confirmationis cultus ab immemorabili tempore praestiti servae Dei Zdislavae Berkianae, Tertii ordinis S. Dominici beatae nuncupatae positiv super casu excepto, 1907.

Monumenta Germaniae historica SS 30 (ed. J. Dieterich), Hannover, 1896.

Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila (ed. B. Havránek–J. Daňhelka– Z. Kristen), Praha, 1957.

PONTANUS z Braitenberga, Georg Barthold: Hymnorum Sacrorum de Beatissima Virginie Mariae et S. Patronis S.R. Bohemiae, Libri tres, Pragae, 1602.

PONTANUS z Braitenberga, Georg Barthold: Bohemia Pia. Liber IV De Sanctis Patronis, Francofurti, 1608.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. (ed. J. Emler), Praha, 1882.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravice IV. (ed. J. Emler), Praha, 1892.

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I–II. (ed. J. Emler), Praha, 1870–1872.

Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko I.-II. (ed. A. Pazderová), Praha, 1994.

Summarium in Causa Litomericensi Confirmationis Cultus Beatae Zdislavae. Roma, 1907.

Vitae Sanctorum aneb Životy svatých a světic božích. Praha, 1696.

PRAMENY

Psané

SÚA Praha:

ŘA Dominikáni Praha – inventáře, stavební knihy

SOA Litoměřice–pobočka Děčín:

fond Velkostatek Jablonné – inventáře, stavební knihy

fond Velkostatek Lemberk – inventáře, stavení knihy

historická sbírka Clam–Gallas – osobní korespondence

SokA Česká Lípa:

DÚ Jablonné v Podještědí – inventáře, stavební knihy

Ostatní – ikonografie, plány, fotky, pohlednice

Cyklus dvaceti čtyř olejomaleb na měděných tabulkách znázorňující legendu o Zdislavě z Lemberka od neznámého autora z doby kolem roku 1660, umístěných v kryptě v Jablonném v Podještědí v bazilice minor sv. Vavřince a sv. Zdislavy.

Obraz – reprodukce znázorňující dvacet čtyři výjevů z měděného cyklu společně s centrálním motivem modlící se Zdislavy z Lemberka, která prostřednictvím Panny Marie prosí Boha. Olej na plátně od neznámého autora z druhé poloviny 17. století, umístěný v bývalém refektáři dominikánského kláštera v Jablonném v Podještědí.

Obraz znázorňující Zdislavu z Lemberka, která prostřednictvím Panny Marie vyprošuje u Boha pomoc potřebným. Deskový obraz od neznámého autora z druhé poloviny 17. století. Původně oltářní obraz umístěný v kapli Nejsvětější Trojice u zámku Lemberk, dnes umístěný v soukromé kapli dominikánského kláštera v Jablonném v Podještědí.

Obrázek – reprodukce znázorňující pět výjevů z měděného cyklu společně s centrálním motivem Zdislavy z Lemberka, která rozděljuje pečivo chudým, nemocným a vdovám. Olej na plátně od neznámého autora z druhé poloviny 17. století, umístěny na státním zámku Lemberk.

Obraz „Štěpnice dominikánská“ znázorňující Zdislavu z Lemberka v levém dolním rohu s modelem kostela ve společnosti dalších světců. Olej na plátně od neznámého autora z roku 1695, umístěny v dominikánském klášteře v Olomouci.

Plastika Zdislavy z Lemberka s modelem kostela v ruce obdarovává u svých nohou žebráka. Socha pochází od Franze Binnerta z doby kolem roku 1711, umístěna je v nise na průčelí baziliky sv. Vavřince a sv. Zdislavy v Jablonném v Podještědí.

Plastika Zdislavy z Lemberka s modelem kostela v ruce obdarovávající u svých nohou žebráka a stojící na starším podstavci s erbem Berků z Dubé. Socha pochází od neznámého autora z druhé poloviny 18. století, původně byla umístěna při silnici u berkovského zámku Nový Falkenburk, dnes se nachází na Dominikánském náměstí před bazilikou sv. Vavřince a sv. Zdislavy v Jablonném v Podještědí.

Reprodukce čtyř rytin znázorňujících Zdislavu z Lemberka od Bernarda Götze a Josefa Šebestiána Glaubera z první čtvrtiny 18. století. Reprodukce rytin se nacházejí na státním zámku Lemberk.

Reprodukce tří osmerkových dvojlistů s modlitbami ke Zdislavě z Lemberka. Kolorovaný tisk na papíře z druhé poloviny 18. století, jeden dvojlist pochází od Josefa Glaubera, druhý od Adama Hladkého a třetí je anonymní. Reprodukce jsou umístěny na státním zámku Lemberk.

Pohled na zámek Lemberk od západu.

SOA Litoměřice–pobočka Děčín, HS Clam–Gallas, historicko–topografický popis clam–gallasovských panství z roku 1804, karton č. 528, inv. č. 1917, nesignováno.

Situační plán pozemků leberského poplužního dvora z roku 1816.

SOA Litoměřice–pobočka Děčín, Velkostatek Lemberk, karton č. 698, inv. č. 2985, nesignováno.

Obraz znázorňující obléhání Jablonného roku 1757, nedatovaný anonym, olejomalba na plátně. Původně byl obraz umístěn v Městském muzeu v Jablonném, dne se nachází ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea a galerii v České Lípě.

Obraz znázorňující požár města v roce 1788, nedatovaný anonym, olejomalba na plátně. Původně byl obraz umístěn v Městském muzeu v Jablonném, dne se nachází ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea a galerii v České Lípě.

Pohlednice – světlotisk, vydaná kolem roku 1908 Ateliérem Alfréd Hackel, Deutsch Gabel (Německé Jablonné). Soukromá sbírky Renaty Černé.

Fotografie z antropologického průzkumu kosterních pozůstatků Zdislavy z Lemberka z roku 1979. Archiv státního zámku Lemberk.

Seznam použité literatury

ANDĚL, Rudolf: Husitství v severních Čechách. Průběh husitského revolučního hnutí v severních Čechách, Liberec, 1961.

ARTIS PICTORIAE AMATORES: Evropa v zrcadlech pražského barokního sběratelství, in: Katalog výstavy (ed. L. Slavíček), Praha, 1993.

BERAN, Josef: Bl. Zdislava – příbuzná Dalimila?, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých 1 (1938), 14–28.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.-PREISS, Pavel J.M.: Dominikánský kostel sv. Vavřince v Jablonném, Olomouc, 1948.

BUBEN, Milan M.: Jablonné v Podještědí. Konvent s chrámem sv. Vavřince in: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, Praha: Libri, 2006, 94–96.

BÜRGER, Josef: Geschichte von Lämberg und Chronik von Ringelshain, Reichenberg, 1886.

ČAŇOVÁ, Eliška: Rekatolizace severních Čech, in: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. (ed. Marie Vojtíšková), Praha, 1980, 9–41.

ČECHURA, Jaroslav: Selské rebelie roku 1680, Praha, 2001.

ČERNUŠÁK, Tomáš – PROKOP, Augustin – NĚMEC, Damián: Historie dominikánů v českých zemích, Praha, 2001.

DURDÍK, Tomáš: Lemberk in: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha: Libri, 2000, 324–325.

DURYCH, Jaroslav: Světlo ve tmách, Praha, 1991.

EDEL, Tomáš: Příběh johanitského komtura jménem Dalimil, Praha, 2000.

FLEGL, Václav: 750. výročí úmrtí sv. Zdislavy, in: Zpravodaj města Jablonné v Podještědí 4 (2002), 1–2.

FLEGL, Václav: 750. výročí úmrtí sv. Zdislavy, in: Zpravodaj města Jablonné v Podještědí 5 (2002), 1–2.

GABRIEL, František – ZAHRADNÍK, Pavel: Jablonné v Podještědí. Kostel Narození Panny Marie čp. 10. Stavebně historický průzkum, (březen–duben 1993), Nepublikováno.

GABRIEL, František (a kol.): Městské opevnění, in: Jablonné v Podještědí, Pohledy do minulosti, Česká Lípa, 1998, 18–19.

GABRIEL, František (a kol.): Městský špitál s kaplí sv. Volfanga, in: Jablonné v Podještědí, Pohledy do minulosti, Česká Lípa, 1998, 70–71.

GABRIEL, František – PANÁČEK, Jaroslav: Hrad Lemberk, jeho vznik a vývoj, in: Castellologica Bohemica 10, Praha, 2006, 109–130.

HAMBURGER, W[...]: Medicinische Topographie und Geschichte der Excel. gräfl. Clam-Gallaschen Herschaft Lämberg und der benachbarten Stadt Gabel, Prag, 1837.

KALISTA Zdeněk: Blahoslavená Zdislava, Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1941.

KALISTA, Zdeněk: Blahoslavená Zdislava z Lemberka. Řím, 1969.

KALISTA, Zdeněk: Zdislava, žena svatého života (květen 1970). Strojopis. Nepublikováno.

KRACÍKOVÁ, Lucie – SMETANA, Jan: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Jablonné v Podještědí. Kaple sv. Volfanga, Praha, 2000.

KUČA, Karel: Jablonné v Podještědí in: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezku, II. díl, Praha: Libri, 1997, 536–543.

LAWRENCE, Hugh: Dějiny středověkého mnišství, Praha, 2001.

MACEK, Jaroslav: Blahoslavená Zdislava, dominikánský klášter v Podještědí a úcta bl. Zdislavy, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, (bez editora), Praha, 1995, 89–98.

MAŠEK, Petr: Berka z Dubé in: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezku od Bílé hory do současnosti, díl I., Praha: Kosmas, 2008, 70–71.

MOIBL, Wilhelm: Die Schule in Deutsch–Gabel, in: Deutsch–Gabel in tausendjähriger Vergangenheit, Deutsch–Gabel, 1926, 54–57.

NĚMEC, Jaroslav: Zdislava z Lemberka. Úcta a svatořečení, Řím, 1988.

NĚMEC, Jaroslav: Zázraky. Ke kanonizaci českých světců, Olomouc, 2009.

NOVOTNÝ, Václav: České dějiny I/3 Čechy královské za Přemysla I. a Václava I., Praha, 1928.

PANÁČEK, Jaroslav: Hradní nomenklatura na Českolipsku, in: Časopis Acta onomastica 38 (1997), 69–82.

PINKAVA, Victor: Geschichte der Stadt Gabel und des Schlosses Lämberg in Böhmen, Gabel, 1897.

ROYT, Jan: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, Praha, 1999.

RUNGE, Franz: Der ursprüngliche Name der Deutsch–Gabler Stadtkirche, in: Deutsch–Gabel in tausendjähriger Vergangenheit, Deutsch–Gabel, 1926, 53.

RŮŽIČKA, Václav: Paní Zdislava z Lemberka – významná osobnost českého středověku, in: Zdislava z Lemberka, (ed. M. Sovadina), Mimoň, 1989, 15–25.

RYNEŠ, Václav – SVATOŠ, Ambrož: K počátkům náboženské úcty bl. Zdislavy, Řím, 1969.

SEDLÁČEK, August: Hrady, zámky a tvrze království českého, sv.10. Boleslavsko, Praha 1895.

SEIBT, Ferdinand: Lesk a bída středověku, Praha, 2000.

SCHLÖSSINGER, Wilhelm: Leben und Verehrung der Sel. Zdislava, Varnsdorf, 1909.

SCHLÖSSINGER, Wilhelm: Geschichte der böhmischen Dominikanerordensprovinz, Praha, 1916.

SLABÝ, Jaroslav: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945–1950, in: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska (ed. M. Benda), Česká Lípa, 2001, 197–216.

SOUKUPOVÁ, Helena: Státní zámek Lemberk. Stavebně historický průzkum, (srpen 1977), Nепublikováno.

SOVADINA, Miloslav: Jablonné v Podještědí – historický přehled, in: Zdislava z Lemberka, (ed. M. Sovadina). Mimoň, 1989, 39–52.

SOVADINA, Miloslav: Rodina Zdislavy z Lemberka, in: Časopis Matice moravské 1 Brno, 1993, 217–236.

SVATOŠ, Ambrož: Blahoslavená Zdislava, Valašské Meziříčí, 1948.

SVATOŠ, Ambrož: Paní Zdislava. Mimoň, 1990.

SVATOŠ, Ambrož: Historická osobnost a význam Zdislavy z Lemberka, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, (bez editora), Praha, 1995, 11–22.

TŘEŠTÍK, Dušan: Počátky Přemyslovců, Praha, 2008.

VLČEK, Emanuel: Fyzická osobnost blahoslavené Zdislavy, in: Zdislava z Lemberka, (ed. M. Sovadina), Mimoň, 1989, 7–14.

VLČEK, Emanuel: Fyzická osobnost Paní Zdislavy, in: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, Praha, 1995, 36–74.

VLČEK, Pavel: Lemberk in: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha: Libri, 2001, 334–335.

VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: Jablonné v Podještědí. Konvent dominikánů u chrámu sv. Vavřince in: Encyklopedie českých klášterů, Praha: Libri, 2002, 262–267.

VLNAS, Vít: Jan Nepomocný. Česká legenda, Praha, 1993.

VRATNÝ, Bartoloměj: Život bl. Zdislavy, Praha, 1908.

WALDSTEIN - WARTENBERG, Berthold: Markvartici, Praha, 2000.

ZAHRADNÍK, Pavel: Zámek Lemberk. Dějiny objektu, (1994), Nепublikováno.

ZAHRADNÍK, Pavel – VLČEK, Pavel: Jablonné v Podještědí. Dominikánský konvent s kostelem sv. Vavřince a sv. Zdislavy. Stavebně historický průzkum, (2004), Nепublikováno.

ŽEMLIČKA, Josef: Století posledních Přemyslovců, Praha: Panorama, 1986.

SOUPIS PŘÍLOH

1. „De S. Zdislavae“

PONTANUS z Braitenberga, Georg Barthold: Hymnorum Sacrorum de Beatissima Virginie Maria et S. Patronis S.R. Bohemiae, Libri tres, Pragae, 1602.

[NK ORST Pi 15].

2. „Vita B. Zdislavae“

PONTANUS z Braitenberga, Georg Barthold: Bohemia Pia. Liber IV De Sanctis Patronis, Francofurti, 1608. [VKOL 35 270].

3. „Beata Zdislawa Berkiana, Ordinis Praedicatorum“

BALBINO, Bohuslao: Miscellanea historica regni Bohemiae. Decadis I. Liber III., Liber IV., Pragae, 1682. [VKOL II 630 133].

4. CHANOVSKÝ, Albert: Vestigium Bohemiae Piae, Caput III., Vetero Pragae, 1689, 74–75. [NK ORST 51 F 38].

5. BRAUN, Reginald: Schutz und gnadenvolles Heiligthum der löblichen Gränitz Stadt Jahbel, Wunderlich–Seeliger Lebens–Wandel und Kostbaren Todt der Seeligen Zdislavae, Cöln, 1725, 101.

Vydáno anonymně. [VKOL 320 S9 bez. s. 1–32].